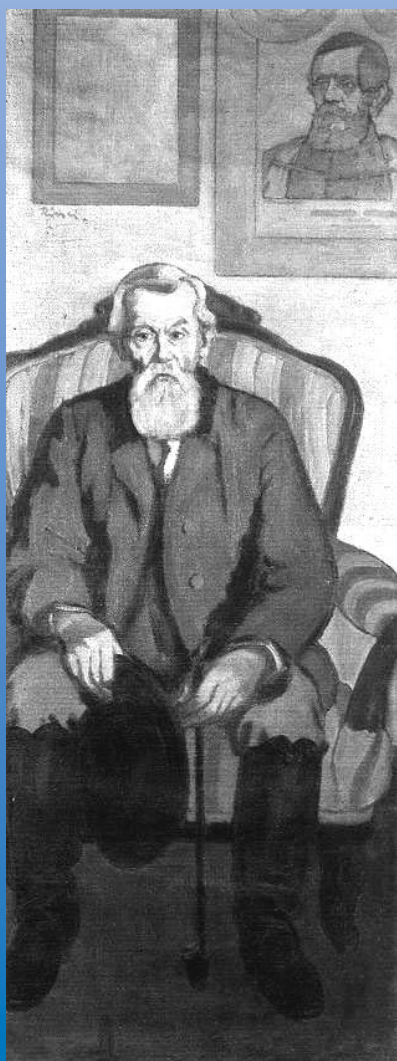

12 OLDALAS
KAZINCZY-ÉV MELLÉKLETTEL

Édes Anyanyelvünk

2010. FEBRUÁR

XXXII. ÉVF. 1. SZÁM

Rippl-Rónai József:
A Kossuth-imádó
Rippl bácsi (1897)

A TARTALOMBÓL:

**Az Anyanyelvápolók Szövetségének
felhívása közéleti-politikai
stílusunk kulturáltabbá tételére**

Gerstner Károly:
**Nyelvújítási gyökerek
és európai kapcsolatok**

Elekfi László:
Ha ... is
Hová tegyük az is kötőszót?

Büky László:
Ájtatos manó, anno, korc

Szabó Tamás Péter:
A tanóra mint játszma

Szilágyi Ferenc:
Szép anyanyelvünkért

Horváth Péter:
*Buri: egy furi nevű hami
a Mekiben*

Huszár Ágnes:
Infulenza

**És: keresztretjévény
nyelvi játékok, új szavak**

A világ nagy részén – így nálunk is – gazdasági válság van, hazánkban pedig a válság okozta tengeri nehézségen felül még új választás is közeledik. Ennek kampányidőszaka azt a veszélyt hordozza magában, hogy a magatartás- és érintkezésformáinkban már eddig is meglévő durva hang, útszéli stílus még az eddiginél is jobban terjed: rányomhatja bélyegét a közéleti-politikai megnyilatkozásokra, a parlamenti meg az azon kívüli politikai vitákra, véleménynyilvánításokra, s még tovább gyengíti, rontja az emberi kapcsolatokot, még nehezebbé teszi egymás kölcsönös megbecsülését, személyiségi jogainak érvényesülését.

Az Anyanyelvapolók Szövetségének felhívása közéleti-politikai stílusunk kulturáltabbá tételére

Ennek a magatartás- és viselkedésformának a szabadjára engedése véleményünk szerint nem volna méltó társadalmunkhoz, és sokat ártana európai unióbeli megítélésünknek. Ezért nyomatékosan kérjük a hivatásos politikusokat és a nem hivatásos politizálókat egyaránt, hogy a kampányidőszak alatti propagandatevékenységükben és vitáikban elsősorban azzal bizonyítsák saját emberi méltóságukat, hogy tiszteletben tartják a másokét! Legyenek mindvégig tudatában annak, hogy az országepítés folyamatában úgyis együtt kell működniük, s korántsem mindegy, hogy ezt milyen előzmények után teszik majd! Fogják tehát vissza indulataikat! Ne feledjék, hogy a vita elsősorban nem az érzelmek, indulatok harca, hanem két vagy több személynek vagy közösségnek szellemi küzdelme valamely kérdés eldöntésére.

Az Anyanyelvapolók Szövetsége ezzel a felhívással azt szeretné elérni, hogy az eltérő politikai nézeteket vallók közti viták, véleménykülönbségek hangja – se a Parlamentben, se a sajtóban – ne fajuljon el, ne váljék alantassá, útszélivé, hanem legyen mindvégig egymás kölcsönös tiszteletén alapuló, kulturált, európai. Olyan, amely akár más államoknak is például szolgálhat.

Az Anyanyelvapolók Szövetségének Elnöksége

TARTALOM

Az Anyanyelvapolók Szövetségének felhívása közéleti-politikai stílusunk kulturáltabbá tételére	2
Gerstner Károly: Nyelvújítási gyökerek és európai kapcsolatok: A magyar nyelv nagyszótára.....	3
Elekfi László: <i>Ha ... is.</i> Hová tegyük az <i>is</i> kötőszót?	4
Minya Károly: Al Minya	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Érzékeny búcsú a régi pénztől	5
H. Tóth István – Radek Patloka: Hozzászólás a szleng világához – cseh és orosz példákkal. ...	6
Büky László: Néhány csöpp magyar művelődéstörténet: <i>ájtatos manó, anno, korc</i>	7
Szabó Tamás Péter: A tanóra mint játszma	8
Szilágyi Ferenc: Szép anyanyelvünkért	9
Horváth Péter: <i>Buri:</i> egy furi nevű hami a Mekiben.	10
C. Szalai Ágnes–Viant Katalin: Tanárunkra, Nagy Ferencre emlékezünk	11
Huszár Ágnes: <i>Infulenza</i>	11
Tasnádi Edit: A magyar–török nyelvi kapcsolatokról	12
Zimányi Árpád: Balázs Géza–Takács Szilvia: Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe.....	13
Grétsy László: Komoróczy György könyve anyanyelvünkről.	14
Bencédy József: Kósa András: Tankönyvek, szakkönyvek szerzőinek	14
Juhász Péter: www.manyszi.hu	15
V. Raisz Rózsa: 2009 Lőrincze-díjai	16
Hírek – események	17
Pontozó	18
Poén a postán	19
Új szavak, kifejezések (58.)	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20
Melléklet: A magyar nyelv éve	(1–12)

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVAPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvapolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A II. em.
Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 107.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu,

fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt.

és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 200 Ft.

Az Anyanyelvapolók Szövetségének tagjai

a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 1500 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasoknak: 1000 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvapolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Oktatási és

Kulturális Minisztérium,

valamint

a Nemzeti Kulturális Alap

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.

Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.

Nyelvújítási gyökerek és európai kapcsolatok: A magyar nyelv nagyszótára*

GERSTNER KÁROLY

A hatvanéves Nyelvtudományi Intézetben a kezdetektől fogva igen fontos szerepet játszottak a különféle szótári munkálatok. Az első nagyszabású munka *A magyar nyelv értelmező szótárának* hét kötete volt: ezek 1959 és 1962 között jelentek meg. Ezt a középszótárt sok és sokféle szótár követte: volt ezek között több etimológiai szótár, értelmező kéziszótár, szinonima- és nyelvművelő szótár, tájszótár, írói és ragozási szótár – szinte minden, ami az egynyelvű tudományos szótárak palettáján megtalálható. Erre a palettára immár fölkerült az a nagy jelentőségű, hiánypótló munka is, amely napjainkban az intézetnek, illetőleg a magyarországi szótárirásnak (egyik) legfontosabb munkája. Ez a kézikönyv *A magyar nyelv nagyszótára*, melyről a magyar nyelv évében, illetőleg Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulója alkalmából illendő néhány szót szólnunk.

Közismert, hogy a magyar művelődéstörténetnek és vele együtt a magyar nyelv történetének egyik legjelentősebb szakasza volt az a század, amelyet felvilágosodásnak és reformkornak, illetve a nyelvújítás korának szokás nevezni. Ez a korszak politikai és társadalomtörténeti szempontból is igen változatos volt, ami bizonyos értelemben szinte gerjesztette és forrásban tartotta a magyar nyelv körüli különféle tevékenységeket, melyek részben a nyelven belül, részben azon kívül (tulajdonképp a nyelvről való gondolkodásban) folytak.

A magyar nyelv ügyét a korabeli értelmiség több okból is felkarolta. Ebben az összefüggésben szokás idézni Bessenyei Györgynek 1778-ban Bécsben megjelent *Magyarság* című „szózatából” a következő részt: „Minden Nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem”. Lássunk ebből még egy, talán kevésbé ismert szakaszt: „Mig ... a Magyar Paraszt Aszszonyok magyarul fognak beszélni, addig a Paraszt emberek is úgy beszélnek, és hasonlólul mig a' jobbágyok magyarul szállnak, addig az uraknak sem lehet a magyarságot el felejteni. Ha már így kéntelenek vagyunk nyelvünket meg tartani, tisztítsuk ki legalább, és dolgozzunk előmenetelünkön”.

Ezt a fontos feladatot a kor magyar értelmiségének java része két, egymással összefüggő tényező segítségével próbálta megoldani. Az egyik a magyar szókészlet és ezzel együtt a magyar szótárak megújítása, felrészítése. A magyar nyelvben ekkoriban a szótár alapvetően latin–magyar, illetve (kevésbé) magyar–német kétnyelvű szótárakat jelentett, nagyobb egynyelvű szótár még nem volt. Okkal-joggal nyilatkozik Kazinczy Ferenc még 1815. március 30-án is a következőképpen a Dessewffy József grófnak írt levelében: „Még egy Lexiconunk sincs szenvedhető”, azaz nincs elfogadható szótárunk.

A jelentős tekintélyű (nagy) európai nyelvekben (pl. francia, angol, olasz, német) a 17–18. században kifejlesztett nemzeti, egynyelvű szótárak a 18. század végén mind tartalmi, mind szerkezeti téren már a megújulás fázisában voltak. A magyar nyelv ügyét támogatók ezekhez igyekeztek fölzárkózni – ez volt a magyar szótáriródalom történetében az első jelentős lépés az akkori korszerű európai lexikográfiához (szótáriráshoz) való csatlakozás irányába.

A magyar nyelv ügyének előmozdításában igen fontosnak tekintett másik tényező egy akadémia megalapítása volt, ami 1825. november 3-án történt meg. A felállítandó intézmény egyik legelső feladatának természetesen módon egy egynyelvű magyar nagyszótár összeállítását javasolták. Ez a mű értelmező, történeti, szaknyelvi, táj- és etimológiai szótár nagy egysége lett volna, de lassacskán kiderült, hogy a többkötetesre és

ilyen sokoldalúra tervezett művet az elgondolt módon nem lehet egységessé alakítani és rövid idő alatt elkészíteni. Így Czuczor Gergely és Fogarasi János munkájaként egy közepes méretű értelmező szótár jelent meg 1862 és 1874 között *A magyar nyelv szótára* címen hat kötetben.

Ezzel valójában újra előállt a lényegi eltérés az európai és a magyar nemzeti egynyelvű szótárirás között. A 19. század közepén és második felében ugyanis számos európai nyelvben már javában folyt a nagyszótárak, vagyis olyan szótárfolyamok készítése, amelyek a szóállomány bemutatását szűkebb vagy tágabb történetiségbe ágyazva végezték el. Ekkor kezdték összeállítani, illetőleg kiadni a számos – gyakran 15–20 vaskos – kötetből is álló francia, német, holland, angol és horvát nagyszótárt.

Az 1880-as években újra megcsillant annak reménye, hogy a magyar lexikográfia csatlakozhasson az akkor itthon is jól ismert európai irányzatokhoz. A 19. század végén Magyarországon is egyre inkább megerősödött egy történeti megalapozottságú, leíró jellegű szótár összeállításának az igénye. Az önkéntes szógyűjtésekkel meginduló munka azonban a tisztázatlan elvek miatt nem járt eredménnyel, s ahogy az ilyenkor szinte törvényszerű: a szótár ügye lassacskán érdektelenségbe fulladt – a nagyszótár szempontjából a magyar nyelvtudomány Európán kívül rekedt. A nagyszótári munkálatokat évtizedekig csupán a változó intenzitású szógyűjtés és a cédulaanyag rendezése jelentette.

A Nagyszótár reménytelennek látszó helyzetében az 1980-as évek közepén történt meg az a fordulat, amely a több mint nyolc évtizedes munkálat tényleges megvalósulása felé mutatott. Herman József, a Nyelvtudományi Intézet akkori igazgatója kezdeményezte a munka újraindítását, mégpedig a modern lexikográfiában akkoriban terjedni kezdő korszerű technikára, a számítógépes adatbázisra épülő szótárirás formájában. Mintaként ezúttal a 21 kötetes olasz és a 16 kötetes új francia nagyszótár szolgált.

Az 1985-ben indult új nagyszótári munkálat – nem minden zökkenő nélkül – 2006-ban érte el eddigi legfontosabb szakaszát: ekkor jelent meg a használati útmutatót, a forrásokat, nyelvtani táblázatokat és a különféle rövidítéseket tartalmazó első kötet (*Segédletek*), valamint az *a, á* kezdbetűs anyagot tartalmazó rész (*A–Aszúroz*). Az immár hatvanéves Nyelvtudományi Intézetben a szótári osztályon folyó munka eredményeként a magyar egynyelvű lexikográfia ezzel a több szempontból is történeti távlatú leíró szótárral beállt az európai nyelvek nagyszótárainak sorába.

Az „európai csatlakozás” egyik színtere volt a 2009. szeptember elején Berlinben megrendezett szótári konferencia, amelyen meghívott előadóként mutathattam be a magyar Nagyszótárt. Az előadáshoz közvetlenül kapcsolódó, illetve a későbbi beszélgetések során feltett kérdések és megjegyzések alapján – szerény elégedettséggel – azt mondhatom, hogy szótárunk fogadtatása kedvező volt. A szakértő közönség egyebek mellett a stílári és szaknyelvi használat jelölését, az utalórendszer sokoldalúságát, a szótár nyelvtani vonatkozásainak bemutatását, valamint a források sokrétűségét tartotta jónak. Talán elmondhatjuk, hogy a Nagyszótár részévé vált az európai nagyszótárak közösségének.

Írásomat abban a reményben fejezem be, hogy a nyelvújítás és benne a magyar szókészlet megújításának nagyjai – Baróti Szabó Dávid, Földi János, Bugát Pál, Sándor István és sokan mások – egykori elképzeléseik megvalósulását láthatják *A magyar nyelv nagyszótárában*. És talán Kazinczy is azt mondaná: van Lexiconunk is, bizony szenvedhető.

* Az MTA Nyelvtudományi Intézete megalakulásának 60. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésen elhangzott előadás rövidített változata. A szerző az intézet tud. főmunkatársa. (A szerk.)

1%

Az Anyanyelvpolók Szövetsége közhasznú szervezet. Személyi jövedelemadójának bevallásakor gondoljon ránk! Adószámunk: 19663155-1-43.

Anyanyelvpolók Szövetsége

Ha ... is Hova tegyük az *is* kötőszót?

Érdeemes átgondolni a következő mondatot: *Az oktatásban részt vevő csaknem minden tanulónk szakképesítést kapott, ha nem is felelt meg minden követelménynek.*

A szerző alighanem azt akarta mondani: szakképesítést kapott akkor is, ha nem felelt meg minden követelménynek. Az idézett formában a mondat mégsem ugyanazt jelenti. Nem fejezi ki pontosan azt a megengedő értelmet, amit más kötőszóval is jelölhetünk (*ámbr, noha, habár* nem felelt meg). A *nem is felelt meg* sorrendben az *is* hozzátoldást jelent ('azonkívül v. továbbá, ráadásul: nem felelt meg'). A megengedő *is*-nek szabályszerűen és világosan az ige után van a helye: *Szakképesítést kapott, ha nem felelt is meg...*

A megengedő *is* éppoly szabályosan kapcsolódik a mondat igéjéhez, mint az *-e* kérdőszócska. Vajon leírná-e a szerző ezt: *Nem-e felelt meg minden követelménynek?*

Ilyen sorrendet látva sokan felszisszennének, mert jól megtanulták, hova kell tenni az *-e* kérdőszócskát. Műveletlennek, vulgárisnak tartják az ilyen sorrendet. A népnyelvben, nyelvjárásokban azonban szerte használatos, él ez a szórend.

Fölvethetünk erről a problémáról egy tágabb szempontú kérdést is: a világosság vagy az úri modor legyen-e döntő a nyelvhasználatunkban? Sokan, akik helytelenítik a *nem-e* kapcsolatot, nyugodtan élnek a *ha nem is* sorrendű kapcsolattal. Nem akarnak véteni az irodalmi stílus ellen, de vétenek a világosság, egyértelműség ellen. Aki ugyanis így beszél: *nem-e felelt meg*, semmi félreértésre nem ad okot. Legföljebb stílusérzéke kifogásolható. A *ha nem is felelt meg* 'noha nem' értelemben súlyosabb hiba, mert mást jelent, mint *ha nem felelt is meg*.

Elekfi László

Gyakran előfordul, hogy két nyelv szavai hangalakjukban véletlenszerűen megegyeznek. Ezek semmiképpen sem szolgálnak bizonyítékkal arra, hogy közöttük valamiféle rokonságot lehetne fellelni. Főleg nem akkor, ha a jelentések merőben eltérőek. Azonban érdekességként vegyünk számba néhány ilyen szót, amelyeket magyaros kiejtés szerint közölök, tehát többségükben az írásban történik meg az említett egyezés!

Az angolban a *hit* ütést jelent, a *hold* fogást, a *toll* pedig autópályadíjat. Ugyanez a hangsor, tehát a *toll* a németben nagyszerűt jelent, ugyanakkor a dánban a *hold* szó csapatot jelent, a *nem* tagadószavunk pedig a 'könnyű' jelentést hordozza. A spanyol *boka c*-vel írva egy másik testrészünket, a száját jelenti, míg a *pia* igeiként használatos, mégpedig 'csipog' értelemben. Nézzünk még néhány szót a szlovákból! A *hoci* azt jelenti, hogy *ámbr*, a *raj* pedig azt, hogy *paradicsom*. Még a valóban rokon finn nyelvvel is vannak ilyen véletlenszerű egyezéseink, azonban a közös eredetüket korántsem ezek bizonyítják. Ha a finnek eljönnek Magyarországra, igen gyakran hallhatják azt a szót nálunk, hogy *persze, persze*. Ha ilyenkor esetleg elmosolyodnak, ne csodálkozzunk, ugyanis ez a finn nyelvben a feneket jelenti, de egy fokkal vulgárisabb stílusárnyalatban. A *kuka* szónak pedig, mondanom sem kell, semmi köze sincs a szemetes edényhez, hiszen azt jelenti, hogy 'ki'.

Külön érdekesség, amikor egy tulajdonnév egyezik meg a másik nyelv egyik köznevével. Az angol *edit* azt jelenti, hogy *kiad, szerkeszt*, a *pest* pedig azt, hogy *dögvész*.

Az eszperantóban a *bori* fúrni, a *pali* pedig elhalványulni értelemben szerepel. A francia *mari* pedig furcsaság ide vagy oda, férjet jelent.

S ne vegyük személyeskedésnek, de külön érdekesség számomra, hogy vezetéknevem, a Minya „Minia” ejtés-

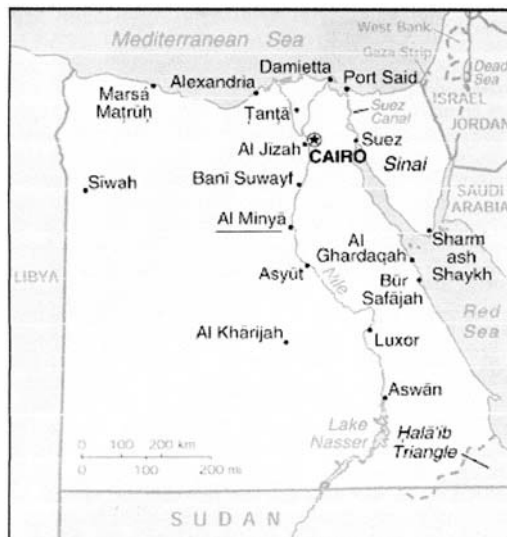
formában egy egyiptomi városnévvel egyezik meg. Ezt a Kairótól 250 km-re délre fekvő virágzó kereskedővárost az iszlám fundamentalizmus hátróságának tartják. Talán a túlzott óvatosság az oka, hogy senkinek nem ajánlják ezt a helyet. A városról egy egyiptológus barátom tájékoztatott idestova 20 éve egy képeslapon, melynek szövege a következő:

Üdvözetemet küldöm Egyiptomból. Mindent tudok. Lelepleződtél. Idáig kellett eljőnnöm, hogy megtudjam, te itt várost alapítottál El-Minya hangzatos névvel. Aggódok is, hogy a címzés nem fogja-e megteveszteni az egyiptomi postát. De a huncut, csak hadd járjon pórul! Így elmondhatod: a térképen város őrzi a neved maradandóan. Aláírás: Péter

Nos, a Nyíregyházi Főiskolán a magyar szakos hallgatóknak szókincstanórán mindig meg szoktam jegyezni viccesen, hogy ha hinnék a csalfa, véletlen egybeeséseknek, akkor már rég az őseim kincsét kutatnám Kairó fölött... Azonban nem teszem, mivel egyrészt tudom, hogy a Minya név a Mihály egyik beceneve, másrészt szeretek tanítani. Legfeljebb egy alkalommal turistaként ellátogatok oda, és készíttetek egy fényképet a várostábla mellett.

Minya Károly

AL MINYA

Érzékeny búcsú a régi pénztől

M
I
É
R
T
É
R
D
E
K
E
S
?

A pénz elértéktelenedése a mai magyar nyelvhasználat tükrében

A pénz az áruforgalom, a kereskedelem, a nemzetközi kapcsolatok évezredek eszköze és jelképe. Az emberiség mégis fokozatosan megváltik régi pénzeitől. Erre utalnak a pénzcserék országokon belül és kívül. Ezt jelzi az Európai Unióban 2002. január 1-től sok helyen bevezetett euró, amely egyszerűen búcsút intett sok régi nemzeti valutának (schilling, márka, gulden). Valamint megjelent egy új, technikai pénzkorszak is: a hagyományos pénzt (ércpénz, papírpénz) sok területen kiszorítja a „virtuális” pénz, azaz az elektronikus pénz (számlapénz vagy e-pénz, e-kereskedelem).

Forint, korona, oszpora

A magyar történelem során is többször búcsút kellett venni régi pénzeiktől. A forint a 13. században Itáliában keletkezett, nevét az 1252-ben Firenze városában veretett aranyérme virágos címeréről kapta (lat. florenus, ol. fiorino). Magyarországon 1325-ben kezdték el az aranyforint verését. Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1892-ben az aranykoronát vezették be. A koronát hazánkban 1927 januárjában a pengő követte, majd 1946. augusztus 1-jétől a világtörténelem legnagyobb inflációját követően újra a forint váltotta fel.

Magyarországon a forint, a pengő és a korona mellett azonban léteztek kisebb értékű és helyben használatos pénzegységek is. Ilyen például a 16. században Erdélyben használt oszpora – amely kisebb értékű török ezüstpénz volt.

A pénztípustól való megváltás hosszadalmas folyamat: a nyelvben nagyon sokáig él még az egykori pénzfajta gyakran használt neve, ám elindul a név kopása, jelentőségének értéktelenedése (pejoratívizációja). Érdekes, hogy a pénzzel kapcsolatban jelentésváltozást (ameliorizáció) a nyelvben nem tapasztalhatunk. Csak csökkenést, romlást.

Romlás

A hatos az 1850-es évek legkisebb ezüstpénze volt, az értéke pedig hat krajcár. A használatból kivonták, de neve tovább élt egészen a 20. század közepéig. Ezt tükrözi a mindennapi életre utaló költészetünk is. Arany Jánosnál a 19. század második felében még volt értéke: „Egy rossz hatos csudát tesz nálunk” (Kóbor Tamás). A 20. században azonban elveszti értékét: „nikkel-hatos” (Somlyó Zoltán: A titkos írás, 1916–1926), illetve József Attila (Ime, hát meglettem hazámat, 1937): „Mert nem kell (mily sajnálatos!) / a háborúból visszamaradt / húszfilléres, a vashatos”.

A magyarban német eredetű szó a *garas* (Groschen). Korábban a garas is az értékeesebb pénzfajták közé tartozott. A forgalomból való kivonása után szólásokban a ga-

BALÁZS GÉZA

ras is értéktelen pénzzé változott: egy garast sem ér (semmit sem ér).

Az értéktelenedés fokozottan érvényes a korábban egyébként sem nagy értékű pénzfajtákra. Batka nevű pénzt először a 16. században II. Lajos veretett, és még kb. egy évszázadig volt ilyen pénzféleség. Kertész Manó szerint „a legkisebb értékű volt minden ismert magyar pénzek közül”. Az *egy batkát sem ér* (semmit sem ér) szólás már ebben a korban elterjedt, és a batka értéktelenségének nyomatékaul még eléje tették a *fa-* előtagot is: *fabatka*. Vagyis olyan értéktelen pénzegység, mintha fából volna. A *fabatkát sem ér* (semmit sem ér) szólás a mai magyar nyelvben is használatos, holott senki nem tudja már, hogy mi is az a batka vagy fabatka.

Három batka jelentett egy krajcárt, tehát ez sem volt túl nagy érték. A *krajcár* a garashoz hasonlóan német jövevényszó a magyar nyelvben. A krajcár a 19. században a legkisebb rézpénzt jelentette. A mai napig gyakori szólás: *nem ér egy krajcárt sem* (semmit sem ér). Hasonló ehhez a szerb-horvát eredetű peták (5–7 krajcár értékű pénz) értéktelenedése: *Nincs egy petákom se*.

Az 1960-as években még volt némi értéke a forint váltópénzének, a fillérnek: 20 fillérért rajzlapot, 40 fillérért kiflit, zsömlét vagy gyufát lehetett venni. A napilap 80 fillérbe került (20 fillér volt a borralaló). Az 1990-es években már alig használták, a 2000-es években ki is vonták a forgalomból. A *fillér* is német eredetű szó, és ezzel is régen mondják: *egy fillért sem ér vagy egy fillérbe se kerül* (ingyen van).

A nemzeti pénzek elmúlása

Európa kezdi földadni a nemzeti szimbólumokat, ezek között szerepel most a nemzeti pénz is. Ez a folyamat értelemszerűen nem megy érzelmek nélkül, s az is biztos, hogy soha nem fog az összes nemzeti szimbólumra kiterjedni. Ráadásul ezzel ellentétes folyamatnak lehetünk tanúi több kelet-közép-európai országban, amelyben nemrégiben születtek meg az új nemzeti pénzek (ukrán hrivnya, horvát kuna, szlovén tolar, bár ez utóbbi már el is tűnt).

A „közös pénz” igen erős szimbólum, de valójában a pénzügyi folyamatok rendszere, technikája már ma is, euró nélkül is főlészámolta az országhatárokat, a nemzeti elkülönüléseket. A bankkártya ennek a legfőbb szimbóluma. A közös Európa gondolata mindig magában foglalta a kulturális-nyelvi és szimbolikus sajátosságok elfogadását, sőt támogatását. A nemzeti pénz sok helyen áldozatul esett (és föltehetőleg a magyarok is szívesen fizetnének már ma is euróval), de a további nemzeti szimbólumok, különösképpen a zászlók, himnuszok és nyelvek fenntartása több, mint szükségszerű.

Euro – euró

Magyar pénzügyi szakemberek mondják, hogy „az ország függetlenségét megszerztük, de a pénzügyi függetlenséget elvesztettük”. 1999-ben a Magyar helyesírási szótár új kiadásakor eldöntötték, hogy az *euro*-t magyarul *euró*-nak (a végén hosszú ó-val) kell írni, ezzel beillesztették az *euró*-t a magyar kiejtési és helyesírási rendszerbe. Az EU később kérte az MTA-t, hogy az *euro* helyesírását a későbbi közös pénzen fogadják el így (vagyis ne ragaszkodjunk a hosszú ó-hoz). Azonban más népek is ragaszkodnak saját helyesírásukhoz (és minden eurót használó nyelven fel kell tüntetni a közös pénz nevét az adott helyesírással), így mi sem mondunk le az ó-ról. (Lehet, hogy emiatt késik az euró?)

Hozzászólás a szleng világához – cseh és orosz példákkal

Kazinczy Ferenc korától jelentős változáson ment keresztül a magyar nyelv. Ezt a tényt az irodalmi nyelv és a nyelvjárási változásai is bizonyítják. Még szembetűnőbb változásokat tapasztalunk, ha bizonyos nyelvi rétegek, például a csoportnyelvek anyagát tanulmányozzuk. Ebben különösen hatékony segítséget nyújthatnak például Balogh Róbert, Csányi Vilmos, Egressy Zoltán, Garaczi László, Grecsó Krisztián, Parti Nagy Lajos, Tisza Kata, Tokaji Zsolt, Tóth Krisztina, Varró Dániel és mások

alkotásai. Aki a szleng napi forrongására kíváncsi – akár csak a felszínen, akár a mélység összefüggéseiben, az kattintson a google kereső segítségével a *szleng* szóra, s máris valóságos terülj, terülj, szaltakám élményben lehet része.

A csoportnyelvek körébe tartoznak az *életkori nyelvváltozatok* (elsősorban az ifjúság nyelve), az *argó* (alvilági elemek, titkos csoportok közösségi nyelve, például a tolvajok nyelve) és a *szleng*. Rögtön adódnak olyan alapvető kérdések, amelyekre választ szükséges adnia a nyelvtudománynak: a nyelvelmélet szakembereinek éppúgy, mint a nyelvújítóknak, a stílusfejlesztési tendenciák kutatóinak, továbbá a magyart idegen nyelvként tanítóknak.

„a fiatalok módosítják legtöbbször a nyelvüket”

Mi a szleng? Kik a használói? Hol használják? Elfogadott-e a szleng? Honnan eredeztethető a szleng szavak és kifejezések? Melyik közlésmódban alkalmazzák? Melyik beszédstílusban fordul elő? Milyen a szleng alkalmazónak a viszonya a közlés témájához? Milyen a szleng alkalmazónak a viszonya a nyelv rendszeréhez? Milyen gondolkodásmód tükröződik a szleng által? Hogyan fejezi ki az igazságot a szleng alkalmazó? Milyen a szleng szó- és kifejezőképességének az esztétikuma? Hogyan alkalmazhatók a szleng szavai és kifejezései a társadalomban? Milyen beszédcselekvéseket végzünk a szlenggel? Mi az alkalmazásának a kommunikációs célja?

Nehéz megadni a választ az alapkérdésre, hogy mi a szleng. Kizárás alapon közelíthetjük meg a fogalmat a legbiztonságosabban. A *szleng* nem nevezhető nyelvjárásnak, mert frazeológiájának zömét önkényes, tudatos szóalkotások teszik ki. De nem nevezhetjük argónak sem, mert ma már nem csak a társadalmon kívül álló, alvilági elemek szókincsét jelenti. Parapatics Andrea, a *Szlengszótár* (2008) szerkesztője nem tartja se zsargonnak, se kizárólag diáknyelvnek, és nem fogadja el Bárzsi Géza „pesti nyelv” megjelölését sem. A szleng a lényegét tekintve inkább olyan jelenség, amely a beszédhelyzettel függ össze. Informális, bizalmas társalgásban, oldott légkörben szívesen fűzzük beszédünkbe, írásunkba is a szleng sokszor igen találó, netán vicces, gyakran azonban vulgáris elemeit.

A témakörök nagyon különbözőek: ember, testrészek, nő, férfi, iskola, egyetem, barátság, szerelem, fiú-lány viszony, gyermek-szülő kapcsolat, táncház, rendőrök, járművek, hajviselet, ruházat, étkezés stb. Az életnek ezekbe a jelenségeibe az ifjúság is naponta beleütközik. A szabályos, mindennapi élet ellentételként a fiatalok módosítják legtöbbször a nyelvüket. Ennek a módosított nyelvnek az a feladata, hogy a már megkopott nyelvi elemeket szokatlanul merész, élénk, stilisztikai szempontból gyakran vulgárisnak tetsző szavakkal helyettesítse.

A metaforikus, metonimikus átvitel a tárgynak vagy jelenségnek a legtipikusabb, legérdekesebb tulajdonságát érinti. A fiatalok a fantáziájukban „elengedik magukat”. Például a né-

hány éve nagyon divatos cipőt, amit egy világhírű cég bocsátott ki, a szilárd, masszív alakja miatt a magyar ifjúság *terepjárónak* nevezte. Vulgárisabb elnevezése *szartaposó*. Az olyan mindennapos használati tárgyat, mint például az öngyújtót, az ifjúság a maga módján humorosan alakította át *zsebzanára* az 1979-ben Magyarországon történt zsanai gázkitörés analógiája alapján.

Ezekre a példákra is látható, hogy a metaforikus, asszociáló szóalkotás a különböző népek szlengjében hasonló is lehet, különösen látható ez a testrészeknek a szleng által való megnevezéséből. Mivel az emberi testrészek alakra mindenhol egyformák, mindig sok hasonló metaforikus megnevezést hívnak életre.

Például a magyar szlengben a fejet *dinnyének*, *diónak*, *kókusz*nak, *golyónak*, *töknek*, *töksinek* nevezik. A csehben és az oroszban is a fej megnevezései közt több kifejezés a főzelék- vagy gyökérművelés témához kapcsolódik: *tykev* (tök – a csehben) *тыква* (tök – az oroszban), *hlávka* (káposztafej – a csehben, de ez nem gyakori), *кочан* (káposztafej – az oroszban), *kokos* (kókusz – a csehben), *кочос* (kókusz – az oroszban). Mivel ebben a gömbölyű formájú *fűrészporraktárban* feltehető az agy, akkor a metonímia alapján a fej a magyarban már *észiemető*, a cseh nyelvben *čajník*, *konvice* (teáskanna) vagy *kotel* (bogrács), ám ezeket a cseh szlengben általánosan nem használják, az oroszban pedig *чайник* (teáskanna) vagy *котелок* (bogrács), de nem általános, hanem *чайник/котелок, который варит* (főző teáskanna/bogrács).

A funkcion, cselekvésen alapuló metonimikus átvitel a magyarban a szemből *kuklyukot* (kukucsáló lyukat), a szájból *etetőt*, *csicsergőt*, *fecsegőt*, a fülből *kagylót*, *radart* hozott létre, vagy pedig a *parabola* kifejezést használja. A cseh szlengben a szem megfelelője a *bulvy* (kukucsáló, bámuló), a száj (zabáló, csicsergő) a csehben inkább a *držka*, a *tlama*, esetleg a *chlebárna* (pofa). Az orosz szlengben a szem *гляделки*, *глязелки*, *зырки* (kukucsáló, bámuló), a száj *хавальник*, *говорильник* (zabáló, csicsergő), a fül *локаторы* (radar/parabola).

Az osztályzatok metaforikus elvitelei között közkedveltek a magyar szlengben az elégtelen elnevezései: *karó*, *bot*, *fa*, *fenyőfa*, *egyenés ötös*, *kard*, *törzs* stb.

A szlengben több eufemizáló szó is a tolvajnyelvből származik, például: *megfúj*, *meglovasít*, vagyis *ellop*, ami a cseh nyelvben *seknout*, *štipnout*, tulajdonképpen *meglábosít*, az oroszban *стырить*, *слямзить*, *приделать ноги*, ugyancsak *meglábosít*. Ha *fűz valakit*, azaz *igyekszik rábeszélni valamire*, az oroszban *подбить* (kivág).

A szlenget (a zsargon) vizsgálva az eufemizálást tarthatjuk a szleng (a zsargon) szóalkotás fő módszerének. Az eufemizálás nemcsak a trágár, vulgáris kifejezéseket helyettesíti, hanem a normális köznyelvi vagy szépirodalmi szavakat is. A *táncoltra* azt mondja a magyar szleng, hogy *billeg*, *ráz*, *csörög*, *rázza* a *bolhákat*, ez a csehben *trást se* (remeg), *hejbat zadkem* (mozgatja a fenekét), *klepat se* (rángatózik), az oroszban *трястуть* (remeg), *двигать попой* (mozgatja a fenekét), *дергаться* (rángatózik). Azt, hogy valaki valaminek a *hatása alatt áll*, így fejezi ki a magyar szleng: *eldobom az agyam* (valamitől, valami miatt). Azt, hogy valaki *nagyképűsködik*, azt a magyar szleng ekképpen mondja: *adja a bankot*.

Ez a nyelvi stílus, amely számos magyarul beszélő ízlését borzolhatja, kétségtelenül a mindennapok világából való: zaklatott, jövőt kereső, csalódott, értékérvényesítő és értékekre nem nagyon találó emberek szókincséből, s a ma emberének a világlátását mutatja. Szokatlan? Ugyanakkor azt is bizonyítja, hogy az egyes generációk keresik az élethelyzeteik nyelvi megfelelőit.

H. Tóth István – Radek Patloka

A szerzők a prágai Károly Egyetem bölcsészkarának oktatói (a szerk.)

Néhány csöpp magyar művelődéstörténet: *ájtatos manó, anno, korc*

BÜKY LÁSZLÓ

Szembetűnő jelenség a szavaknak az általánosan ismeretes jelentésüktől eltérő olyan használata, amelyik azt mutatja, hogy a beszélő vagy író valószínűleg nincs tisztában a szó (vagy kifejezés) pontos ismereti hátterével. Mutassa néhány példa az efféle eseteket!

„Itt természetes látvány a farmernadrág hátsó *korcába* dugott pisztoly” – írja valaki egy közel-keleti országban szerzett tapasztalatairól. Ha pisztolyt nem is, egyebet lehet a ruhaneműk korbában tartani, amint például egy másik hírlapközlés elmondja: „...a vonaton egy osztrák állampolgárságú férfi téli alsójának *korcában* talált a vámos két gramm heroint”. A kábítószer könnyen elérhető a gatyá korbában, azonban farmernadrágnak sem elől, sem hátul nincsen olyan levarrott szegélye, amelybe bele lehetne fűzni a ruhát derékban ráncokba szedő és a derékhoz szorító madzagot, szalagot, kötőt. Ez (A magyar nyelv értelmező szótárából kijegyzett) meghatározás mutatja, hogy aligha lehet a korbába pisztolyt dugni. A *korc* szó manapság meglehetősen ritkán fordul elő, így azután pontos jelentését nem mindenki ismeri. Pedig ez a szó régi elem nyelvünkben. A XII–XIII. század fordulóján került bizonyos, a felsőtesthez simuló női ruhadarab és neve a francia divat és öltözködésmód követésével magyar földre s a magyar nyelvbe. Az ófrancia *cors*, *corps* szó a magyarban többféle jelentésben élt, egyebek mellett női ruhadarabok vállpántját („Pendel-kortz”), gatyá, szoknya, zsák stb. felső részén bevarrott szegélyét, pártázatát, sőt vesszőkerítés fonatos keresztközét is jelentette. Valaha a Sárközben a nádkunyhókat korckötéssel fogták össze, a nádtetők készítésekor a nádkévet vesszővel korcolták – tehát ige is alakult belőle: *korcol* – a tetőléchez. A népnyelvben jelentett a szó ’gatyamadzag’-ot is, ám ez a tárgy kiveszőben van, amint a pendely is.

„Akik a klímakonferenciákon fejből fújják a »pfuj, fosszilis!«-t, az ökofasiszta világrend új Giovinezzáját, és *ájtatosmanó-ábrázattal* adják-veszik a szén-dioxid-kvótákat, valójában mint hatalmas lehetőségekre tekintenek a globális fölmelegedésre” – olvasom egy újságikkben bizonyos körök (e vélemény szerint) álszent és képmutató viselkedéséről. Csakhogy az ájtatos manó nem érdemli meg, hogy fizimiskájával példálózzék az író. Az ájtatos manó, másképpen imádkozó sáska (*Mantis religiosa*) az egyetlen olyan magyarországi rovar, amelynek első pár lába ragadozó fogókészülék módosult. A négy-hét centiméternyi sárgászöld vagy barna rovar ezeket a lábait általában előre és fölfelé nyújtja, mintha imádkoznék. Ezt látva felidéződhet az imádkozást esetlegesen kísérő kéz-, illetőleg karmozdulat. Ájtatos pedig az, aki a templomi áhitat külsőségeit, külső formáit meggyőződésből kedveli, vagy képmutatásból úgy tesz, mintha nagyon vallásos volna. Szokás azt mondani, hogy valaki ájtatosan imádkozik. A természeti törvény által védelmet élvező rovarról ezt írja egy lexikon: „Közel háromszögletű feje függőlegesen megnyúlt”. Ájtatos ábrázata lehet ugyan a szén-dioxid-kvóta eladóinak és vevőinek, de ehhez az ájtatos manó fejecskéjét aligha lehet hasonlítani alapul venni. A néhány éve elinduló nagyszabású vállalkozás, A magyar nyelv nagyszótára már jegyzi az *ájtatos manó* gúnyos érzelmi töltéssel való használatát ’szenteskedő, álszent, képmutató személy’ jelentésleírással és ezzel a példával: „Igen, Aramis ablaka – dörmögte D’Artagnan. – Hohó! az *ájtatos manó!* Így foglalko-

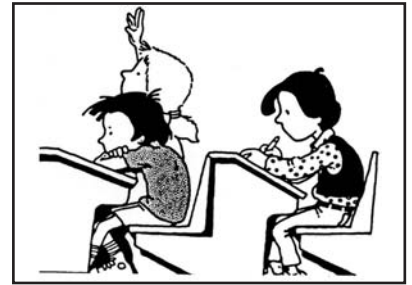
zik az úrfi teológiával!” (Dumas père, Alexandre: A három testőr). Ez a metaforikus alkalmazás nem az állatka fejére, hanem az egész rovarra, pontosabban a neki tulajdonított viselkedésre céloz, amit azért tehet meg, mert az *ájtatos* melléknév alapjelentése már nagyon régóta ’buzgón vallásos, kegyes, a vallási előírásokhoz ragaszkodó személy’. Mintegy másfél évszázada pedig ismeretes a (gúnyos használatú) ’szenteskedő’ jelentés is. Így tehát lehetne *szenteskedő ábrázat*-ról vagy más megfogalmazással *álszent ábrázat*-ról beszélni, ám ezeket látva aligha ismerne magára az imádkozó sáska.

A sajtóban is, a köznyelvben is divat lett *anno*-t vagy *annó*-t írni vagy mondani, s a szövegekörnyezetből többnyire kiderül, hogy a szónak ’régén’ jelentést tulajdonítanak: „Kár, hogy az alkotmányellenes rendelet alkotói – *anno* – elmulasztottak Amerikára pillantani”; „Lehet, hogy Janicsák másként nem vettette észre magát *anno*?”; „*Anno* vettem a fáradságot, és elballagtam a legközelebbi úttorlaszhoz” stb. Az egyik napilapban „*Anno*” címmel állandó rovat van, itt régi, ám ma is érdeklődést keltő sajtóidézetekek közölnek. Írástudó eleink a magyar hivatalosság válása, 1844 előtt és utána is sokáig használták latin(os) formákat a keltezésben. Csokonai Vitéz Mihály Az Özvegy Karmyóné ’s két Szeleburdiak című vígjátékában az egyik szereplő egy szokásos rövidítésről szól: „*Anno* itt tsak ugy irtam hogy A° de ez ellipsis es azt jelenti anno”. Petőfi Sándor egyik, Aranyhoz írott levelét már a „Drága barátom, stibli!” megszólítás előtt tréfás szócserével imígyen keltezi: „Pest, decemb. 1847^{kén} *anno* 3.” – (*stibli* ’csizma’). Nos: a Petőfi-szótár azt írja az egyébként egyetlen *anno* adathoz: „az évszámmal jelzett esztendőben”. Sokáig szokásban volt az *in anno Domini/Christi*” (az Úr vagy Krisztus évében) kifejezés, amelyből ki-kimaradt az *in* előljáró. A latin szó határozós esete (ablativusa) sok kifejezésben volt használatos: *anno exacto* (év végével), *anno exeute* (év végén), *anno* (múlt évben). A latin szótárakban az *annus* szó jelentései: ’év, idő, évszak; évi termés’. Régebbi hivatali iratokban az *anni currentis* ’folyó évi’, az *anni futuri* (= a. f.) ’jövő évi’; *in annum sequentem* ’a következő évre’ (= elhalasztva) stb. szerkezetek is gyakoriak voltak. A XX. század eleji nyelvhasználatot sok mindenben tükröző jeles Krúdy Gyula-regényben (Boldogult úrfikoromban, 1930) ezt olvashatjuk: „– Ez *annó ájnban* volt divatban, – mondta most valaki a Bécs városához címzett vendéglőben.” Néhány évtizede még lehetett hallani a fesztelen közbeszédben a latin és német szavakból kevert *annó dacumál* kifejezést, amely ’annak idején, régén, valamikor’ jelentésű volt. Határozószó-szerű használat van a fenti sajtónyelvi példákban, nem az egyes latin szerkezetek épültek be a megfelelő magyar jelentéssel a nyelvhasználatba, hanem az ’egykor, hajdan(ában), rég, régén(te), valaha, valamikor’ és az ’annak idején; az én időmben’ jelentésekkel az *anno* vagy magyar kiejtés szerint *annó* alak.

A régiségben is előfordult, hogy latin szónak valamelyik esetét vette át (tévedésből) nyelvünk, nem az alapszót: *paradicsom* ’mennysország’, vagyis a tárgyesetet (*paradisum*) az alanyeset, a *paradisus* helyett, hasonló a *cirka-lom*, az *Egyiptom* országnév is.

Büky László

A tanóra mint játszma

Néhány jellemző emberi érzést, gondolatot fejeznek ki a következő mondatok. „Az egyedüli célom, hogy a beszélgetés végére kiderüljön: nekem van igazam – egyébként nem érdekel, mit mondasz”, vagy: „Most csak azért kerestelek fel, mert egy kis szájalmat szeretnék ébreszteni benned: nézd, milyen nyomorult vagyok”, esetleg: „Észrevetted, mennyire okos vagyok? No idesüss!” E mondatoknak párdarabjai is vannak: „Elismerem, ismét alulmaradtam, neked van igazad”; „Mélyen felindulok a rossz helyzeteden, mert nagyon jó ember vagyok”; „En sohasem tudnék ennyi tudást magamba szívni, ámulva csodállak!” Bár őszinték és pontosak, ezek a mondatok rendszerint nem hangzanak el. Helyettük viták, panaszkodások, illetve műveltségi vetélkedőkre hasonlító párbeszédék zajlanak. Sokan szeretik az olyan beszélgetéseket, amelyek végén megdicsérik brillírozásukat. A végeredmény biztosítása érdekében feltérképezik ismerőseik jellemző reagálásmódját, s a legközelebbi beszélgetéshez azok közül választanak partnert, akik előtt ragyoghatnak. Egy ismerősöm így fogalmazott: „– nyomogatom egymáson”. Ha az egyik fél kimond egy mondatot, azzal mintha megnyomna egy gombot a másikon, mire az belekezd az ahhoz a gombhoz tartozó mondatba. Mintha két zenegép beszélgetne. Az ilyen módon előre programozott párbeszédet Eric Berne játszmaúnak nevezte el.

„gombokat nyomogatom egymáson”

A játszma különösen károsítja az emberek közötti kapcsolatokat, többek között azért, mert a bennük részt vevők valójában nem egymásra és még csak nem is a saját gondolataikra, érzelmeikre összpontosítanak, hanem a szerepükre: arra a szerepre, amitől kielégülést remélnek, ezért játszani szeretnek. Például a „szellemes társasági ember” szerepre. Játszma közben nem egymásról, hanem felvett szerepeikről tudnak meg többet.

2009 januárjában elkezdtem anyagot gyűjteni anyanyelv-pedagógiai vizsgálatomhoz. Egy budapesti általános iskola 7. osztályával töltöttem el egy napot, s közben biológia-, matematika- és irodalomórán vettem részt. Az órajegyzőkönyvek készítése közben feltűnt, hogy mintha három különböző osztályt látnék magam előtt. Ez egy tanárok ugyanis – a fenti párhuzamhoz visszatérve – más-más „gombokat nyomogattak” a gyerekeken, tehát más-más játszmat játszottak. Az egyikük mellett például lehetetlen volt rossz választ adni – pedig a gyerekek próbáltak „rosszak lenni” –, mert minden válaszból kiemelte a jó elemet. A magyartanár azonban még a tökéletes választ is részben hibásnak minősítette:

Tanár: „Az életrajzi órára gondolj, mikor írta az Őszikéket Arany?”

Diák: „1877-ben.”

Tanár: „Igen, kétségtelen, de nem az időpontra voltam kíváncsi.” [Ti. a helyes válasz az lett volna: „utolsó alkotói periódusában”.]

Amikor már nagyobb anyagom gyűlt össze, elkezdtem gyűjteni a játszma utaló elemeit. Jelenleg 61 tanóra jegyzőkönyve áll rendelkezésre. Több iskolatípusban, 7. és 11. osztályban, Budapesten, vidéki városokban és egy községben is gyűjtöttem anyagot.

Egy budapesti gimnázium 7. osztályos történelemóráján jegyeztem fel a következőket (a neveket természetesen megváltoztattam):

Diák: „Azelőtt, hogy kimondták volna ezeket a sajtószabadság meg ilyen cuccokat, milyen dolgokat nem szabadott kimondani?”

Tanár: „Ezeket a cuccokat hagyjuk.”

Diák: „Szóval amíg nem írták le, hogy sajtószabadság meg ilyenek meg szólásszabadság meg ilyenek, addig...”

Tanár (gúnyosan): „Meg ilyenek.”

Diák: „Igen, csak nem akartam (érthetetlen; hadar). Tehát amíg nem voltak ezek leírva, addig mit nem szabadott mondani?”

Tanár: (elkezd érdemben válaszolni a kérdésre)

[A fenti tanár a fenti diákkal:]

Tanár (magyaráz, majd a diákhöz fordul): „Egy kis illem sem árt.”

Diák: „Most miért tetted ide fordulni?”

Tanár (szemét tágra nyitja, mintha a válasz egyértelmű lenne)

Diák: „Mintha én bunkó lennék.”

Tanár: „Az a mintha elmaradhat.”

Diák: „Pedig Ági néni [egy az adott diákot kedvelő tanár] megmondta, hogy én hihetetlenül intelligens vagyok.”

A tanár addig nem válaszol érdemben a diák – egyébként igen értelmes – felvetésére, amíg nem a neki megfelelő nyelvi formában hallja. Ebben az idomítás módszerét fedezhetjük fel. A példa folytatásából kitűnik, hogy a tanárnak amúgy is ellenszenves az adott diák. A diák is beleszokott már a „rossz diák szerepbe”. Amikor a tanár éppen öfelé fordulva tesz megjegyzést az illemlről, a diák magára veszi, és mintegy felajánlja, hogy nyíltan is úgy bánjanak vele, mint egy rossz diákkal. A tanár megragadja az alkalmat. Programozott, szinte automatikus, gyors lezajlású párbeszéd tanúi lehetünk.

A legutóbbi példában visszajelzés csak formailag vonatkozott a nyelvhasználatra: valójában a nyelvhasználó ellen irányult. Így nem nyelvi fejlesztés zajlott, hiszen – mint azt a tágabb kontextus megmutatta – a diák elutasításáról volt szó. (Ebből a szempontból a személyiségre tett pozitív megjegyzés is káros lett volna, hiszen akkor sem a nyelvhasználat egy módjáról, hanem a „jó diák szerep” eljátszásának újabb feltételéről tanult volna a diák.)

A tanórai játszma rögzülésére rengeteg mód nyílik. Egy óra ugyan rövid, de a diákok igen szakszor találkoznak egy fél évben ugyanazzal a tanárral, így a játéktér szinte végtelen nyúlik. Egy budapesti általános iskola 7. osztályában hallottam nyelvtanórán:

Tanár (egy feltűnően inaktív diákhöz): „Gabi, melyek az alapnyelvi ragozású igék? Most beszéljük meg. Gabika, testben itt vagy, de lélekben nem, nem figyeltél az elmúlt öt-hat percben. Szomorúvá tettél.”

A közlés az iskolai légkörhöz képest túl személyes, érzelmi alapú. Fennáll a veszély, hogy a diák nem a munka értelmességét felismerve, önállóan dönt a munka mellett, hanem az érzelmi zsarolásnak engedve, azért, mert „jó diák” akar lenni. Így teljesítménynövekedése nem önálló döntés, hanem játszma alapú manipuláció eredménye. A fenti közlés játszma jellege kitapinthatóbbá válik, ha szembeállítjuk egy olyan tanárral, aki kerüli a játszmat (budapesti gimnázium, 11. osztály, irodalomóra):

Tanár (egy feltűnően inaktív diákhöz): „Utóbbi időben nagyon lecsücsültünk”.

Diák: „Mindegy.”

Tanár (indulatmentesen): „Nem mindegy. Még csak huszonöt perc telt el az órából, még behúzhatsz.”

Ebben a példában a tanár visszautasítja a diák játszma személyes közlését: nem a közömbösségre reagál, hanem az értelmére kíván hatni, és a probléma lényegére tapintva döntésre szólítja fel azzal, hogy jelzi: teljesítményének fokozására még bőven van módja. Nem büntet, és nem beszél negatív érzelmeiről. Megvan az esély, hogy közlése az órai munkával kapcsolatos célt ér, és nem siklik át a tanár és a diák közötti érzelmi viszony és társas függés területére, mint a megelőző példákban.

A tanárnak és a diáknak egyaránt a saját döntése, hogy belefolyik-e egy-egy játszma. A diáknak azonban nehezebb nemet mondania, mert a tanár alá van rendelve. Örömteli és kívánatos eset, amikor a tanár felelős döntést hoz, s nem engedi játszma süppedni diákjait. Ehhez természetesen nemcsak diákjai, hanem a saját kommunikációs szokásait is éberem kell figyelnie.

Szabó Tamás Péter

Szép anyanyelvünkért

Ezt a verset a 2009 júniusában, a tanévzáró Kis Bálint Napok keretében megtartott nyelvi vetélkedő emlékére a gyomai Kis Bálint Általános Iskolában – az egykori gyomai Református Központi Elemi Népiskola jogutódában – a vetélkedőt szervező tanároknak és az azon részt vevő diákoknak ajánlja az író és nyelvész Szilágyi Ferenc, az ünnepség díszvendége, aki maga is, mint orvos édesapja, valamint bíróviselt gazdálkodó nagyapja, egykor ebbe az iskolába járt.

„Trendi” az a *megasztár*, de fülembé cseng a *menő fej*,
mit Nyelvédesanyánk szánkba mosolygva adott.
A *megasztár* idegen: első szava ógörög, úgy ám!
a *mega* annyit tesz: ’nagy’ – de ki tud görögül?!
A *sztár* már angol, vélnéd, de ha szállsz le a nyelvnek
mély kútjába, egyéb ritka csodákra találsz:
stella latin: ’csillag’ s ugyanaz az ógörög *aster*;
ikrek: az *asteroid*, kis meteor, tudod ezt:
hulló, csöpp csillag, s ha bevág a műholdba, az úri hajóba:
szörnyű karambol lesz, égszakadás s miegyéb.
(A *star*, *asteroid* meg a *stella* ős rokonok, mind
a nyelv ősidején egy tövön ágaza ki;
ám a magyar *csillag* más bokron rügyezett ki az égre:
más kerekérdőnek gyöngyharmatú rügyeként;
s kezdetben *csipogott* vagy csak tán játszva *csilingelt*:
hangja sziporkait szórva, *csillag* ahogy a sugárt.
A *csilingel* s *csillag*: rokonok?! De hiszen ott fenn is az éter
rezgő hulláma hang s lehet kép is, ugye:
tévéd szerkezetén; ugyanígy a *vijjog* meg a *villog*
is testvér: ámbár egyike hang s huga fény.)
Persze, hogy a *megasztár* nem ilyen nagy bajt hoz a nyelvre,
mint az *asteroid*: nem töri, tördeli szét,
csak kajszítja a szó-üstökös pályáivét.
Mert a magyar nyelv más: maga génjéből alakítja
magzatait: szavait, s baj, ha a gén idegen;
a *megasztár*: ’csillag’, ’nagy csillag’ az égi Tejúton,
mint a Fiastyúk vagy túl: a Kaszás, Orion.
(S lám, a Fiastyúk „tyúk”, de lehet *megasztár*: „kakas” is már;
a *mozicsillag* (*sztár*) többnyire hölgytünemény,
s van *focicsillag* (*megasztár*), bár rúgja a labdát
már ma nőcsapat is, s öklöz a ringben akár,
s a ringen kívül – no de ez már messze vezetne!)
A *megasztár*: *csillag*, bár az a régi *menő*
fej sem rossz, humoros; s témánk ezzel még nincs kimerítve:
ott van a *shop* meg a *show*: sokkol a nagy tömegük;
emlékezz: *talk-show*, *megashow* s *road-show* dömpingje zuhog rád,
s van *shop* a négyzetben is: *dog-*, *color-* és *teleshop*;

bárha a *talk show* magyarul lett már *telefere* egykor,
mert *tévéműsor*, s *tereferélve* folyik.
S van *telstar*: *sputnyik*, de magyar neve: *műhold* – s jó ez a példa:
az idegen szóra, lám csak, akad magyar is!
s nem csak azért jó ez, mivel így könnyebb a megértés,
ámde azért is, mert nemzeti kincs ez a nyelv!
S hogyha keverten szólsz: s fele angol a szavaidnak:
úgy jársz, mint a maláj a „*pidgin-English*”-ivel:
(Így nevezik nyelvét Keleten, a nagy kikötőkben,
mert fele szókincse angolosan makogó;
s a *pidgin* nem más, ha figyelsz, mint már a hazánkban
is használt *biznisz* gyarmati torzulata.)
„Gyarmati angol” hát az a „*pidgin*” – s jó ha vigyázol:
„*pidgin-Hungarian*”, ah! Hogy ne legyen a tiéd,
melyen Arany János, meg Jókai és nagyhirű földink:
Tímár Máté írt, ontva a szép szavakat,
mint a mező és rét, tavaszodván, ontja virágát,
színei pompáját s illata fellegeit,
melyben méz rejlik: honi földünk dús arany íze,
s hogyha megkeserül: vész el a nyelv öröme.
Védd hát szüntelenül az Arany és Jókai, Timár
nábobi szókincsét, ezt a mesés örököd,
melyről írta vala az olasz nagy nyelvzszeni egykor*
– száz nyelvet tudván –, hogy ez a legremekebb,
legszebb! – őrizd hát híven, és ne keverjed ostoba módon
tarka idegennel; jó a *gulyás* s a *porridge*:
ám ne keverd össze, mivel együtt már ehetetlen!
„*pidgin-Hungarian*”-ednek tarka bohócán
pukkad a nyelvnyenc, könnyez a nyelvzszeni, s szól:
égi szobájában *Blick*, *Story*, *Sikk* – micsoda
„*potpourri*” nyelvzavarék?! S vágja sarokba a sok
külföld-majma lapot, s lecsavarja gyorsan a tévét,
„*finis Hungariae!*” – ha odavész ez a nyelv,
s koldusul a Föld is, ha kivész a magyarok csodanyelve!
Szép a fülmiledal, közbe ne ríj, te kuvik!

* Giuseppe Mezzofanti (1774–1849) olasz tudós, a bolognai egyetem tanára, később bíboros; valóságos nyelvzszeni volt, élete vége felé több mint száz nyelven beszélt és írt; anyanyelvünket az ógörög mellett a világ egyik legszebb és költészetre legalkalmasabb nyelvének nevezte. 1832-ben a Magyar Tudós Társaság (Tudományos Akadémia) kultagjál választotta.

„Burit kérsz?” – kérdezte az eladó a gyorsétteremben. „Igen” – vágtam rá, pedig soha nem hallottam ezt a szót. Mégis rögtön kitaláltam, hogy a burgonyára gondolt. Hogyan? Tudtam, hogy a *kérsz* előtt csak főnév állhat, mégpedig tárgyragos, lévén a *kér* tárgyas ige. A kérdéses szó alapformája tehát nem **burit*, hanem *buri*. A kiszolgáló fiatal volt, így biztosra vettem, hogy az *-i* kicsinyítő képző (pl. *szupi*, *kazi*, *bocsi*), nem a szótó része (pl. *póni*, *römi*, *zsúri*). Ezután csak számba kellett vennem a *bur-* kezdetű szavakat. Szerencsére alig van ilyen, az értelmező szótár szerint húszegynéhány, és ebből is csak négynek van köze az étkezéshez. A helyszín és a szó ritkasága alapján föl sem merült a *burcsák* ’erjedő újbor’, a *burizs* ’hántolt búza’ és a *burnót* ’örölt dohány’, ezért maradt a *burgonya*.

Aki sokallja ezt az agytornát, és a *buri* számlájára írja, az kapaszkodjon meg: mindent következtetésekkel és feltételezésekkel szoktunk megérteni, nem csak az új jelenségeket. Én azt feltételeztem, hogy a *buri* létezik, különben az eladó nem használná, ő viszont azt, hogy ismerem a szót. Abban pedig hallgatólag egyetértettünk, hogy az *igen* válasz nem pusztán tényközlés, hanem felszólítás: *Adj sült krumplit!* Ellenkező esetben éhen maradtam volna: „Burit kérsz? – Igen. – Aha, na szia!”

Egyvalami mégsem hagyott nyugodni. A bizalmas stílusban *pajtás* helyett *pajti*, *biztos* helyett *bizti*, *kuncsaft* helyett *kuncsi* járja. Ezekben két-két mássalhangzó áll egymás mellett. De akkor mi az, hogy *buri*? Miért nem **burgi*? Talán lustaságból? Ha a *randevú* mindig *randi* és nem **rani*, akkor a **burgi* sem olyan megerőltető. * Ennek más lehet az oka.

Mielőtt továbbmegyünk, tegyünk néhány általános megállapítást! A kicsinyítő képzős alak kivétel nélkül két szótagból áll, akármi a szófaja (*korcsolya* → *kori*; *undorító* → *undi*; *hamm* → *hami*), és bármilyen hosszú (*fröccs* → *fröcsi*; *konzervatórium* → *konzi*). Az *-i* sosem önmagában, hanem egy mássalhangzóval együtt alkot szótagot: *fa-gyi*, azelőtt viszont csak egy mássalhangzó állhat (*menstruáció* → *mensi*, nem **mensti*, különösen nem **menstri*). A származék is képezhető, akár egy egész szócsaláddá: *hisztéria* → *hiszti* → *hisztis*, *hisztizik*.

A megbízható eredmény kedvéért bizonyos szavakat ki kell hagynunk a vizsgálatból. A *multi* azért rossz, mert az *-i* eleve része az alapszónak (*multinacionális*), akár csak az *-u* a *sztitu* (*sztituáció*) esetében. Elvetendő az *uncsi* (*unalmas*), az *aksi* (*akkumulátor*) és a *csajsi* (*csaj*) is, mert itt a toldalék nem *-i*, hanem *-csi*, *-si* és *-szi*. És ne felejtjük: képzőt keresünk, nem egyszerűen *-i* végződést. A *zombi* elemzésre csábít, mert a hangzása nagyon bájos (nem úgy, mint a névviselő külleme), de a szó már az átadó nyelvben sem volt becézett forma.

Ezek után lássuk, hogy a *buri*-hoz hasonlóan milyen *-i* képzős szavakban törlődik a két belső mássalhangzóból a második! A *kupleráj* → *kupi*; *gyógyszer* → *gyógyi*; *bukméker* → *buki* tanúsága szerint az olyanokban, amelyekben az első hang [p], [gy] vagy [k]. Ezeknek a képzése során a hangképző szervek között akadály keletkezik,

majd felpattan, ezért zárhang a nevük. Ugyanez történik, ha a hangzócsoport első tagja réshang (a levegő a beszédszervek közti résen halad át, pl. [f], [v], [sz], [z], [s], [zs]), a második pedig [r] vagy [l]: *Chevrolet* → *Chevi*; *Zuschlag* → *Cusi* (itt külön érdekes, bár ezúttal mellékes a kiejtés szerinti írásmód). További kombináció az [r] vagy [l] + zárhang vagy a zár-rés képzésű [cs] (*turkáló* → *turi*; *Zoltán* → *Zoli*; *korcsolya* → *kori*). Még két helyzetben törlődik a záró mássalhangzó: a [cs] után (*zacskó* → *zacsi*) és saját maga után (*Emma* → *Emi*; *rokkant* → *roki*; *csillogó-villogó* → *csili-vili*).

Már csak azt kell megnéznünk, hogy mikor őrződik meg. Akkor, ha orrhang előzi meg (*büntetés* → *bünti*; *undorító* → *undi*; *cimbora* → *cimbi*), illetve réshang (feltéve, hogy ő maga nem [r] vagy [l]): *István* → *Isti*; *Eszter* → *Eszti*; *gazda* → *gazdi*. Az [r] vagy [l] után csak akkor marad érintetlen a mássalhangzó, ha orrhang (*Bernadett* → *Berni*), réshang (*bolsevik* → *bolsi*) vagy zár-rés képzésű [c] (*durcás* → *durci*), egyébként – ahogy fent láttuk – leesik (*történelem* → *töri*; *furcsa* → *furi*).

Ezek alapján kimondhatjuk, hogy az érintett mássalhangzóknak sem a képzéshelye (gége, lágy szájpad, ajkak stb.), sem a zöngéssége nem számít, csakis a képzésük módja. Mindez szép, de valljuk be: elég bonyolult rendszerrel van dolgunk. Ugyanakkor csodálatos, hogy mindenki a legcsekélyebb tudatosság nélkül használja. Nem is kell hozzá nyelvésznek lenni; elég magyar anyanyelvűnek születni. Győződjünk meg erről egy kis játékkal!

Én azt mondom: *depresszió*, te azt mondd: *depi*. Én: *gürcölés*, te: *güri*. Álljon meg a menet! Ha a *Mercedes* át-szabva *Merci*, akkor ez miért nem **gürci*? Sebaj, ezt az apróságot nyugodtan törölhetjük a vetélkedő jegyzőkönyvből. Folytatom: *izgalmas*. Te jössz: *izgi*. Fog ez menni! Rajtam a sor: *mozgóképzőszínház*. Heltai Jenő egy időgépből kiszállva: *mozi*. Jaj ne! Talán **mozgi*, nemde? Csak azért sem csüggedek: *hörcsög*. Mire te: *höri*. Még sincs veszve semmi: *bölcsőde*. A válasz azonban: *bölcsi*. Segítség! Feladom!

Itt bizony megáll a tudomány, legalábbis az enyém. Akárhogy is kozmetikázzuk, a fenti szabályok csak összességében látszanak jónak, mert akad néhány kivétel. Bár a *Csongor* általában *Csongi*, előfordul rendhagyó *Csoni* formában is. Mít tegyen ilyenkor a nyelvész? Ha azt hallja, hogy *doki*, vajon dicsérje meg a beszélőt a szabályos képzésért, a *Magdi* hallatán viszont kérje meg a **Magi* bevezetésére, hadd legyen tökéletes az elmélete?

Ne tegye, inkább tárja fel és fogalmazza meg jobban a szabályt. Örülnék, ha az olvasó (bocsánat: *olvi*) segítene a töprengésben. Aki például az olyan szavakon bosszankodik, mint amilyen a *hambi* (*hamburger*), az a lelki békéje érdekében és – ami sokkal fontosabb – a nyelvészet nagyobb dicsőségére magyarázza meg az *alkesz* keletkezését, hiszen az *alkoholista* nyugodtan lehetne **ali*, sőt akár **alki* is. Ha mindezt szakszerűen levezeti, akkor számomra máris szimpatikus – avagy stílusosabban: *szimpi*.**

Horváth Péter

* Olyannyira nem, hogy a 90-es évekből van is adat a *burgi* szóalakra (l. Kemény Gábor: Nyelvi mozaik. Tinta Könyvkiadó, Bp. 2007. 284). (A szerk.)

** A szerző cikksorozata kétértelműen bővíti a www.manyszi.hu honlapon. (A szerk.)

Tanárunkra, Nagy Ferencre emlékezünk

(Hosszúpereszteg, 1941. október 6. – Szigetszentmiklós, 1984. augusztus 12.)

Hosszúpereszteg honlapján ezt olvashatjuk: „olyan magyar falu, amely a nemzeti történelemben [...] sohasem játszott említésre méltó szerepet”. Itt nem zajlottak le véres csaták, de még egyetlen megyegyűlést sem tartottak itt eleink. Más érdeme, nevezetessége tán nincs is, hogy lakói sok száz éven keresztül éltek és termeltek, »kapáltak, ölték, öleltek, tették, ami kell...«” Mi most e szerény, az átlagba feltűnésmentesen simuló dunántúli falucska kiemelkedő fiára, Nagy Ferenc nyelvészre emlékezünk, aki itt született, Szigetszentmiklóson halt meg, közben pedig Budapesten élt és tanított. Bennünket is.

Az élet úgy hozta, hogy mindkettőnk levelező tagozatra vettek fel, de az első, illetve második év végén mindketten átkértük magunkat nappalira. Bár a legtöbb magyar szakos az irodalom kedvéért jelentkezett az ELTE Bölcsészettudományi Karára, velünk megtörtént az a furcsa fordulat, hogy tanáraink egyéniségének köszönhetően megkedveltük a nyelvészetet, mi több: szép lassan bele is szerettünk. Ebben pedig oroszlátrésze volt a ténynek, hogy Nagy Ferencet kaptuk meg szeminárium-vezetőnek.

Fiatal, energikus ember, aki külsejét tekintve kicsit kilógott az oktatók sorából. Ízes, dunántúli beszédét hallva arra gondolhattunk: lám, attól, hogy valaki az ELTE-re jár, netán ott tanít, még nem kell, mi több, nem is szabad elszakadnia a gyökereitől. Mi sem állt tőle távolabb, mint a tudományos-szemleli-kulturális arisztokratizmus bármilyen formája. Szó-bájlában mindig diákok ültek: a kezdetektől fogva igazi iskola-teremtő személyiség volt. Első perctől bevonta érdeklődő hallgatóit abba a munkába, kutatásba, amit épp végzett. S bár komolyan vette ő is, mi is a ránk bízott részfeladatokat, határidőket, mégsem vett körül minket valami tudományos komolykodó légkör. Sokkal inkább felfedezőnek éreztük magunkat, mert mind a terület, mind a módszer, amellyel megismertett, és amelybe beavatott bennünket: új volt, izgalmas és felmérhetetlenül gazdag! Nem szégyen bevallani: hiába voltunk magyar szakosok, a középiskolai nyelvtanon kívül igazából alig-alig tudtunk valamit a mai magyar nyelvről, nyelvészetről. Ő mégis mindig tudott olyan feladatot adni, amellyel már megbirkózhattunk, de amelyhez azért mindig hozzá kellett tanulnunk valamit. Egyebek közt, mintegy „melléktermékként” az akkor még „cédulázásként” ismert anyaggyűjtési módszert, ami – ha más formá(k)ban is, de – máig nélkülözhetetlen eszköze minden kutatónak. Mindez messze túlmutatott a szigorúan vett „tananyag-elsajátításon” – hála neki! Mint ahogyan – talán furcsa ezt így, sok év távolából leírni – ő is hálás volt minden növendékének, aki meglátta imádott szakterületében a szepet, az érdekeset, és nem hallgatószerűen ballasztot éreztet az anyanyelvünk mélységeibe világító stúdiumokat.

Nagy Ferenc tanári munkája mellett szövegnyelvészettel, szövegtannal foglalkozott, és pedig ennek egy olyan területével, a kriminalisztikai szövegnyelvészettel, melyet azóta senki

nem művelt. Mái egyetlen szakkönyve ennek a témának a *Kriminalisztikai szövegnyelvészeti* című munkája, mely 1980-ban jelent meg. Az alkalmazott nyelvészeti ág kutatási módszereként pedig az épp csak kialakuló matematikai módszerekre épített, így ezek lehetőségeit, felhasználhatóságát, határait is kutatta a nyelvészeti területén, megalkotva a kvantitatív stilisztika elméletét és gyakorlatát.

Az ő irányítása alatt készült el több közös munka, egyéni dolgozat, melyek meg is jelentek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi dolgozatok kiadványsorozatában. E kis füzetek jól mutatják, hogy tanárunk milyen sok terület iránt érdeklődött, mennyi feladatot tudott találni nekünk, izlésünk és érdeklődésünk szerint. Stilisztika, szaknyelvi kutatás és alkalmazott nyelvészeti feladatok...

Mindketten hozzá írtuk szakdolgozatunkat, így bepillanthattunk magánéletébe: megismertük családját, otthonát, kedves állatait, amikor egy-egy alkalommal meglátogattuk „sürgős” és „azonnali kérdéseinkkel”, izgatottan. Bármikor mehetünk: mindig segített. És megnyugtató, ha kellett. Biztatott, sürgetett bennünket arra, hogy megtaláljuk és ragadjuk is meg azt a területet, amely révén, ha csak pár mozaikkocka erejéig is, de teljesebbé válhat a Nagy Egész, anyanyelvünk, nyelvhasználatunk tudományos képe.

Még egyetem utáni éveinket is próbálta a maga eszközeivel segíteni: szerette volna, ha munkájába bekapcsolódunk. Mi is: örültünk, hogy esetleg az alkalmazott nyelvészeti egy területét művelhetjük az ő irányítása, vezetése és odaadó figyelme mellett. De az élet megint mást hozott számunkra.

Távolról figyeltük csak rövidre szabott pályáját. És most, készülve e pár emlékező sor megírására, látjuk: életműve nem talált folytató(k)ra. Eredményeire azonban máig hivatkoznak, könyveiből évfolyamok tanulnak. És bizonyára sok diákja őrzi emlékét.

Vajon hol tartana a kriminalisztikai nyelvészeti vagy más, közben talált, szűz terület, ha ma is köztünk járna, még mindig fiatalon, körülveve hallgatóival?

68 éves lenne, és már negyedszázada nincs közöttünk...

C. Szalai Ágnes és Viant Katalin
(1976-ban végzett növendékei)

Sokszor hallani a híradásokban a lassan járvánnyá terebélyesedő új influenzáról, sajnos, szinte mindig a címben leírt, helytelen formában. Azt szokták mondani, a magyar nyelv „nem szereti a mássalhangzó-torlódást”. Csakugyan ritkán fordul elő magyar szavakban egymás mellett három különböző mássalhangzó. A nyelvünkbe bekerülő jövevényszavakban is megfigyelhető egyfajta ejtéskönnnyítő változás: így lett a *skólából iskola*, a *szedéből szerda*.

A szaknyelvek – így az orvosi szaknyelv is – számos görög-latin eredetű szót használnak, s ezek némelyike a magyarban szokatlan hangkapcsolódást, mássalhangzó-torlódást tartalmaz. Aki leírja, kimondja őket, alkalmazkodnia kell ehhez. Különösen akkor, ha hírolvasó bemondóként foglalkozásszerűen olvas fel szövegeket.

A hetvenes-nyolcvanas években a rádióbemondók valóságos megszállottjai, hogy azt ne mondjam, sznobjai voltak a hivatásuknak. Két adás közben lexikonokat lapozgattak, külföldi adókat hallgattak, hogy megtudják egy újonnan felmerült név hiteles ejtését. Ha ez sem segített, tanácsot kértek a Nyelvtu-

dományi Intézet közönségszolgálatától, ahol akkoriban dolgoztam.

Szakmai színvonalukat mutatta fejlett önkritikai érzékük is. Emlékszem, egy alkalommal a bemondó elnézést kért a hallgatóktól azért, mert *Jönköping* város nevét addig betű szerint olvasta be. *Most tudtuk meg, hogy a hiteles ejtés jönköping, ezentúl így mondjuk* – ígérte.

A kereskedelmi rádiók és televíziók elterjedésével csökkent a hírolvasás színvonala. A bemondók többnyire csak az angol kiejtési szabályokkal vannak tisztában, ezért ejtik *lajonelnek* a francia *Lionelt*, *májklnak* a német *Michaelt* és *polnak* az Ausztriában élő kitűnő újságíró, *Paul Lendvay* keresztnevét.

Az influenzajárvány terjedésével pedig azt is tapasztalunk, hogy az országos sugárzású rádiók és tévécsatornák is alkalmaznak olyan bemondókat, akik még három egymást követő mássalhangzó fegyelmezett felolvasására is képtelenek.

Huszár Ágnes

A magyar–török nyelvi kapcsolatokról

Mindazok a magyarok, akik Törökországban járnak, a világon másutt alig tapasztalható szeretettel találkoznak. Ott a magyar hívószó: a *Macar* (ejtsd: madzsar) szó után szinte automatikusan következik, hogy *kardeş*, azaz testvér. Ugyanis amíg a magyarok többségének a törökök kapcsán elsősorban az oszmán–török hódítás jut eszébe, a török köztudat inkább azt tartja számon, hogy közös őseink együtt éltek, vándoroltak a végtelen sztyeppéken, egészen addig, amíg az ő elődeik délre nem fordultak a mai Anatólia felé, a mieink viszont továbbra is nyugatra tartva értek a Kárpát-medencéhez. Ne felejtjük persze azt sem, hogy számukra az oszmán kor sokkal kellemesebb asszociációkat kelt, például amit a mi történelmi emlékezetünk mohácsi vészként tart számon, az számukra *Mohaç zaferi*, azaz a mohácsi győzelem volt, s a hódításokról történelmük fényes lapjai szólnak.

Van egy mondat, amelyet a két nyelv hasonlóságának igazolására szoktak idézni: *cebimde çok küçük elma var*. Fonetikus átírásban: dzsebimde csok kücsük elma var – a hasonlóság így még szembeszökőbb. A mondat – bizonyára megfejtették az olvasók is – magyarul így hangzik: zsebemben sok kicsi alma van.

Nézzük tehát, mint mond A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára ezekről a szavakról! Az *elma* és a *kicsi(ny)* „ötörök eredetű”, a *zseb* „oszmán–török eredetű”, a *sok* és a *van* „ősi örökség a finnugor korból”. (A *van* finnugor voltával kapcsolatosan

„a nyelvi és az etnikai rokonság nem mindig esik egybe”

nincs is vita – véletlen hasonlóságról van szó; a *sok*-at azonban voltak, akik törökségi eredetűnek, illetve a vitatott ural-altaji rokonság egyik tanújának tekintették.) És idézhetjük Bartók Bélát is, aki 1936-os törökországi népdalgyűjtő útjára készülvén az alábbi török példamondatot állította össze: *Pamuk tarlasında çok arpa, elma, deve, çadır; balta, çizme, küçük keçi var*. Kell fordítani? A pamuk (ez a törökben ’gyapot’-ot is jelent!) tarlón sok árpa, alma, teve, sátor, balta, csizma, kicsi kecske van. A tréfás-furcsa mondat igéje magyar, a *csizma* és a *pamuk* hódoltságkori, a többi pedig ötörök jövevényszó.

Talán ennyiből is látszik, hogy nehéz terepre lépünk, ha a magyar–török nyelvi kapcsolatokról szólunk. Legelőször is arra kell emlékeztetnünk, hogy a *török* szónak két jelentése van nyelvünkben. Általában a mai Törökország lakóit, illetve nyelvüket értjük rajta, ugyanakkor azonban a szó egy egész nyelvcsaládot is jelent. A török nyelvcsaládhhoz mintegy félszáz nyelv tartozik: az egymáshoz közelebb álló oguz nyelvek (a törökországi török mellett az azerbajdzsán, türkmén, gagauz), a kipszak ág nyelvei (kazak, kirgiz, üzbec, kazáni tatár, krími tatár, nogáj, baskír stb.), valamint a távolabbi csuvas, illetve jakut, és ismerünk kihalt török nyelveket is, pl. az orhoni feliratok türk nyelvét vagy a gazdag irodalmi örökséget őrző csagatájt. (Érdemes a *törökországi török* terminus technicust használni, mert az *oszmán–török* ilyen értelmű használata félrevezető. Ez ugyanis az Oszmán Birodalomban kialakult, a beszélt nyelvtől teljesen elszakadó, arab és perzsa elemekből építkező írott/irodalmi nyelvet jelenti. E gazdag *Osmanlı* nyelvvel szemben a szinte máig tartó nyelvújítás/nyelvtisztítás során létrejött nyelv megnevezése: *Türkçe*.)

Az ötörök hatás a honfoglalás előtti időktől a 13. század közepéig, a kipszak–török kunok betelepüléséig tart. A vándorlás hosszú évszázadai alatt eleink különböző török törzsekkel találkoztak, illetve szövetkeztek; s éltek a törökségi kazár birodalom fennhatósága alatt is. Nem véletlen, hogy a szent korona bizánci részén hazánk neve

Turcia, mint ahogy az sem, hogy a 9. századi bizánci, arab és perzsa kútfők *ungri*, *ungari* stb. néven írják a magyarokról. Ez a népnév a török *onogur* törzsszövetség nevéből származik, s szláv közvetítéssel lett a *hungarus*, *hongrois*, *ungarisch*, *hungarian*, *venger* stb. elnevezések forrása. (A szó tehát nem a hun rokonságra mutat, mint sokan hiszik!) A hosszabb-rövidebb ideig tartó együttéléseknek, kisebb-nagyobb csoportok beolvadásának s egyben jelentős művelődéstörténeti hatásnak bizonyítékai honfoglalás előtti török jövevényszavaink. Rendkívül szoros kapcsolatról árulkodik pl. a *térd* és a *boka*, testrésznevek átvétele ugyanis rendkívül ritka. Az is igaz, hogy az utóbbi állattartási műszó volt eredetileg, akárcsak a szintén régi török *béklyó*. Mintegy 250–300 jövevényszavunk a magyarság műveltségének emelkedéséről tanúskodik, többek között a mezőgazdaság, a földművelés, a gyümölcs- és szőlőtermesztés, valamint az állattenyésztés fejlődéséről. Csak íze- lítőként leghétköznapibb szavainkból: *bika*, *ökör*, *borjú*, *kos*, *disznó*, *tyúk*, *sajt*, *túró*, *ól*, *vályú* stb.; *búza*, *dara*, *öröl*, *kender*, *borsó* stb.; *gyümölcs*, *körte*, *szőlő*, *szűr*, *bor* stb. A lakóhellyel kapcsolatos szavak: *sátor*, *karó*, *kút*, *kapu*, *bölcső*, *söpör* stb.; eszközök és mesterségek: *gyűszű*, *gyárt*, *csavar*, *gyűr*, *ács*, *szűcs*, *szatócs* stb.; öltözködés: *saru*, *csat*, *köponyeg*, *gyöngy*, *gyűrű*, *tükör* stb.; vallásos és szellemi élet: *táltos*, *bölcs*, *boszorkány*, *ész*, *ír*, *betű*, *szám*, *idő*, *dél* stb. és még sok más-más fogalomkörbe tartozó szó.

A Magyarországra betelepülő besenyők és kunok nagy részt elmagyarosodtak, de nyelvük nem tűnt el teljesen. Az ő örökségük pl. a *bicsak*, *buzogány*, *csősz*, *kobak*, *komondor*, *koboz*, vagy az egy töről fakadó *kalauz* és *kalóz*, meg persze a kunsági tájszavak és tulajdonnevek sokasága, vagy ha rontott szöveggel is, a 20. századig megőrzött „kun miatyánk”.

Nyelvünk legfiatalabb törökségi rétegét az oszmán–török jövevényszavak alkotják. Számuk a hódoltság évszázadaiban ezer körül mozoghatott. Akkoriban a török közigazgatás műszavai, illetve a háborúskodással, katonasággal összefüggő török szavak jelentős hányada volt használatos a magyar nyelvű érintkezésben is, mára azonban a *defterdár*-, *szpáhi*-, *topcsu*-féle szavak legfőképpen az Egri csillagok-ból ismerősek számunkra. Mindennapi életünk és szókincsünk részévé vált viszont a *dívány*, *dohány*, *kajsi*, *káv*, *pamut*, *papucs*, *tarhonya*, *tepsi* stb., de köznyelvi- nek tekinthetjük a *baksis*, *csárda*, *dalia*, *deli*, *dolmány*, *kaftán*, *dzsida*, *handzsár*, *levente*, *pite*, *szattyán*, *szultán* stb. szavakat is.

Nyelvünk török szavai természetesen már régen felkel- tették a kutatók figyelmét, s nem hiányoztak azok sem, akik ezeket a nyelvi rokonság bizonyítékának tekintették. A tudománytörténetben „ugor–török háború” néven ismeretes vita azonban az ugorpártiak győzelmével végződött, és ma sincs okunk – időnként felbukkanó más teóriák ellenére sem – kételkedni nyelvünk finnugor eredetében. Van- nak, akik a finnugorokat is magába foglaló uráli, valamint a törökségi nyelveket is magába foglaló altaji nyelvek rokonságát vallják, de az urál-altaji nyelvcsalád létre- hozozólag a nemzetközi tudományosság mind a mai napig nem mondta ki a végső szót. Ne feledjük azonban, hogy a nyelvi és az etnikai rokonság nem mindig esik egybe. Igaz, hogy nyelvünk alapvetően finnugor, de például a honfoglalás- és Árpád-kori sírok antropológiai vizsgálata a fent em- lített bizánci, arab és perzsa forrásokat igazolja: a csontok tanúsága szerint őseink jelentékeny mértékben törökös- jeleget mutatnak.

Tasnádi Edit

Balázs Géza – Takács Szilvia: Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe

Az antropológiai nyelvészet előzményei az 1930-as évekre vezethetők vissza, majd az utóbbi három évtizedben már uralkodó irányzattá vált az Egyesült Államokban, míg magyarországi megjelenését az 1980-as évekre tehetjük. Sokféle értelmezése, megközelítése létezik, de ez az interdiszciplináris gyűjtőtudomány alapvetően a kulturális antropológia keretében helyezhető el, hiszen a nyelv része az emberek viselkedésének. Ennek megfelelően vizsgálódásának középpontjában az ember, a nyelv és a környezet kapcsolatrendszere, illetve kölcsönhatása áll. Háttérül szolgál többek között a folklór, az etnológia, a szociológia, a szociolingvisztika, a pszicholingvisztika, a szemiotika, de legmarkánsabban a pragmatika – szempontjai azonban mindegyik említett tudományágéinál tágabbak és rugalmasabbak, ezért a kommunikáció minden területén alkalmazhatók.

Szerteágazó az antropológiai nyelvészet kutatási területe is: többek között beletartozik a nyelvhasználat, a nyelvváltozatok, különösen a nem hatalmi helyzetben lévők, az alacsonyabb fejlettségi fokon álló közösségek gondolkodási formáinak elemzése, a kulturális hagyományok, minták és hiedelmek viszonyának tanulmányozása. Hatókörébe tartoznak a nyelvi univerzálék és unikumok, valamint a nyelvi centrum és periféria kérdésköre. Előszóval vizsgálja a vallási, a foglalkozási vagy a rokonsági csoportok kommunikációját, a nyelvi konfliktusokat, a különböző nyelvi funkciók közösségi reprezentációját. Az informatikai társadalom másodlagos szóbeliségének és írásbeliségének jelenségeit is az antropológiai szemléletű kutatások tárták fel.

Az antropológiai nyelvészet lényegét, kutatási területét, illetve hazai gyakorlatát mutatja be sokoldalúan **Balázs Géza** és **Takács Szilvia** kötete. A háromszáz oldalas munka hét nagyobb fejezetből áll: a tudománytörténeti háttérrel való bevezetés után a nyelvek és kultúrák összefüggését, a nemzeti karaktert bemutató rész következik. Rövid, de lényeges a kutatás-módszertani tudnivalók áttekintése. Nagyobb terjedelmet kapott a magyar nyelv sajátosságainak, illetve a mindennapok nyelvi jelenségeinek kifejtése. Az utolsó két fejezet különleges nyelvi jelenségekre összpontosít, illetve az írott szövegek és a nem verbális kommunikáció legújabb, így még kevésbé feldolgozott műfajait veszi számba.

Nagy feladatra vállalkoztak a szerzők, amikor az antropológiai nyelvészet alaptörvényeit húsz tételben fogalmazták meg, közülük néhány – címszavas utalás formájában: a nyelvek egyenrangúsága, a nyelv hagyomány-központúsága, az összetartó nyelvfelődés és a differenciálódás egysége, a különböző nyelvek kölcsönhatása, a nyelv egyszerűsödésének és bonyolultabbá válásának egysége, a nyelv mint a közösség identitás-tudatának kifejezője. Számos további alapelv ugyancsak minden nyelvre érvényes, így a szövegalkotás motivációjának hasonlósága, a nyelvhasználati szokások egyezései, a nyelvi relativizmus fogalma vagy például az alapvető cselekvési, viselkedési és kommunikációs formák azonossága az egyes nyelvekben. Ezek a tömören, lényegre törően megfogalmazott tételek bonyolult összefüggésekre mutatnak rá; bővebb kifejtésükkel a könyv további fejezeteiben találkozunk. A nyelvek és kultúrák kapcsolatát vizsgálva többféle elméletet állít egymás mellé a könyv: a nyelvi relativizmust, a pozitivistát és az univerzalisztikus felfogást, valamint a holisztikus szemléletet. Eltérő megközelítésmódjuk ellenére jól kiegészítik egymást, és a kiegyensúlyozott tudományos véleményalkotásban mindegyiknek megvan a maga szerepe. Az erősen nyelv- és kultúrafüggő lexikológiai és nyelvrendszerbeli kategóriáképzést a színnevek és a rokonságterminológia szemléletes példáinak összevető elemzésével érthetjük meg. A fejezet talán leglényegesebb része a kultúra globalizációjával együtt jelentkező nyelvi integráció fő attribútumát fejtí ki: ma a világ a kevésszavúság felé halad. A gazdasági hatalom napjainkban egyet jelent a nyelvi hatalommal. Nemcsak az anyagi javak, hanem a nyelvek piacán is szabad kereskedelem folyik: a kis nyelvtérületek beszélői hátrányba kerülnek a kis nyelveket beszélőkkel szemben (de szűkíthetjük immár egyetlen nagy nyelvre, az angolra), s így napjainkban ijesztően felgyorsult a honi kultúrák eróziója. A

szövegek „egyenlőtlen cseréje” az egyébként is hatalmas helyzetben fele nyelvek presztízsét növeli. A világ népességének mintegy fele beszéli anyanyelvét vagy második nyelvét, a tíz legnagyobb világnyelvet, s a világ népességének több mint 95%-a alig 300 nyelvet beszél. A maradék több ezer nyelv mind olyan közösségek anyanyelve, melyek lélekszáma rohamosan csökken. Ezek az úgynevezett perifériás nyelvek nem az írásság, hanem az emlékezet, a beszélgetések és a történetmondások eszközei. Száz éven belül a beszélt nyelvek száma valószínűleg megfeleződik, s ezzel párhuzamosan a hagyományos tudás, folklór elemei, illetve a rítusok, irodalmi kincsek tűnnek el. A könyvben is nagy terjedelemben bemutatott hungaropesszimizmus ellenére a magyart nem sorolhatjuk a súlyosan veszélyeztetett nyelvek közé.

A nemzetközi szakirodalom áttekintése után – és annak fényében – érdekes kérdés, hogy mennyiben alkalmazható az antropológiai nyelvészet szemlélete és gyakorlata a magyar nyelvre. Jellemző sajátosságaink, itteni szóhasználatunk az „unikumok” közül először azokkal találkozunk, amelyek már korábban magyarosságnak tartottak, mint amilyen a mellérendelő szóösszetételek, ezen belül az ikerszók gyakorisága, a mellérendelő összetett mondatok elsődlegessége az alárendeléssel szemben, gazdag toldalékrendszerünk árnyaló szerepe, a toldalékhalmozás lehetősége, az igekötők egyedülálló volta. Szövegalkotásunkra jellemző a gazdag képiség, szóláskincsünk alkalmazása és a mai korhoz való igazítása. Fogalmazásmodunkban sokszor megjelenik a költőiség, az esztétizálás, valamint a zeneiség. Mindezek nem csupán a korábbi századok alkotásaiban és a népnyelvben lelhetők fel, hanem a bemutatott szemelvények bizonyossága szerint a modern irodalomban is. Nagy teret szentel a kötet a frazeológiának. Szűkebb nyelvészeti értelmezése mellett sokkal tágabban kezelt folklorisztikai felosztásával is találkozunk, melyben a szólások, közmondások, szállóigék mellett ott sorakoznak a találós kérdések, ráolvasások, szitkozódások, falvédőszövegek, jelvényfeliratok és a politikai jelszavak. A mindennapok nyelvi szokásai címmel többek között a fatikus elemek, a névadás, valamint a magánéleti és a nyilvános diskurzusok nyelvi alakzatai (ezen belül a nyelvpolitika és a politikai diskurzus időszzerű témái) kapnak helyet, míg a Különleges nyelvi jelenségek fejezetében a nyelvi játék, a humor, a szakrális és a profán szövegek antropológiája, illetve a nyelvi mágia kifejtése szerepel.

Az eddigiekhez hasonlóan sokszínű a kötet utolsó fejezete, amely először legújabb írásos formáinkat, műfajainkat veszi sorra, mint a falfirka (graffiti), a testszöveg (tetoválás), az SMS, sőt a még újabb SMS-fal mint elektronikus graffiti. A gazdag példatár, szemléltető szövegek, fényképek, rajzok azok számára is elképzelhetővé teszik az írásság sajátos eszközeit, akik nem jártasak e területeken. Mint megtudjuk, a falfirkának tizenhat, a tetoválásnak kilenc szövegfejtája különíthető el. A nem verbális kommunikáció alcím a jelek és jelrendszerek, a jelyelvek, valamint a gesztusnyelv sajátosságait foglalja össze, majd a fejezetet a multimediális kommunikátumok tipológiája zárja.

Hagyományos jelzővel élve „üttörő” szintézisnek nevezhetjük a kötetet, Balázs Géza korszerű szavával viszont „paradigmaszületés”-nek vagyunk tanúi: leginkább a szociolingvisztika és a pragmatika olvasztja magába az itt tárgyalt jelenségeket, de mindezek beletartoznak egy tágabban értelmezett kommunikációban és az antropológiai nyelvészet hatókörébe is. Ennek a látásmódnak a kialakítását, formálását tarthatjuk a könyv legfőbb eredményének, egyszersmind azt a nyitottságot, ahogy helyet ad a különféle irányzatok arányos és egyenrangú bemutatásának, nem tekintve feladatának a minősítést és az értékelést. Jól eligazít a hazai és a nemzetközi szakirodalomban: példásan nagy, több mint hétszáz tételből álló bibliográfiával dolgozik, az angol nyelvű idézetek alkalmazása pedig tovább növeli a szakmai hitelességet.

(Pauz-Westermann – Inter – PRAE.HU Kiadó, *Cellőmölk–Budapest 2009., 302 oldal.*)

Zimányi Árpád

Komoróczy György könyve anyanyelvünkről

A szerzőt, aki lapunkat rendszeresen tájékoztatja az erdélyi anyanyelvi hírekről, eseményekről, évtizedek óta ismerem. Könyvespolcomon két munkája is ott áll: a „Meg kell maradni” című, írókkal, művészekkel, tudósokkal stb. folytatott beszélgetéseit tartalmazó riportkötet, továbbá „Magyar szavaink nyomában” című nyelvművelő könyvecskéje. Ezt a most megjelent, csaknem háromszáz oldalas harmadikat őszi örmel teszem a korábbiak mellé.

Ez a könyv már címével is kapcsolódik ahhoz a szép magyar hagyományhoz, hogy nyelvünket az édesanyánktól megtanult, tőle kapott nyelvre gondolva – a korábbi *édes anyai nyelv* kifejezésből alakítva – kedveskedően *édes anyanyelvünk* formában emlegetjük. Ilyen címmel tartotta közkedvelt rádió-előadásait négy évtizeden át Lőrincze Lajos, s íme, a mi folyóiratunk is ezt a címet viseli a homlokán.

A kötet tartalma igen gazdag, csaknem kétszáz cikk található benne. Ezek legnagyobb része a szerzőnek a Hargita, majd a Hargita Népe című lapban évtizedek óta vezetett rovatában jelent meg először. Itt most ügyes csoportosításban együtt kapjuk meg ezeket a tanulságos nyelvművelő, nyelvi ismeretterjesztő írásokat. A bevezető, valamint a záró részeket nem számítva nyolc témakörbe sorolva tárja elénk anyagát. Ezek a következők: 1. *Belső nyelvi kérdések* (pl. sajátos táji, részben elsősorban erdélyi szavak bemutatása, mint egy cikkben az *esztena* meg az *esztrenga*); 2. *Nyelvi illem* (pl. bizonyos korábban egyértel-

műen durvának számító szavak benyomulása a köznyelvbe); 3. *Idegen szavak, idegen hatások* (pl. *hóltalanítás* a *hóeltakarítás* helyett); 4. *Egyház és anyanyelv* (pl. a *keresztény* és a *keresztjén* szó felekezeti megoszlásának bemutatása); 5. *Hivatalos nyelvünk* (pl. a *fogyatékkal élő* kifejezés elemzése); 6. *Szavak, szólások* (pl. a *cigány* és a *roma* szó viszonyának, vagy a *lándzsát tör* és a *pálcát tör* kezdetű szólások keveredésének ismertetése); 7. *Nevek világa* (pl. a *Cserhát* és *Cserehát* földrajzi nevek helyes használatának bemutatása); végül 8. *Megemlékezések, könyvismertető, interjúk* (pl. emlékezés Beke Györgyre, Péntek János köszöntése hatvanötödik születésnapja és a tiszteletére készült könyv megjelenése alkalmából).

Komoróczy György impozáns kötete a Pallas-Akadémia Könyvkiadó gondozásában jelent meg. Kiadót nem szoktak dicsérni, de a könyv végére illesztett felsorolásból látva, hogy a Pallas-Akadémia műhelyéből milyen remek művek, sorozatok jelentek meg – Nyíró József könyvei A sibói bölénytől Uz Bencéig vagy Kozma Mária, Pomogáts Béla és mások munkái –, úgy érzem, a kiadó minden elismerést megérdemel. Külön öröm számomra, hogy mostantól kezdve ez az általam csupán dióhéjban ismertetett, de igen hasznos, értékes nyelvművelő kötet is ott szerepel a kiadó gondozásában megjelent művek listáján. (Komoróczy György: *Édes anyanyelvünk*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009.)

Grétsy László

Kósa András: Tankönyvek, szakkönyvek szerzőinek. Tapasztalatok, ajánlások

Tapasztalataim szerint magyar nyelven eddig nem készült olyan kézikönyv, mely a felsőoktatásban tanulók, a műszaki, természettudományi továbbképzésben részt vevők tankönyveinek, szakkönyveinek írásához nyújtana segítséget. Pedig igen sokunk tapasztalatai szerint nagy szükség van erre a segítségre, mert e tankönyvek, szakkönyvek készítői általában nem részesültek pedagógiai, módszertani képzésben, ezért aztán nem gondolnak művük jól, könnyen követésének és tanulásának követelményeire.

A kézikönyv szerzője, **Kósa András** professzor, matematikus számos tankönyvet, szakkönyvet írt, évtizedeken át tanított hazai és külföldi egyetemeken. Ilyen adottságok nélkül, csupán íróasztal mellett ülve lehetetlen lett volna a könyvben foglalt ismereteket, tanácsokat „kitalálni”.

Kósa András kézikönyve több szempontból is megérdemli figyelmünket, nemcsak mint tankönyvírókét, hanem a téma iránt érdeklődőket is. Gazdagon áradnak belőle a szakmai tudományos ismeretek; szinte egyedülálló leleményeként élvezetes beszélgetéseket olvashatunk benne, melyeket egy kezdő és egy tapasztalt tankönyvíró folytat; részletesen foglalkozik a tankönyvek, kézikönyvek nyelvének kívánalmaival.

A beszélgetések nemcsak különféle részletek kifejtésére adnak alkalmat (pl. hogyan ítéljük meg a bolognai folyamatot; mi az összefüggés, eltérés szakkönyv és tankönyv között; miért fontos a szöveg helyes nyelvi megfogalmazása), hanem annak a magatartásnak a bemutatására is, hogy a szerző nem kíván kánonokat alkotni és másokra erőltetni. Távol áll tőle minden lekezelés, csupán tapasztalatokat kíván nyújtani. E párbeszédekben egy tapasztalt szakember bölcsessége, nyitottsága kap rokonszenves kifejtést.

Akik nem ismerik Kósa Andrásnak a magyar nyelv iránti mély szakmai érdeklődését és elkötelezettségét, azok számára meglepő lehet, hogy matematikusként 54 oldalon szól a tankönyv nyelvezetéről. Foglalkozik az idegen szavakkal és idegenszerűségekkel, a mondatalkotás kívánalmaival és buktatóival, a helyesírással, a szakma területéről vett sok-sok példával támasztva alá fejtegetéseit. Felfigyel – többek közt – a névmások pongyola használatára, a színimák gyakori összekeverésére, s tanácsokat ad a jelek, képletek helyes használatára. Az elkerülendőnek ítélt számos idegen szó közt figyelmet igényelnek az olyan szakmai szópárok, mint *circuláció* = keringés, körforgás; *graduál* = fokokra oszt, méretez; *high-tech* = csúcstechnika; *koagulál* = kicsapódik, megolvad; *szinguláris* = egyedi, sajátos. – Érdekesekek az angol és német fordításokból vett példái.

A kézikönyv a nyelvel foglalkozó fejezetet megelőzően szól a tankönyvek felépítéséről, a középiskolából hozott ismeretek figyelembevételéről, a főszöveg tagolásáról, a bekezdésekről, a tankönyv fontos tartozékairól: a tartalomjegyzékről, a tárgymutatóról, irodalomjegyzékről, jegyzetekről, függelékekről.

Mivel a felsőoktatásban a tankönyveknek, szakkönyveknek lényeges tartozékai az ábrák, táblázatok, grafikonok, ezek készítéséhez egy külön kisegítő fejezet ad tanácsokat. Külön fejezet igyekszik segíteni a társadalomtudományi tankönyvek szerzőit. Az előbbi **Veszprémi Tamás** professzor, az utóbbi **Daruka Magdolna** docens munkája.

A kézikönyv A Korszerű Mérnökért Alapítvány kiadásában jelent meg, 2009-ben, 198 oldalon.

Bencédy József

Írásjel és szövegszerkesztő program

? Furcsállom, hogy az Office nem ismeri a hiányjelet. Ha én a népiességet hangsúlyozva úgy írom, hogy *azér, mer*, az éppen úgy hibás, mint az *azér', mer'*. A szakember mit mond erről? Melyik a helyes?

! A hiány érzékeltetésére is használt írásjelet Ön helyesen alkalmazza: a szó azon részére, ahonnan annak valamelyik eleme hiányzik, ezt az írásjelet szokás kitenni. Jelen esetben az *azért* és a *mert* szavak utolsó betűjének (beszédben: hangjának) hiányára utal: *azér', mer'*. Ha hiányjelek nélkül írná ezeket a szavakat, az helytelen volna, mert nem jeleznék semmi, hogy tudatos a köznyelvi helyesírástól való eltérés.

A nyelv és annak írásbeli megjelenése, szabályrendszere igen komplex kérdéskör, és nagyon nehéz – talán megkockáztatható a kijelentés: lehetetlen – maradéktalanul átültetni egy alapvetően természetidegen működési szisztémába, a számítógépes programba. A szövegszerkesztő program ismeri a hiányjelet, hiszen tudjuk általa alkalmazni írott szövegeinkben. Sok egyéb előnye mellett szavakat és írásjeleket is képes felismerni, és azokban – a belétáplált mintákat, sémákat az írott szöveggel összevetve – az esetleges hibákat jelezni. Azt viszont nem érdemes elvárni egy ilyen programtól, hogy a nyelvhasználónak a helyesírási normától különféle stílári okokból eltérő írásmódját is képes legyen a helyén kezelni, illetve annak okait felismerni.

Méredzkezik

? Az a kérdésem, hogy a *méredzkezik* szó helyes-e, dialektusbeli elem-e, és pontosan mi a jelentése, mennyire használatos.

! Minden szó helyességének kérdése attól függ, hogy a megfelelő szövegkörnyezetben, kommunikációs szituációban, tehát a megfelelő helyen használják-e. Így erre a kérdésre – a szó kontextusának ismerete nélkül – nem lehet válaszolni. Ha azonban a helyesség a szó helyesírására vonatkozik, akkor a válasz határozottan: igen.

Az bizonyos, hogy köznyelvi szó (vagyis nem nyelvjárásbeli elem), mert – egyebek mellett – több kétnyelvű szótárban is találkozhatunk vele.

A Magyar értelmező kéziszótár szerint a *méredzkezik* szó jelentése: 'testsúlyát, esetleg magasságát mér(et)i'. A szó előtti *biz* rövidítés azt jelzi, hogy a szó használata a bizalmas, közvetlen, fesztelen hangú társalgásra jellemző, a választékosabb vagy a hivatalosabb érintkezésben nem használatos.

Az utolsó kérdésre nehéz választ adni, mert rengeteg tényezőtől függ egy szó használati gyakorisága. Az azonban növelheti a kérdéses szó gyakoriságát, hogy a 'testsúlyát, testmagasságát mér(et)i' jelentést egyetlen szóval máshogy nemigen lehet kifejezni.

Gyadai tanösvény

? Hogyan írjuk helyesen: *Gyadai tanösvény* vagy *Gyadai Tanösvény*?

! Az utcanévi utótagokat különírjuk az előttük álló tagtól. A földrajzi nevek helyesírása című szabályzat 4.322. pontjában fel van sorolva a gyakoribb utcanévi utótagok között (mint ún. kultéri utcanév) az *ösvény*. Ebből logikusan következik, hogy a *tanösvény* is ebbe a kategóriába tartozik, vagyis az *utca* szóhoz hasonlóan községi elemként kis kezdőbetűvel írandó a földrajzi névben is. A javasolt írásmód tehát: *Gyadai tanösvény*.

Hogyan rövidítsük a görögkatolikus szót?

? Az MTA-tól kértük, hogy egyházunk nevét a hagyományoknak megfelelően egybeírassuk: *görögkatolikus*. Az MTA válaszlévlében megalapozottnak nevezte kérésünket. A kérdésem az volna ezzel kapcsolatban, hogy az egybeírt *görögkatolikus* szót hogyan lehet rövidíteni? Konkrétan a *gk.* és a

gör.kat. változatok helyesírása érdekelne: *gk.*, *gör.kat.*, esetleg *gör.kat.*? Vagy más módon?

! A jelenlegi akadémiai szabályozás és a kialakult írásgyakorlat szövszerkezetként tartja számon a *görög katolikus* nyelvi alakulatot. Rövidítésében: *gör. kat.* Az egyházi hagyományok tiszteletéből kifolyólag Önök változtatni kívánnak a jelenlegi akadémiai helyesíráson, és a kérdéses szerkezetet egybeírni: *görögkatolikus*. Érthető módon szeretnék a szó rövidítésében is határozottan érzékeltetni annak összetétel voltát.

Az új rövidítések alakításával kapcsolatban az a speciális helyzet a magyar helyesírásban, hogy az írásgyakorlat alapján megfigyelhető tendenciákat inkább meg lehet fogalmazni, mint kötelező szabályokat. Az Osiris Kiadó Helyesírás című kiadványának Tanácsadó részében, a 360. oldalon a következő szövegrészlet olvasható: „Nem lehet azt állítani: egy egyszerű szót mindig a kezdőbetűjével vagy a kezdő betűcsoportjával kell rövidített alakban rögzíteni, mert léteznek más formák is. Vagyis egy új rövidítés nem alkotható meg előíró szabályok szerint, a végleges formát az írásgyakorlat alakítja ki. Az egyetlen általános elv az, hogy a rövidítés legyen rövidebb, mint a feloldása, azaz a pontnak legalább két betűt kell helyettesítenie.” Nagyon gyakori az összetételi elő- és utótagok kezdőbetűiből alakuló rövidítésforma, tehát a kérdezett két alak közül az első lehet a megoldás a *görögkatolikus* szó rövidítésére: *gk.* (ponttal a végén!). (Ez egy szempontból azonban átgondolandó: már létezik egy nagyon gyakori összetétel, amelynek ugyanez a rövidítése, a *gépkocsi*; ez a tény zavarhatja, akadályozhatja az olvasói megértést.)

A **gör.kat.* forma semmiképpen nem lehet megoldás a rövidítésre, mert az fontos szabály, hogy a rövidítés végén állhat csak pont. A **gör.kat.* sem lehet megfelelő rövidítés, mert kötőjelet csak akkor írunk a rövidítések közé, ha a feloldott szavak is kötőjellel kapcsolódnak egymáshoz. (Pl.: *D.-afri. Közt.* [= Dél-afrikai Köztársaság], *B.-Zs. E.* [= Bajcsy-Zsilinszky Endre], *B.-A.-Z. m.* [= Borsod-Abaúj-Zemplén megye].)

A javasolható rövidítések: *görkat.*, *gkat.* (esetleg *gkt.* vagy a már meglévő *gör. kat.*).

Légy szíves – légszi

? Egy számomra nagyon érdekes kérdéssel fordulok Önökhöz. *Légy szíves* – rendben, ezt így írjuk. De mi van akkor, ha mindezt a köznyelvi rövidíti: *légy szí'* vagy *légszi*, esetleg *lécci*? Persze a magyarázat is roppant módon érdekel.

! Teljesen szabályosnak mondható forma lenne a *légy szí'*, hiszen az eredeti szófordulatból egy hiányjellel jelzi a rövidebbé válást. Ezzel az írásformával két baj van: 1. a beszédbeli rövidülést nem jelöli kellő mértékben (az *i* írásban hosszú marad); 2. a kialakult írásgyakorlatot nem követi (a Magyar Nemzeti Szövegtárban például a *légy szí'* alak egyáltalán nem szerepel).

A kérdésben szereplő változatok közül a *légszi* írásmód javasolható, mert ebben még nagyjából felismerhető a két alkotóelem: a létige E/2. személyű, rövidebb felszólító módú alakja (*légy*) és a *szíves* szó (magánhangzó-hosszúságban is) megrövidült *szí* kezdő szótagja. Ráadásul ez a forma megegyezni látszik a kialakult írásgyakorlattal is, hiszen a Google keresőprogram 2009. október 29-én 297 000 (!), a Magyar Nemzeti Szövegtár pedig 20 találatot jelzett erre az alakra. (Az egyik internetes többnyelvű szótár is ezt tartja számon: <http://en.wiktionary.org/wiki/l%C3%A9gszi>.)

Természetesen az ejtőmódot még inkább tükröző *léci*, *lécci* írásmódok is elfogadhatók, ha a nyelvhasználó tudatosan, adott stílári töltettel (a humor, az ironia vagy más egyéb eszközöként) kívánja használni. Ilyenre leginkább bizalmas hangvételű műfajokban, az internetes nyelvhasználatban, illetve szépirodalmi művekben van példa.

Juhász Péter

2009 Lőrincze-díjasai

Az Anyanyelvpolók Szövetsége 2009. december 12-én tartotta azt a kibővített elnökségi ülést, amely egyúttal a 2009. évi Lőrincze-díjak átadásának ünnepi alkalma is volt. Mint mindig, ez évben is ketten nyerték el ezt a rangos kitüntetést. Az alábbiakban közzétesszük *V. Raisz Rózsának* a két kitüntetetről az ülésen elmondott méltatását, laudációját.

Dr. Bozsik Gabriella

Bozsik Gabriella első diplomáját 1972-ben az egri tanárképző főiskolán szerezte magyar–ének szakon, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen magyar nyelv és irodalom szakot végzett. 1979-ben nyert itt középiskolai tanári oklevelet. 1972-től 1981-ig általános iskolai tanárként tevékenykedett, ekkor hívta meg az egri főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékére. 1989-ben egyetemi doktori, 1996-ban kandidátusi fokozatot szerzett, így doktori címére tekintettel főiskolai docensi, majd kandidátusként főiskolai tanári előléptetésben részesült.

Főiskolai oktatói tevékenysége a magyar leíró nyelvtan minden területére kiterjedt, az évek folyamán azonban egyre inkább a magyar helyesírásra és a magyar nyelv tantárgy-pedagógiájára koncentráldott működése. A tantárgy-pedagógiai oktatásban-kutatásban jó alapot jelent – az elméleti felkészültsége mellett – csaknem tízéves általános iskolai gyakorlata.

Mára már Bozsik Gabriellát a magyar helyesírás legkiválóbb szakértői között tartjuk nyilván. Ebben – alapvetően racionális gondolkodásán és egyéniségének alaposágán kívül – bizonyára meghatározó volt tanárának, Pásztor Emilnek hatása. Mind doktori, mind kandidátusi disszertációja, sőt publikációinak nagy része is helyesírási témájú: önálló kiadványként készített helyesírási feladat- és mondatgyűjteményt; nagyobb tanulmányai az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményeiben, a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványaiban és más gyűjteményes kötetekben jelentek meg, kisebb szakkikkeit pedig többek között az Édes Anyanyelvünk, a Köznevelés és a Magyartanítás közölte.

Bozsik Gabriellának oktatói és tudományos tevékenysége mellett jelentős a részvétele a szakmai közéletben: a pedagógus-továbbképzésben; 1996-tól minden alkalommal előadást tartott az Országos Anyanyelv-oktatási Napokon, 2006-tól előadója a Magyar Nyelvtudományi Társaság Magyartanári Tagozata módszertani konferenciájának, magyartanári továbbképzésen Kassán és Tornalján is tartott előadásokat. Intenzív munkát végez a Szemere Gyula Anyanyelv-pedagógiai Kutatócsoportban.

A továbbiakban a pedagógusjelöltek Kárpát-medencei helyesírási versenyének létrehozásában, szakmai megvalósításában és szervezésében végzett munkáját méltatjuk.

Az egri főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének oktatói mindig meg voltak győződve arról, hogy az anyanyelvi mozgalmaknak és versenyeknek nagy nevelő erejük van, s a tanszéken sok évtizedes hagyománya van a helyesírási és a beszédversenyeknek. Így nem véletlen, hogy éppen Bozsik Gabriella és kiváló tanítványai körében született meg a gondolat, hogy valamennyi pedagógusjelölt számára lehetőséget kell teremteni helyesírási kultúrájának megmutatására. A törekvést magáévá tette Fekete Péter, a tanszék akkori vezetője, s pártfogókra talált a Művelődési Minisztériumban, a Magyar Tudományos Akadémia Helyesírási Bizottságának tagjai körében. 1987-ben került sor első ízben az országos döntőre, 1991-től lehetővé vált a határon túli egyetemek, főiskolák magyar szakos hallgatóinak bekapcsolódása a versenybe. A kezdetben egynapos rendezvény 1995-ben bővült szakmai konferenciát is magába foglaló kétnapos programmá, s ettől fogva jelennek meg Bozsik Gabriella (és alkalmanként társszerkesztők) gondozásában a szakmai előadásokat, a feladatokat és értékelésüket tartalmazó kötetek, eddig szám szerint kilenc. A meghívott előadók – legkiválóbb nyelvészeink – a helyesírás elméleti és időszerű gyakorlati kérdéseit fejtik ki tanulmányaikban.

1988-tól mintegy másfél évtizeden át a verseny legfőbb támogatója és a zsűri elnöke Fábán Pál volt, az ő javaslatát követve vette fel a verseny Nagy I. Bélának, a kiváló nyelvtudósának, az AkH. 1954-es, 10. kiadása egyik fő munkatársának nevét.

Bozsik Gabriella nemcsak a versenyek szervezőjeként és titkáráként működik kezdettől fogva máig eredményesen, hanem tanári kiválóságának elismeréseként azt is elmondhatjuk, hogy talán nem is volt a huszonkét év alatt verseny, melyen az ő tanítványa ne ért volna el felkészítő munkájának eredményeként helyezést.

Bízom benne, hogy e rövid méltatás is meggyőzően igazolja, hogy Bozsik Gabriella méltán nyeri el az Anyanyelvpolók Szövetségének Lőrincze-díját.

Dr. Nagy L. János

Nagy L. János a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett 1970-ben magyar–orosz szakos középiskolai tanári diplomát, ezt követően hat éven keresztül a kiskunhalasi Szilády Aron Gimnázium tanára volt. 1976-ban a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének oktatója lett, s tudományos címeinek és fokozatainak megszerzése eredményeként (egyetemi doktorátus, kandidátusi fokozat – 1993 –, a Magyar Tudományos Akadémia doktora – 2005 –, illetve habilitáció – 1999) 1994-ben főiskolai tanári, 2000-ben egyetemi tanári előléptetésben részesült. Jelenleg a Szegedi Tudományegyetem JGYPK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének professzora. Oktatási tevékenysége a nyelvészet számos területére terjed ki.

Tudományos munkásságának fő területe a stilisztika és a szövegtan; e területeken jelentős elméleti eredményeket ért el. Disszertációi és könyvei nagyrészt Weöres Sándor-kutatásait teszik közzé, új megvilágításba helyezte a nagy költő művészetét. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Stíluskutató csoportjának aktív tagjaként a kutatócsoport konferenciáin és kötetekben, valamint a 2008-ban megjelent Alakzatlexikonban fontos dolgozatokat, illetve szócikkeket tett közzé. Idegen nyelvű publikációi tekintélyes nemzetközi folyóiratokban-kötetben láttak napvilágot; a hazai nyelvészeti orgánumok közül pedig a Magyar Nyelv, a Magyar Nyelvőr, a Szemiotikai Szövegtan munkatársa.

A jelen méltatásban munkásságának azokat a területeit kell részletesebben bemutatnunk, amelyek a közoktatással, a pedagógus-továbbképzéssel és egy országos anyanyelvi mozgalom, illetve verseny szakmai irányításával kapcsolatosak.

Nagy L. Jánosnak két – általános iskolás korúak számára írt – tankönyvét ismerjük: Nyelv – szöveg – játék 13 éveseknek; Nyelv – szöveg – játék 14 éveseknek. A Nemzeti Tankönyvkiadó jelentette meg 1994-ben, illetve 1995-ben ezeket az új nyelvszemléletet és új oktatási módszert kívánó köteteket. A pedagógus-továbbképzéshez kapcsolódik a Benkes Zsuzsa és Petőfi S. János szerzőtársaként szerkesztett antológia (Szövegtani kaleidoszkóp I. 1996) és a Péntek János társszerzővel írt A kreatív nyelvhasználat és az iskola című kötet (2000). Minden alkalommal előadója volt az Országos Anyanyelv-oktatási Napoknak, s ezek az előadások a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványaiban meg is jelentek. Rendszeresen tart előadásokat határon túli magyartanári továbbképzéseken.

Végül méltatnunk kell azt a tevékenységét, amely a középiskolai tanulók országos, sőt Kárpát-medencei helyesírási versenyével kapcsolatos.

Ez a versenymozgalom a gyulai Erkel Ferenc Gimnázium magyar szakos tanári munkaközösségének kezdeményezésére jött létre. 1988 óta évente megrendezik Gyulán a versenyeket, bár csak fokozatosan váltak országos, sőt Kárpát-medencei hatókörűvé. 1992-ben vette fel a verseny Implom Józsefnek, a jeles nyelvjáráskutatónak a nevét, aki a helyesírásnak is kiváló szakembere volt, részt vett az AkH. 1954-es, 10. kiadásának munkálataiban.

Versenyről beszélünk, de az évente visszatérő rendezvények Nagy L. János elgondolását követve és általa megvalósítva a tanártovábbképzés kiváló alkalmává is váltak: tematikus konferenciák egészítik ki a diákok versenyprogramját. A helyesírási elvi és gyakorlati kérdésein kívül a szövegtan, stilisztika, a nyelvpolitika, a szövegtolmácsolás-szövegmeszólalattás, a névtan, sőt aktuális oktatáspolitikai témák is kifejtést nyertek. Az előadások, valamint a versenyfeladatok anyagát Nagy L. János igényes szerkesztésében kötetekben, illetve CD-ken jelentetik meg. Már kilenc ilyen kiadvány áll az érdeklődő magyartanárok rendelkezésére.

A lelkes szervezés és a kitűnő programok hatására a versenynek nagy összetartó ereje van, mind a kísérő-felkészítő magyartanárok, mind a versenyzők érzik fontosságát, tudatosodik bennük, hogy a helyesírás egysége nemzeti ügyünk.

A röviden összefoglaltak bizonyára beszédes érvek amellet, hogy Nagy L. János érdemes az Anyanyelvpolók Szövetségének kitüntetésére, a Lőrincze-díjra.

V. Raisz Rózsa

Hírek

Korlátok nélkül: nyelvhasználati jelenségek a médiában címmel rendezték meg az Eszterházy Károly Főiskolán a Sajtónyelv – médianyelv sorozat IV. konferenciáját. Ebből az alkalomból indult el a media-nyelv.com honlap is.

*

Öregharang címmel megjelent A Magyar Nyelv Múzeuma nyomtatott krónikájának próbaszáma. A lapot **Nyiri Péter** szerkeszti.

*

Már olvasható az *E-nyelv Magazin* (www.e-nyelv.hu) 2009/2. száma, amely egyben Kazinczy-émlékszáma. Az elektronikus lapban **Kováts Dániel**, **Balogh Piroska**, **Nagy L. János** és **Szikszainé Nagy Irma** írása kiemelten foglalkozik Kazinczy munkásságának elméleti megközelítésével.

*

A **Józsa Péter** emlékére tartott művelődésszemiotikai szeminárium anyagát megjelentette a Vasi Szemle 2009/5. száma. Józsa Péter és időszerű művelődési kérdésekről olvasható **Balázs Géza**, **Markó Péter**, **Kapitány Ágnes**–**Kapitány Gábor**, **Pusztay János**, **Gráfik Imre** és **Voigt Vilmos** tanulmánya.

*

Szabad szömvűesség címmel jelent meg a Napút című folyóirat 2009/8. száma válogatással a lap által meghirdetett szójátékgyűjtő pályázat anyagából. A lapot Kazinczy Ferenc árnyékrajzaival illusztrálták.

*

A magyar nyelv helyzete a világban című október 16-i széphalmi konferencia anyagát megjelentette a Nyelvünk és Kultúránk 2009/4. száma. Ebben olvasható **Pomogáts Béla**, **Pusztai Ferenc**, **Balázs Géza**, **Dupka György**, **Hajnal Jenő**, **Kolár Péter**, **Fazekas Tibor** tanulmánya.

*

A *Magyar Nyelv Múzeuma akadémiai termét* nyitották meg 2009. október 27-én. A terem Kazinczy rajzai nyomán készült el. Az ovális teremben 27 szék található, a Tudós Társaság első tagjainak obeliszkre vésett nevével.

*

Az ELTE rektora 2009. november 3-tól a professor emeritus címet adományozta **dr. Grétsy Lászlónak**, az Anyanyelvpolók Szövetsége elnökének.

*

60 éves a *Nyelvtudományi Intézet*. Ebből az alkalomból 2009. november 19-én rövid előadásokkal és személyes emlékezésekkel idézték fel a résztvevők az intézet hat évtizedének jeles eseményeit.

*

November 25-én *Ellentétes tendenciák az újabb magyar nyelvfejlődésben* címmel **Kemény Gábor** előadást tartott az ELTE mai magyar nyelvi tanszékén.

*

Az alkalmazott nyelvészeti tanszékek első országos találkozója 2009. november 26–27-én tartották Budapestén. A konferencián megjelentek a miskolci, a szegedi, a szombathelyi és a veszprémi tanszék oktatói és hallgatói.

*

Kazinczy nyomdokain... A nyelvújítástól a mai nyelvtervezésig címmel szervezett konferenciát az ELTE Bölcsészettudomá-

nyi Kara a Finnugor Népek Világkongresszusával és a Reguly Társasággal közösen 2009. december 3–4-én. A konferencia anyaga 2010-ben kötetben is megjelenik.

Nyelvészeti könyvek

A. Jászó Anna szerk.: *A testbeszéd és a szónoklat*. Trezor, Budapest, 2009. (A régi új retorika.)

Bertha Livia fel. szerk.: *Szósz?! A magyar nyelv szava-borsza*. MTV, Balassi Bálint Intézet, Budapest, 2009.

Birk Edit és Péliné dr. Bán Éva szerk.: *„Aki eleget tevé a maga korának, az minden következőknek élt”*. Kazinczy-émlék-év. Magyar Irodalmi Hagyományápolók Országos Egyesülete, Budapest, 2009.

Blaskó Ágnes–Hamp Gábor: *Írás 1.0. Az ötlettől a jól strukturált szövegig*. Typotex, Budapest, 2007.

Bősze Péter szerk.: *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2009.

Farkas Tamás és Kozma István szerk.: *A családnév-változtatások története* időben, térben, társadalomban. Gondolat, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2009.

Gósy Mária szerk.: *Beszédkutató* 2009. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2009.

Grétsy László szerk.: *Vallomások*. Harminchárom jeles magyar kortársunk gondolatai anyanyelvünkről. Anyanyelvpolók Szövetsége–Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009.

Kárpáti Eszter: *A szöveg fogalma*. Typotex, Budapest, 2006.

Keszler Borbála–Lengyel Klára: *Magyar grammatikai gyakorlókönyv*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009.

Kontra Miklós–Bakró-Nagy Marianne szerk.: *A nyelvészetről egyes szám első személyben II*. Szegedi Tudományegyetem, Budapest, 2009.

„Látjátok feleim...” Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig. (Mappa.) Összeállította: Madas Edit. OSZK, 2009.

Minya Károly összeáll.: *Szöveggyűjtemény I*. A magyartanári mesterképzésben részt vevő hallgatók részére. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2009.

Nádasdy Ádám (szöveg)–Barka Ferenc (szerkesztés, dizájn, illusztráció): *.hu*. Ismeretterjesztő kiadvány a magyar nyelvről. Balassi Bálint Intézet, Budapest, 2009.

Nagy Ágota szerk.: *Járomfa, mozzvány, nőtövény...* A nyelvújítás során született szaknyelvünk „szokott és szokatlan” szavai. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 2009.

Nyelvész Józsi: *Szlenblog.hu*. Silenos Kft., Budapest, 2009.

Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 19. kötet. Szerk.: Kováts Dániel. Sátoraljaújhely, 2009.

Zágorec-Csuka Judit: *A családom anyanyelve a muravidéki magyarok identitása tükrében*. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2008.

Események

2009. október 29–30. február 28. „Látjátok feleim...” Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század végéig. Kiállítás, Országos Széchényi Könyvtár.

2010. február 18. csütörtök, 18.30 Tíz-éves a Szarvas Gábor asztaltársaság! MTA

2010. február 21. Az anyanyelvek napja

2010. február 25–26. Egyetemi anyanyelvi napok, az ELTE fennállásának 375. évfordulója jegyében

2010. február 25–27. Implom József középiskolai helyesírási verseny, Gyula

2010. április 9–10. 4. Mercurius Veridicus középiskolai retorikaverseny. (Erkel Ferenc születésének 200. évfordulójához kapcsolódva.) Református Pedagógiai Intézet, Széphalom

2010. április 15. csütörtök, 18.30 Szarvas Gábor asztaltársaság, MTA

2010. április 16–18. Középiskolások Kazinczy-versenye, Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr

2010. április 17. Nagy J. Béla országos helyesírási verseny pedagógusjelölteknek, EKF, Eger

2010. április 25. 10. országos anyanyelv-tanítási verseny. ELTE mai magyar nyelvi tanszék

2010. május 15–16. Az Anyanyelvpolók Szövetsége (ASZ) helyi csoportjainak tanácskozása

2010. május 29. Simonyi Zsigmond általános iskolai helyesírási verseny, ELTE mai magyar nyelvi tanszék

2010. június 17. csütörtök, 18.30 (16.00-tól Szarvas Gábor nap, Jelentés a magyar nyelvről 2010, 18.00-kor az MTA előtt Szarvas Gábor mellszobrának megkoszorúzása, 18.30-tól Szarvas-vacsora)

2010. augusztus 9–15. Országos ifjúsági anyanyelvi tábor, Abádszalók

2010. szeptember 18. Az ASZ helyi csoportjainak évnnyitó találkozója

2010. szeptember Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában... 16. élnyelvi konferencia, Beregszász

2010. november 20. XVIII. országos ifjúsági anyanyelvi parlament

2010. november 23–24. Kultúra és nyelv, kulturális nyelvészet. ELTE, Budapest

2011. augusztus 22–27. Nyelv és kultúra a változó régióban. VII. Nemzetközi hungarológiai kongresszus, Kolozsvár

A legjobb cégnevek

A jó név jó reklám is egyben. 2000-ben indult Az én cégérem országos cég- és üzletnévverseny az EU-33 Vállalkozás- és Közösségfejlesztő Egyesület, a MÜOSZ, az ASZ, a Magyar Szabadalmi Hivatal és a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátó-ipari Múzeum összefogásával. A kilenc év alatt több mint 6000 nevet küldtek be. Schweighardt Zsanett egymaga 123 ötletes, találó üzletnevet jegyzett föl. Az eddigi kilenc év 63 díjazott nevéből szavazással a következő öt név lett az összevont verseny legjobbjika: Csígvér autósiskola, Fogtoton fogászat az Oktogonnál, Hajtás-Pajtás biciklis futárszolgálat, Kulcseber kulcsmásoló, Naplopó (a napenergia hasznosításával foglalkozó vállalkozás). A versenyt idén ismét meghirdetjük, 2010. szeptember 30-ig lehet találó neveket küldeni az EU-33 egyesületnek (agnes.szekeres@corvinus.hu).

A Hírek, események rovatba szánt információkat a következő címre kérjük eljuttatni: balazsge@due.hu. Lapzárta mindig a megjelenés előtti 40. nap.

Mindenekelőtt a 2009. évi 4. számunkban közölt rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Hétszer hét. 1. Parókia. 2. Bámulat. 3. Asztali. 4. Felmond. 5. Toklász. 6. Plecsni. 7. Varangy. A megjelölt átlóból kiolvasható két írónév: Pázmány, majd a sorok megfelelő átrendezésével Balassi.

II. Szótagkirakós. A megfejtést segítő öt meghatározásra a válasz: 1. Mályva. 3. Csata. 5. Tető. 7. Róka. 9. Tíló. A tíz megfejtendő szótagsor a következő: 1. HO – MÁLY – VA – KOND. 2. SZIL – VA – KOL – BÁSZ. 3. KA – CSA – TA – TÁR. 4. TOR – TA – KAR – CSÚ. 5. KÖR – TE – TÓ – KE. 6. MEN – TÓ – ZEG – ZUG. 7. KA – RÓ – KA – MASZ. 8. BIR – KA – PAR – KETT. 9. PAR – TI – LÓ – RUM. 10. CSEL – LÓ – BÁL – NA.

III. Eszperente. 1. Herbert. 2. Heveder. 3. Csenger. 4. Felelet. 5. Pendely. 6. Kerevet. 7. Flekken. 8. Velence. 9. Szellem. 10. Gerecse. 11. Erekllye. A negyedik függőleges sorban olvasható név: Benedek Elek. A megfejtést megnehezítette egy technikai hiba, ugyanis az ábrát a rejtvény közléséhez rendelkezésre álló helyhez kellett igazítani, viszont a bevezető szövegben a *függőleges* és a *vízszintes* szó nem cserélt helyet. Ennek ellenére minden megfejtőnk rájött a tévedésre, s helyesen oldotta meg a rejtvényt. A legtöbben nem is hozták szóba a tévedést, nyolc-tizen azonban jelezték. Egyikük – a budakeszi Kisdi János – stílszerűen eszperente nyelven fogalmazta ezt meg. Néhány sorát érdemes idéznem is: „Egy csejt sejtettem, s ezért nem keveset szenvedtem. De megfejtettem! Herbertet, hevedert, Csengert, feleletet stb. egyenesen kellett bejegyeznem, s lefele lettem meg Benedek Eleket.” Hát nem remek dolog, hogy megfejtőink még a hibáinkból is erényt kovácsolnak? De azért elnézésüket kérjük!

IV. Szójátékos csattanó. Hát a gyengébbek kedvéért!

Azok közül a megfejtőink közül, akik beküldött megoldásaikkal elérték a sorsolásban való részvételhez szükséges 60 pontot, a következők részesülnek könyvjutalomban, amelyet a Tinta Könyvkiadó ajánlott fel a nyerteseknek: Angyal Jenőné, Gyömrő, Pázmány u. 57. (2230); Bíró Bálint, Sződ, Mátyás király u. 25. (2134); Engelberth Katalin, Balassagyarmat, Madách liget 13. II/2. (2660); Gárdonyi Istvánné, Budapest, Drégelyvár u. 23. (1158); Kránicz Eszter, Sopron, Mikoviny u. 64. (9400); dr. Lukács Gillike, Budapest, Napfény u. 20. (1098); Móczárné Bretus Ágnes, Petőfiszállás T. 358. (6113); Papp Judit, Kaba, Mátyás király u. 24. (4183); Pintér Zsigmond, Etyek, Vadvirág u. 2. (2091); Szigetvári Zsófia, Veszprém, Aulich u. 21/F I/3. (8200). A nyerteseknek gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Helynévintarziák. Nyolc magyar helységnevet közlünk. Intarziászerűen mindegyikben benne rejtőzik egy másik hazai helység neve, esetleg több is. Ha olvasóink megtalálják a megfelelő behelyezett helyneveket, akkor ezek kezdőbetűiből Juhász Gyula egyik versének címét olvashatják össze. Minden megtalált helynévért 1 pont jár (de minden megadott helynévből csak egyet fogadunk el), s ezért összesen 8 pont jár, a verscímért pedig további 8. Mindenesül tehát 16 pontot lehet szerezni!

1. Babarcszőlős. 2. Pusztacsalád. 3. Nógrádkövesd. 4. Mezőladány. 5. Cserkeszőlő. 6. Dunatetőtlen. 7. Martokabödöge. 8. Tiszakarád.

II. Író és művei. Megfejtőink feladata a vízszintes sorok helyes kitöltése. Ha ez sikerült, akkor az ábra 4. és 5. függőleges sorában egy 150 éve született novella- és drámaíró egy-egy színdarabjának címére található. Ki ez a nagy író, és mi a két mű címe? A szerző nevéért 6, a művek címéért további 6-6, összesen tehát 18 pontot szerezhetnek megfejtőink.

- Richard Wagner operája
- Élelem
- Mór
- Ezen lehet elcsúszni
- A Baleárok legnagyobb szigete
- Számviteli alkalmazott

III. Szó-ta-go-ló. Az adott meghatározásokra megfejtőinknek olyan mondatokat kell összemesterkedniük, amelyek oda- és visszafele szótagonként – tehát nem betűnként! – olvasva ugyanúgy hangzanak. Szemléltetésül, íme, egy példa: „Péter ikertársa (!) pipázgat egy kicsit.” Megfejtése: *Pálpicit pipál*. Szótagolva, de visszafelé: *Pálpicit-pi-pál*. Példamondatunk öt szótagból áll. A most következő tíz meghatározás mindegyikére egy-egy hét szótagból álló megfejtést várunk! Mindegyik jó megoldás 2 pontot ér, a tíz együtt tehát éppen 20 pontot!

- Sándorka bátorsága olyan kicsi, mint a mákszem
- A ház falát mázolóknak sugárzó tekintete
- Talán török császár oltalmazta dromedárod
- A tehénfejet kitartóan kell forralni a tűzön
- Vaslemezt megmunkáló főhadnagy tölténye
- Nyeregbe, akaratos üdülővendég!
- Gáspárka a kis Zsigmondot választotta szemorvosának
- Ebbe a fürdőalkalmatosságba a te katonád pottyant bele?
- Rákóczi hadnagyáé, Bugáé a felnőtt ebihal legízesebb része
- A Szentendrei-sziget egyik településén öt tucat gyerekjátékszer található

IV. Szójátékos csattanó. Megfejtésül a szomszédos oldalon található skandináv rejtvény csattanóját kell beküldeni. Értéke 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 79 pont, de már 60 pont is elegendő ahhoz, hogy a megfejtő részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban tíz szerencsés megfejtőnk részesül. A rejtvények megoldását **2010. április 1-jéig** kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 107.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánunk a fejtörők készítői:

Bencze Imre (III.), Harmati Gizella (II.), Láng Miklós (I.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (58.)

Nem szótározott szavak tárháza

beadandó – az egyetemisták és főiskolások nyelvhasználatában az írásban elkészített, a tanárnak benyújtandó dolgozat (voltaképpen szemináriumi dolgozat). Pl. „Hétvégén a *beadandó*t írom.”

böri – (a szlengben) börtön

diplomagyár – olyan felsőoktatási intézmény, amely tömegesen bocsát ki felsőfokú végzettségűeket (esetleg kétes színvonalú képzés után)

Embánya – Mogyorósbánya rövidített megnevezése

esó – az sms megnevezése (szleng). Javasolt változat: *betűüzenet, betűüzi*. L. még: *sömi*

felejtős – megjegyzésre sem érdemes, nem lényeges, felejtteni való. Pl. „Ez a film *felejtős*.”

franchise – am. angol: kihasználási engedély, koncesszió. Az angol szó kiváló magyarítása lehetne: *rendszerbérlet*.

laptop – hordozható számítógép, magyar kiejtése ingadozik az angol „laptop” és a magyarul kiolvasott, de motívált, mert valóban „lapra” emlékeztető „laptop” között. Bátran javasolható az utóbbi megoldás.

napgép – a napszemüveg (tréfás) megnevezése. L. még: *napszemcsi*

napszemcsi – a napszemüveg (tréfás) megnevezése. L. még: *napgép*

Pestország – Budapest tréfás megnevezése

rendszerbérlet l. *franchise*

sömi – az sms tréfás megnevezése. Pl. „Küldj egy *sömit*!” L. még: *esó*

sörkollektor – sörösdobozokból készített napfógo, amellyel kiegészíthető a hagyományos típusú fűtés. Magyar találmány. Javasolt változat: *sörnapfógo*. (TV2 2009. december 20.)

susogós – mozgás közben susogó hangot adó, műszálból készült dzseki, nadrág

szájaskodik – vitatkozik (pofázik)

Tébánya – Tatabánya rövidített megnevezése

totyogós palacsinta – a túros palacsinta megnevezése Badacsonytomajban

verbális KO – szópárbajban elért győzelem

zorál – nagyon jó (szleng)

A rovat 1998–2005. között megjelent anyagát tartalmazza a következő kötet: Jelentés a magyar nyelvről (2000–2005). Szerk.: Balázs Géza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. További gyűjtés: Minya Károly: Új szavak I. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007. Hamarosan megjelenik a Jelentés a magyar nyelvről 2006–2010. című kötet, amely a rovat teljes anyagát újrapozítja.

B. G. és B. M.
balazsge@due.hu

Poén a postán

– Szerinted melyik ügyfél ér előbb a zsúfolt postán az ablakhoz?

(A szójátékos választ az ábra fő sorában rejtettük el.)

		CSUKLÓN HORDOTT IDOMÉRO ESZKÖZ	A VICC CSATTANÓJA	TÖRLŐ-GUMI	OLASZ AUTÓJEL AVÍTT, RÉGIMÓDI	TEHERÁN A FŐVÁROSA KAIRÓIAK
		KELET, RÖVIDÍTVE				
		CSÓRÓS ÁLLAT				
		DINUSNAK IS BECÉZIK				
		FINNUGOR NYELVŰ NÉPCSOPTÉZIUM			BELGA AUTÓJEL ZSEBFÜZET	
A KÖZELMŰLT AMERIKAI TENISZSZTÁRJA (ANDRE)	TRÉFÁS NÉPMESÉINK EGYIKE	KALÁSZOS	... DE BERGERAC: ROSTAND MŰVE AZ ALJÁTÓL TÉLI TAKARMÁNY		HEGEDŰ TARTÓJA BORTÖL MÁMOROS	
AUTÓS CSILLAGTÚRA SORVÉGI!				MEGOLDÁSI MÓD KEZDETI IRAM!		KISEBB KATONAI CSAPAT-EGYSÉG
					EINSTEINIUM EBÉDEL	
IGENLŐEN BICCENT EGYSZERŰ ZÁR				GERMÁN EREDETŰ FÉRFINÉV	FŰVÁGÓ ESZKÖZ AZONKIVÜL	
RÁDIUSZ NAGY SÍKSÁG TANTÁL			BALRA, TINÓ! IGEVÉGZÖDES!			KÁLIUM VÉR-TANUSÁG
RÓMAI 1-ES	KAMPÓ, NÉPIESEN VESZP-RÉM VIZE				FOHÁSZ PEER GYNT ANYJA	
HAJLÉK MÁSIK HAJLÉK FEJÉBEN						
SZOMBATHELY KÖZELI FALU KILO-			... MATEK: ISKOLA PÁROSÁVAL SÜTI!		KÖRZET KÖZEPET ZSIGMOND BECENEVE	
						NÉPI FŰVÓ-HANGSZER
MELLKAST BÚSKÉN DOMBORÍT CSÍKVÉGI!	ZAKLAT, INGEREL RÓMAI 50-ES					
BODRI LAKJA!		REJTŐZŐ, RÉGI KÖLTŐINK SZAVÁVAL	FÉL TYÚKI ... MIRANDA; SZÍNÉSZNŐ		BECÉZETT IRÉN NEWTON	
TISZTELT, RÖVIDÍTVE FELHŐS, KOMOR	TILOSBAN LEGEL A JÓSZÁG GRAFIKA					
				VASVÉGI! STRASSE, RÖVIDÍTVE	AMELY DOLOG SPÓR SÜTŐJE!	
A BŐR VEGYJELE TANÁCSOL					AZ ŐN VEGYJELE PÁLYAUDVAR, RÓV.	
			OROSZ NÉPI TÁNC RÉGI			
FLUOR SAJGÓ SZÁZAD, RÖVIDÍTVE		IDOMÉRO ESZKÖZ ALKATRÉSZE				

NYELVÉSZ • LELETEK

ELVÉSZLELETEK

Milyen esetekben ajánlják?

Klímax, derékfájás, hátfájás, meddőség, fogyókúra, cukorbetegség, szív, magas vérnyomás, fejfájás, allergia, prosztata, székrekedés, aranyér, visszér, csontritkulás, méregtelenítés, terápia, gyógymasszázs, akupresszúra, depresszió, gombásodás, izületproblémák, immunrendszer.

Legyen a **AGEM CLUB** tagja, várja Önt szeretettel egy közösség, ahol az **EGÉSZSÉG és a JÓKEDV** a legfontosabb mindennap.

Mi pedig azt ajánljuk nekik, hogy az egészség és a jókedv mellett a helyesírást is sorolják a legfontosabbak közé! Akkor majd nem találkozunk többet *ijen* esetekkel! (Miklós Józsefné komáromi olvasónk küldte el nekünk a szórólapot, amelyet bemutattunk.)

Nem sok babér termet a Sopronnak a Széktóiban

Itt pedig *t*-ből termett kevesebb! (Holczer József)

Ornásplakát Szigetvári Lászlóval

Kertváros nevű település van Magyarországon, Tatabánya környékén, Kerthelység nevűről azonban eddig nem hallottunk. (Beküldte Radnóti Adél pécsi olvasónk.)

~~ten együtt~~ nótáztak az előadóval. Balsa polgármestere és képviselő-testülete köszöntötte a település legidősebb hölgyét, Asztalos Jánosné Margit nénit, és legidősebb urát, Bányai Sándor bácsit.

És vajon mit szóltak ehhez a fiatalabb férjnek? (A szövegrészletet egy nyíregyházi lapból ollózta ki számunkra Somogyi Józsefné olvasónk.)

~~Szentmisét~~ emlékezünk 2009. augusztus 29-én

(szombaton), 15.00 órakor halála 10 éves évfordulója tiszteletére a Nyíri erdőben az általa létrehozott fakápolnánál.

Szentmisét ~~celebrál~~ celebrál plébános.

A család mindenkit szeretettel vár a misére és a megemlékezésre.

Természetesen: *celebrál*... (Holczer József)

2009. NOVEMBER 15., VASÁRNAP

EZ TÖRTÉNT...

HÉTFŐ

MÁSODJÁRA Az Országgyűlés másodszor is megszavazta az új polgári törvénykönyvet. Az első voksolás után Sólyom László államfő visszaküldte azt a parlamentnek, amelyet több helyen módosítottak a képviselők.

Vajon mit módosítottak a képviselők a parlamenten? (Holczer József)

INGATLAN

IRODA: ~~A~~ T L

- Önkormányzati lakásügyek, cserék jogi bonyolítással
- Öröklakások, házak, telkek, albérletek
- Földhivatali ügyek
- Szerződéskészítés

Tel: ~~477-4354~~, ~~477-0831~~

Ez egy olyan cég, amely nemcsak beismeri, hanem még közzé is teszi, hogy lakásügyek, cserék jogi *lebonyolítása* helyett *jogi bonyolítással* foglalkozik. (Beküldte Wagner Alfréd budapesti olvasónk.)

Édes Anyanyelvünk

A MAGYAR NYELV ÉVE 2009
KAZINCZY-ÉV MELLÉKLET

2010. FEBRUÁR

XXXII. ÉVF. 1. SZÁM

Hét betű!

Üdvözlő beszéd az „Édes anyanyelvünk” verseny
alkalmával, Széphalom, 2009. október 18.

Kedves fiatalok!

Hatodik gimnazista voltam, amikor 1944-ben szüleimmel elhagytam Magyarországot. Hamar beleilleszkedtem az új környezetembe, és az egész pályafutásom a svédországi viszonyok, szokások szerint történt. Mivel nem maradt rokonom vagy fiatalkori közeli barátom Magyarországon, alig voltam kapcsolatban szülőföldemmel. De van egy erős kötelék, ami idefűz: a Kazinczy-örökség.

Már kisgyermek koromban arra nevelt édesapám, hogy tisztelettel tekintsek a nagy őszámra, legyen az ő akaratereje, célja melletti önfeláldozó kitartása követésre méltó példakép előttem. Ezt a szándékot csodálatosan tömören lehet kifejezni magyarul, csak három szó, csak hét betű szükséges hozzá: JÓT S JÓL. Ebben áll a nagy titok. Ti mind tudjátok, hogy ezekkel a szavakkal kezdődik Kazinczy legismertebb epigrammája. A magyar nyelv szépsége, a szókinccs gazdagsága volt az a cél, amiért ő küzdött. De általánosítani lehet, és én merem azt állítani, hogy épp ez a JÓT S JÓL az alapja a keresztyén etikának is. Amit teszünk, az legyen jó, hasznos mások számára is, és mindig a tökéletesség felé törekedjünk.

Gondoljatok csak arra a példátlan erőre, ami ebben a hét betűben rejlik! Nem lehet más nyelven ilyen sokat ilyen röviden kifejezni. Nem tudom, mennyire vagytok már járatosak idegen nyelvekben, de azt biztosan belátjátok, hogy angolul nincs értelme egy olyan mondatnak, hogy „Good and well”. Körülírásra van szükség: „Do what is good and do it well”. Németül a „Gutes und gut” érthető ugyan, de helyesebb azt mondani, hogy „Gutes in guter Weise”. Én gyakran fordítottam magyar szövegeket főleg svédre és olykor angolra, ezért tudom, hogy milyen gazdag és hajlékony a magyar nyelv, különösen a természetleírásokban és az érzelmek tükrözésében. Ha játszani akarunk a nyelvvel, azt is lehet. Egy betű elcserélésével vagy egy ékezet kihagyásával egész más értelmet tudunk adni egy szónak, és kiváló lehetőségek nyílnak szójátékokra. Ez nincs meg ilyen mértékben más nyelvekben. De szükséges, hogy gyakoroljuk a szépen szólást és írást, a gazdag lehetőségek kihasználását, amelyeket a nyelv nyújt. A szépirodalom olvasása is segít ebben, mert gazdagítja a saját szókinccsünket. A jó zenésznek állandó gyakorlásra van szüksége ahhoz, hogy hangszere által kifejezést tudjon adni érzelmeinek. Nekünk is tudatosan kell gyakorolni a kiművelt stílus használatát.

A mindennapi beszédben főleg arra helyezünk súlyt, hogy egyértelműen fejezzük ki magunkat, hogy amit közölni akarunk, ne legyen félreérthető. Sajnos látjuk, hogy a nyelvhasználat romlik, elszegényedik. Szomorú, hogy csökken az élő szókinccsünk, vagyis azoknak a szavaknak száma, amelyeket beszédünkben használunk. Két rokon értelmű szó közt mindig van egy árnyalatnyi különbség, ha mindig csak egyet használunk közülük, nem tudjuk már kifejezni a különbséget. Mivel én csak ritkán beszélek magyarul, az utóbbi hat évtized folyamán erősen csökkent az élő szókinccsem. Bevallom nektek, hogy ez nagyon, nagyon fájdalmas. Ha idejében beláttam volna ezt, legalábbis némileg el tudtam volna kerülni ezt a szegényedést, de most már túl öreg vagyok hozzá. Ti fiatalok vagytok, és azokhoz tartoztok, akik szeretettel, igényesen használják, művelik a magyar nyelvet. Folytassátok ezt a törekvést egész életetekben, kövessétek Kazinczy példáját!

Kazinczy Ferenc,
az író ükunokája

Köszönjük, Kazinczy!

2009. október 27-e Kazinczy Ferenc 250. születésnapja. Valahol azt hallottam, hogy 250 éves lenne, de hát aligha lenne, hiszen errefelé nem élnek matuzsálemek. Elég most annyi, hogy 250 éve született, október végén, s nekem ezek különösen kedves napok, mert én is ekkortájt születtem.

Kazinczy ma gyakori hivatkozási alap, egykori lakóhelye (Kisbányácska, ma: Széphalom) az egyik leglátogatottabb nemzeti művelődési emlékhely; versenyek, anyanyelvi közösségi mozgalmak, társaságok, iskolák, így például az százegy éves győri Kazinczy Gimnázium őrzi nevét és szellemét.

Nincs olyan irodalomtankönyv, amely kihagná a nevét, noha egyikben sem irodalmi, nem költői, sokkal inkább irodalom-, művelődésszervezői tevékenységét emelik ki. Kazinczy szervező tevékenységének néhány mozzanata: lapalapítás, szerkesztés, fordítás, kritika, levelezés.

Van egy mondás, hogy a tudomány folyamatosan elavul, a művészet nem. Kazinczy tevékenysége azt mutatja, hogy a tudomány mellett a művészeti tevékenység is elavulhat, de a kiemelkedő, példamutató közösségi cselekvés valakit egy nemzeti közösség panteonjába emelhet. Kazinczy egyik metaforikus megnevezése: a „széphalmi remete” és a „nagy hibbantó” mellett „a széphalmi szent”. Ez utóbbi jól mutatja, hogy mennyire mélyen a szívébe zárta a magyarság. 2008-ban a széphalmi Magyar Nyelv Múzeuma megnyitáson egy ferences szerzetes köszöntőjében folyamatosan Kazinczy Szent Ferencről beszélt. Először azt gondoltuk, hogy véletlen elszólás, de azután rájöttünk, ő valóban a szentek sorába emelte...

Kazinczy nemcsak szavakban volt európai és magyar. A legegészségesebb hazaszeretetet lakozott benne, a hazai táj, beszéd (tájnyelv), irodalmi nyelv, kultúra tisztelete, szeretete, a más (akár Kárpát-medencei) kultúrák megbecsülése, az európai nagy kultúrák, klasszikus kultúrák föltétlen elismerése, mintaként állítása. Azon magyar szellemek közé tartozik, akik Európára példaként, irigylett mintaként tekintenek, és Európát szüntelenül Magyarországra akarják hozni.

Kazinczy munkásságában az európai attitűd a fordítói ars poeticájában ragadható meg. A legjobb műveket le kell fordítani, s ha a fordítás során „nyelvi hiánnyal” („nyelvi szükség-gel”) találkozunk, akkor szabadon újítani kell (pl. magyarítani); a fordításból következett tehát a nyelvújítás magyarítás-magyarosítás programjához való kapcsolódása. A nyelvújítás kezdeti fő célja a Sprachanschluss, azaz az „európai nyelvi standardhoz” való csatlakozás. Cselekedni viszont csak etikai alapon lehet. Jó elmondani ezeket a sorokat az evangélikus Öregtemplomban: „Az igazság minden nemzettel, minden felekezettel közös, s a jók és a bölcsök fellelik egymást különböző feleken is.”

A Kazinczy vezette nyelvújítás legfőbb eredménye az, hogy a magyar nyelven beszélők számára ma nincsenek objektív kifejezési nehézségek, a beszélők tudatában vannak annak, hogy

magyar nyelven bármiről meg lehet nyilvánulni, a (magyar) nyelv fejleszthető, tudatosan alakítható, művelhető.

A nyelvújítás eredménye az is, hogy a magyar nemzetfogalom elég határozottan nyelvközpontú.

Kazinczy bizonyította, hogy az ország bármely szegletében, távol a központoktól lehet értelmes, szervező életet élni. Levelezéssel, és persze a korabeli lehetőségek függvényében utazással, látogatással szervezte az irodalmi életet.

Egy kollégám a minap azt mondta, hogy vajon a mai gyerekek megkérdezik-e nagyszüleiktől, hogy kik voltak az ő nagyszülei. Aligha. Az emberiség felejtésre van ítélve.

Íme itt vagyunk, sok mindenről nem tudunk, sok mindent nem is akarunk tudni, sok mindent elfelejtettünk. Kazinczyt azonban nem. Bár mint kötelező tananyag aligha fogja meg a diákokat, de ha elzarándokolnak Széphalomba, biztosan megérinti őket a hely szelleme. És a legnagyobb anyanyelvi közösségi mozgalmnak Kazinczy a védőszentje.

Kazinczy életének nagy tanulsága: ha kívülről nem kap az ember buzdítást, elismerést, belülről még megtehető a teljes életet. Egész életében cselekvő életet élt: folyton munkálkodott, tervezett, irányított. Leírják róla, hogy milyen szeretettel gondozta kertjét (még a börtönből is adott tanácsokat a növények gondozásához).

Kazinczy így látta a jövőt: „... a magyar nyelv jobb idők szüleménye lesz; mert hogy lesz jobb idő: azt szentül hiszem, hogy semmit szentebbül. Európát philosophusi szellem fujja végig, s ez a szellem nem nézhetné egy anyanyelvnek, még pedig egy igen szép nyelvnek, elenyészését. Megfoghatatlan dolog előttem, hogy Herder ennek mint jövendölhetett elenyészést...”

Kazinczynak igaza volt, halála után nem sokkal a magyar nyelv államnyelv lett, s bár a magyarságra nézve tragikus fejlemények történtek

a XX. században, ma a magyar a világ 40–50 legnagyobb nyelve között van – a legalább ötezer közül. Dicsekedhetnénk, hogy a magyar nyelvet több tucat országban beszélik, ezek közül sok a Kárpát-medencére esik, de nem tesszük, nem magyarázzuk el Kazinczynak most ezt. A lényeg, hogy a nyelvújítás szárba szökken, én sem keresgélem a magyar szót, és Önök sem, ti sem, kedves Diákok. És vannak tudósok, akik saját szakmájukat tudják magyarul művelni, és írók is, akik írnak magyarul – és ezeket néha talán meg is értjük. Tudunk veszekedni, talán egyszer majd tudunk megegyezni is magyarul – a nyelv egyébként alkalmas rá, tudunk gyűlölni, de tudunk szerelmet is vallani. Tudunk tréfálkozni, és tudunk nagyon komolyak lenni.

Köszönjük, Kazinczy!

Részletek a Kazinczy Ferenc 250. születésnapján rendezett ünnepség megnyitó beszédéből. Kazinczy Gimnázium, Öregtemplom, Győr, 2009. október 22. A teljes szöveg olvasható a Kazinczy Gimnázium évkönyvében.

Kazinczy Ferenc példája

„A szent előd ő”

Tanulságos lenne most felmérést végezni arról, milyen képzetek jelennek meg a magyar emberek tudatában, amikor Kazinczy nevét hallják. Érzik szellemiségének kihívását, a Kazinczy-szerep hatását? Vagy már a lezárt tisztes hagyomány részeként gondolnak rá? Vannak, persze, szép számmal tanúvallomások az utóbbi két évszázad magyar költészetében Dayka Gábertól és Csokonaitól napjainkig, amelyek a „széphalmi mester” hatásáról szólnak. Talán ma is sokan gondolják Juhász Gyulával egyetértésben, hogy „A szent előd ő, a fennkölt magyarság apostola”; és sorsát meg üzenetét átgondolva többen érzik Radnótihoz hasonlóan: „egyre jobban értelek, Kazinczy, régi mester”. Mások meg talán az időbeli távolságot érzékelik inkább, s a szerep heroizmusa helyett az embert látják lelki szemek előtt a maga esendőségében. Befolyásolja a mai Kazinczy-képet, hogy bemutatása az iskolai irodalomoktatásban fokozatosan háttérbe szorult, hiszen az irodalomtörténeti szemléletmód helyébe az esztétikai érvényesség vizsgálata került, s ez nem válik Kazinczy előnyére. Mint a stilsztikatörténetet formáló jelenségnek jóformán már csak az anyanyelvi nevelésben van helye.

Elégé általános az a megítélés, amelyet Kosztolányi Dezső írt róla 1935-ben: „Nem tudok tőle idézni semmiféle halhatatlant, még csak sorokat sem. Szonettjei, melyeket egy ötvös türelmével és szenvedélyével csiszolgotott, közben bizony megrozsdásodtak. Hajdan elmés epigrammáinak éle eltompult. Fordításain is átrohant az idő... Prózája, ha olykor szépen folyó és jellemző is, csak emlék, a történelmi értéke tartja fenn.” Kissé kegyetlen ítélet ez, amelyet azonban nem lehet megalapozatlannak tekintenünk. Magam – mint a tanítás erejében bízó tanárember – nem vagyok ennyire realistán szigorú. Megkockáztatom azt a véleményt, hogy a Kazinczy-költemények változott gyűjteménye utat találhat a mai olvasóhoz. Emellett ma is számíthat az érdeklődésre önéletrajzi prózájának (*Pályám emlékezete, Fogságom naplója, Erdélyi levelek, Utazásai*) sok-sok részlete. Az általa fordított színművek is lehetnek színpadképesek, hiszen például Molière *A kénytelen házasság* című darabja Kazinczy szövegével, Illyés Gyula átigazításában szép sikert ért el. S emlékeztetünk Demeter Júlia friss megállapítására: „A magyarítás olyan jól sikerült, hogy a magyar nyelvű Molière-kiadások ma is Kazinczy fordításában hozzák *A botcsinálta doktort*.” Érdemes utalni arra is, hogy Lawrence Sterne *Érzelmes utazás Francia- és Olaszországban* című művének modern kiadásában (1957, 1997) a fordító Határ Győző Kazinczy szövegét vette alapul. Nem csekély dolog ez manapság, amikor – egyes vélekedések szerint – már Jókait, Gárdonyit, Móra Ferencet is át kell írni, hogy az ifjú olvasó megértse őket.

Kazinczy példája

Vissza kell azonban térnünk Kosztolányi megnyilatkozására, mert Kazinczyt méltató cikkét így zárta: „nagy, maradandó alkotások nélkül is óriási. Körötte úgyszólván minden elvesztett, megsemmisült, de áthasonult léletté, bennünk él, lüktet

tovább. Nincs remekműve. Élete a remekmű.” Találó zárlat ez, bár ha jól meggondoljuk: egy írói pálya minősítéseként akár rangfosztásként is hangozhat. Amikor azonban ma Kazinczy példájáról szólnak, nagyon fontos üzenete lehet az utókor számára. S bár az efféle nagyvonalú, nagyon egyszerűsítő, az árnyalatokkal nem törődő megállapítások mindig vitathatók – hiszen igenis találhatunk remek darabokat az életműben, s igenis kimutathatunk szeplőket az életúton – tekintsük a továbbiakban gondolatmenetünk vezérfonalának Kosztolányi tételét! Amikor azt mondjuk, hogy Kazinczy költői tehetségének ereje, eredetisége nem éri el Csokonaiét, Berzsenyiét, Kölcseyét, akkor hozzá kell tennünk mindjárt azt is, hogy az irodalmi élet színvonalát, gazdagságát nemcsak a legnagyobbak, az igazán eredeti tehetségek alakítják, mert a kiteljesedéshez katalizátorokra, a folyamatokat befolyásoló, gyorsító más szereplőkre is szükség van. Ennek egyik példája Kazinczy Ferenc.

Hogy szerepvállalását tekinti utókor az életmű fő értékének, az kiderül Kölcsey emlékbeszédéből (1832): „magát feladván hazájának szentelé mindenét”, meg Petőfiének a széphalmi sír mellett fogant verséből (1847): „fél századig / Tartá vállán, mint Atlasz az eget, / A nemzetiségnek ügyét”, Tompa Mihálynak a születés centenáriumára írt ódájából (1859): „Igaz valál – emléked áldott! / Halófölded szent, éltédért; / Szült sok jelest, nem szülte párod / Egy század, míg végére ért”. Nem lehet véletlen, hogy pályatársai következetesen a szent jelzővel illetik Kazinczyt, amivel kétségtelenül küldetéses sorsára utalnak.

Az ifjúkor

Többé-kevésbé közismert a pálya, amelyet Kazinczy Ferenc 1759 és 1831 között, a neki adatott 72 esztendő alatt végigfutott.

Az Érmellék szülötte, „hol – mint írja – fülem nyolcadik évemig magyar hangnál egyebet nem halla”, ahol anyai nagyapja házában „tinta és plajbász leve minden mulatságom”. Aztán hazakerül a család alsóregmeci otthonába, ahol szülei veszik át nevelését. Elküldik egy évre német szóra Késmárkra. Azután tíz sárospataki esztendő következik, ahol az iskolai tananyagon kívül megnyílik előtte a könyvek, a képek, az emberi viszonylatok világa. Itt tapasztalta meg először a fényt terjesztők szövetkezésének, a jó ügy érdekében történő „társaságkötés”-nek a jelentőségét. A tanulmányok, olvasmányok mellett már itt belekóstolt a „könyvcsinálás” mesterségébe; előbb egy kis földrajz-könyvecskével, azután Bessenyei németül írt művének fordításával jelentkezett. Iskolásként jutott el először a császárvárosba, elbűvölték a bécsi képtárak kincsei.

Kovács Flóra munkája

Tanulmányai végeztével a görög és latin kultúra elemeinek ismeretében, a német és (kisebb mértékben) a francia nyelv birtokában, a könyvek és a művészetek iránti érdeklődéssel lépett az életbe. A kor szokása szerint a közpályára készülőknek a joggyakorlat következett. Majd Kassán Abaúj vármegye szolgálatába lépett.

Tanulmányai végeztével a görög és latin kultúra elemeinek ismeretében, a német és (kisebb mértékben) a francia nyelv birtokában, a könyvek és a művészetek iránti érdeklődéssel lépett az életbe. A kor szokása szerint a közpályára készülőknek a joggyakorlat következett. Majd Kassán Abaúj vármegye szolgálatába lépett.

Az ígéretes vármegyei karriert hagyta ott, hogy a tanügy területére térjen, s tíz vármegye iskolaügyével foglalkozzon. →

→ Harmadik hivatali évének végén büszkén jelentette, hogy már 124 iskolája van, holott, amikor munkába állt, csak 79 volt kerületében. Ezek a kassai évek hozzák meg kezdeményező szerepét a bontakozó irodalmi életben. „*Íróink s olvasóink száma mind inkább szaporodék*”, írja, s Péczei, Dugonics, Horváth Ádám meg Barczafalvi Szabó Dávid munkásságát emeli ki. Maga is igen termékeny. Kiadja Gessner *Idilljeit*, a *Bácsmegyei* című adaptációt, *Hamlet*-fordítását, majd a *Heliconi virágok* című almanachot. Elérkezettnek látta az időt arra, hogy önálló irodalmi folyóiratot indítson, mely bírálgassa a megjelent munkákat; „*végyen fel esztétikai értékezeseket*”, legyen az írók „birkózó piaca”. A *Magyar Museum*, majd az *Orpheus* szerkesztése nagy tekintélyt szerez számára, levelezésbe kezd az írókkal. Erről az időszakról írja Németh László: „Ha az irodalom nemcsak egymás mellett föltűnő könyvek összessége, hanem inkább e könyvek közös élete, akkor Kazinczy előtt aligha lehet magyar irodalomról beszélni.”

A rabság éve

A kassai évek alatt eléri őt a szabaddóművesek, valamint a jakobinusok mozgalma, s az utóbbinak kíméletlen elfojtása megtöri szépen induló pályáját. Kazinczy emberi nagysága, teherbíró képessége a rabság hat és fél esztendei szenvedései során mutatkozik meg igazán. Abban, ahogyan a megalázó helyzetet, a gyötrő magányt, az egészséget fenyegető nyomorúságot legyőzi. 1794 telén a budai volt ferences kolostorban láncra verve szenved el a kihallgatásokat. Írószerei nincsenek, de gondolatban verseket költ, fordít. 1795. május 8-án hirdetnek ítéletet: felségsértés, lázadás bűne miatt fej- és vagyonvesztésre ítélik, de június 1-jén közlik a királyi kegyelmet: tartassanak addig, míg megbánásuknak elégséges jeleit adják. Átkerül a budai Gárdaházba, ahol valamivel jobbak a körülmények, írószer is tarthat.

Októberben már a morvaországi Brünnben van; Spielberg várának kazamatájában, kétemeletnyi mélységben penészes sziklafalak közt tengődik jó két hónapig, súlyosan megbetegszik, teljesen legyengül. 1796 januárjában átviszik az obrovici fenytőházba, kedvezőbb körülmények közé kerül, tollat és tintát kap. Fordításokkal tölti idejét, Lessing, Goethe, Molière színműveit ülteti át magyarra, ki tudja küldeni lemásoltatás céljából több fordítását. De nincs mindig írószere, elfogy az óndarab, s öccsének innen írt utolsó levelét emiatt így rekeszti be: „Ezt a véremmel írom, és tüvel.” A tiroli Kufstein vára lett a fogság következő állomása, ahonnan egy év múltán viszik az államfogyokat tovább Munkácsra, a rabság utolsó helyszínére. Itt Ossziánt fordít, az ajtó vasrozdájával ír, míg tintához jut, s innen szabadul 2387 napi szenvedés után.

Az újrakezdés

Szabadsága visszanyerésével azonban nem ért véget a próbatétel; helyzete mind egzisztenciájában, mind az irodalmi világban teljesen bizonytalan, s bár 1804-ben családot alapít, szabadulása után őt esztendőnek kell elmúlnia, míg önálló otthon teremthet magának. 1806. június 10-én beköltözik a félig kész széphalmi házba; 47 éves már, amikor megírja innen Kis Jánosnak: „*Ott vagyok, édes barátom, ahol ifjúságom arany álmaiban reményltem, hogy lenni fogok, és ahonnan magamat örökre kirekesztve gondoltam.*” Képes volt azonban irodalmi műhelyt, központot teremteni e kis faluban. Újraépíti kapcsolatait író társaival, levelek százait indítja Széphalomból az ország különböző pontjaira, s egy jó évtizeden át övé a vezéri szerep. Segített ebben a két közeli város: a megyeszékhely Sátoraljaújhegy, valamint az iskolaváros Sárospatak közelsége. Valóban ő lesz újra az irodalmi világ legfőbb tekintélye. Innen szól hozzá a Debrecennel Csokonai ürügyén folytatott Árkádia-pörhöz, itt írja bírálatait, episztoláit és esztétikai epigrammáit, rendezti sajtó alá Zrínyi, Dayka, Báróczy, Kis János meg a maga műveit, itt válik a nyelvújítási harc vezéralakjává.

„Kivívánk a szép tusát”

Továbbra is a fordítást tartja a nyelvfejlesztés fő eszközének. Maga is igyekszik példát mutatni, 1814 és 16 között kilenc kötetben adja ki a francia, német, angol literatúra általa megkedvelt alkotóinak műveiből készült fordításait. Ekkor azonban már nem éri el a remélt hatást, az olvasóközönség meg az író társak figyelme inkább az eredeti művek alkotása, olvasása felé fordul.

Pedig Kazinczy épp a nagy irodalmak kincseinek átültetésétől várta a magyar költői nyelv megújítását. S ezen a ponton alakult ki újabb vitakérdés. A neológus Kazinczy szerint a nagy íróegyéniességnek joga van a nyelv önkényes fejlesztéséhez, s azt tartotta, hogy a magyar nyelv rendszere még nem szilárdult meg, szabad tehát latin, német mintára újítani. Ezzel azonban szembekerült a magyar szellem sajátos voltáról szóló felfogással, az ortológusokkal, akik csak az organikus nyelvfejlődést fogadták el, a nyelvi revolúciót ellenezték. A vita azután Kazinczy tanulmányának ezzel a tételével zárult: „*Jól és szépen az ír, aki tüzes ortológus és tüzes neológus egyszersmind, s egységben és ellenkezésben van önmagával.*” Kazinczy 1831-ben egyik episztolájában így értékelte a nyelvújításban vállalt szerepét: „*Ki nyugtot óhajt, harcra kél. Kivívánk / A szép tusát s most béke boldogít.*”

Nélkülözések

Nem hallgathatjuk el, hogy miközben Kazinczy irodalmunk és nyelvünk fejlesztésén munkálkodik, kínzó anyagi gondokkal kell megküzdenie. A kicsiny széphalmi birtok nem jövedelmezett eleget ahhoz, hogy hét gyermekének nevelése mellett a levelezéssel, könyvkiadással, könyvvásárlásokkal járó költségeit fedezni tudja. Az állam még utólag is nagy összeget követelt tőle a rabtartásért, hosszas perben állt felesége örökségéért, amelyhez haláláig nem jutottak hozzá. A szemléni levéltár rendezéséért járó napidíj nem sokat lendíthetett anyagi helyzetén. Unokaöccse, Kazinczy Gábor beszélte el Toldy Ferencnek, hogy „*a levéltárban tartott ágyat, de mikor sok a dolga, három széken nyúlt el, hogy soká ne aludjék. Élelem egy pohár tej s egy db kenyér... Othon sokszor csak abból étkeztek, mi a házi kertben volt... Tengerivel élt olykor, s ez volt minden... Történt, hogy fiát nem küldhette be Patakra (ahol tanult), mert csizmája nem volt!*” Gazdálkodását nem kísérte szerencse, eladósodott, birtokai egy részét zálogba kellett adnia. E kínos háttér ismeretében értékelhetjük teljesítménye igazi jelentőségét.

A vezér leköszön

Az 1810-es évek közepétől kezdve Kazinczy fokozatosan átadja vezéri szerepét. Fogsága utáni irodalomújítási programjának lényege ugyan korszerű, hiszen az európai irodalmakban mindenütt kölcsönös utánzás történik, s a nemzeti vonások helyét az európai jelleg foglalja el, azonban az ő klasszicizáló irodalmi eszménye – a nemzeti romantika terjedő szellemiségének hatására – veszít vonzásából. A Kisfaludy Károly körül Pesten irodalmi központot szervező fiatalok kerülnek az élvonalba. Kazinczy azonban sohasem vált sértődötten visszavonuló remetévé (mint Bessenyei vagy Berzsenyi), megírja önéletrajzi műveit, bekapcsolódik a tudós társaság szervezésébe, el látogat Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra, hazafelé tartva végigutazza Nógrádot és Gömört, útjairól frissiben írásban is beszámol. Pályájának a Felföld népet pusztító kolerajárvány vetett véget, legyengült teste nem volt képes ellenállni a kórnak, 1831. augusztus 23-án örökre lehunyta szemét. Sírja azóta nemzeti zarándokhely.

Jelentőségét Kölcsey Ferenc, az életút hiteles tanúja így foglalta össze emlékbeszédében: „*Szellem vala ő, mely a tespedő egészet oly sokáig csaknem egyedül eleveníté; lépcső, melyen egykorú magasabbra hághassanak, s a szerencsésebb maradék tetőre juthasson.*” A nemzet, a kultúra fejlődésében lépcsőfoknak lenni igazán nagy szerep. Illő tehát, hogy mi – „a szerencsésebb maradék”, a mai magyarok – tanuljunk példájából, őrizzük híven emlékezetét.

A teljes szöveg olvasható a www.e-nyelvmagazin.hu oldalon.

Embermagyar maradéki

Egy nem akármilyen felszólítással, kéréssel, paranccsal állok itt most, mikor felszólítom Önöket annak nevében, aki ezt írta Kölcsey Ferencnek: „Rajtunk áll barátim, hogy hőroszi legyünk a nyelvnek.”

Kazinczy Ferenc írta ezt, s hagyta ránk – az ő szavával élve – maradékira, hogy tegyünk meg mindent nyelvünk, anyanyelvünk fönntartásáért, fejlődéséért, virágzásáért. Ez lett hát mindannyiunk létparancsa, történelmi elkötelezettsége, vizsgáztató erkölcsé. Tartozunk vele a 250 éve született Kazinczyknak, aki maga valóban hőrosza volt a nyelvnek. „A maradék tanúja lesz tetteinknek, rettegjük ítéletét!” – mondotta.

Vajon maradéki, köztük mi, megtettünk-e mindent, hogy neki ne kelljen rettegnie az utókor ítéletét, s ne kelljen nekünk se rettegni, ha két évszázad múltán valahonnan visszanez ránk szigorú szemével.

Mert hát miben is tudta követni több nemzedéknyi utókor a nyelvnek e hőroszát? Fordíthatjuk úgy is a kérdést, miben tudjuk követni őt, miben lehet példaképünk ma Kazinczy Ferenc?

Egészen biztosan emberi magatartásában. Mert pályája kezdetén, lelkes jozefinistaként, tanfelügyelőként, a jakobinus mozgalom politikai elkötelezettjeként, később az irodalmi élet szervezőjeként, mindig és mindenkor elveihöz hű magatartást tanúsított. Példánk lehet abban, hogy új eszméket hirdetett, s igaz, polarizálta velük a magyar közgondolkodást, önvizsgálatra és önismertének radikális módosítására sarkanyúzta nemzetét, s ezzel mozgatta a fejlődést az üdvözítőbb társadalmi nemzetállapot felé.

De azt sem szabad elfelejteni, hogy nyitott lélek volt, aki minden hasznos gondolatnak hívévé szegődött, különösen ha alkalmasnak tartotta céljai szolgálására. Éppen nyitottsága következtében válhatott a későbbi korok írói körében a magyar progresszió példájává. Kazinczyra valóban úgy tekintettek a kortársak és az utódok, mint a haladó gondolkodás hívére, mint a sorsát Európához igazítani akaró magyarra.

Azt, hogy a magyar világ más képet mutatott az 1830-as évek elejétől, mint a 18. század végén, elsősorban – történelmileg – ennek a vékonydongájú, némiképp voltaire-i arcú jozefinista férfiúnak köszönhetjük.

Maga így fogalmazta meg alapvető emberi magatartását: „Merjünk szabadon... s tiszteljük magunkban és másokban a vélekedés szabadságát.” Türelmes volt vallási, felekezeti és nyelvi tekintetben, a fölvilágosult elme magasából kezelte ezeket az emberi megosztottságokat, míg viszont megtartó kincsünket, anyanyelvünket s a kortársak irodalmi és képzőművészeti ízlését a korhoz közelebb igazítandó egy modern köznyelv alapjait kezdte lerakni, s az

irodalom erőit szellemi gyepőlőjére fogván az Akadémia alapításáig egymaga töltötte be több tudós testület irányítójának szerepkörét. Amit a föl sorolt terepeken véghezvitt, az utókor nyelvészeinek, íróinak, irodalomszervezőinek, műtörténészeinek folytonosan kötelező feladata lett, s ha ezeket a teendőket végezzük, a mesterünk és példánk, Kazinczy Ferenc által kijelölt irányokban törünk csapást.

A fölvilágosult türelmes elme iskolafelügyelőként is óriási cselekedett. Az akkori Magyarország majd negyedére terjedt ki az a kassai kerület, melynek tanfelügyelője volt. Hetvenkilenc iskolát vett át, működése harmadik évében már százhuszonnégy iskoláról adott számot. Az elemi iskolákban akkor hét népnek a nyelvén tanítottak: magyarul, németül, szlovákul, szerbül, horvátul, románul és ruszinul.

S csak kívánhatjuk, hogy példa lehetne Kazinczy azok előtt is, akik ma ennek a kerületnek az iskoláiból, tankönyveiből még a magyar nyelvet is ki akarják tiltani.

A nyelvújítás harcaiban éri a legtöbb sérelem, pedig ebben a harcban is egészen biztosan a haladás oldalán állt. Módszerei és eszközei bizonyára időnként vitathatók voltak, ám az elérendő cél: a polgárosodó társadalom számára korszerű nyelv kimunkálása vitán felül a haladást szolgálta.

Kazinczy nemcsak a 19. században, de a 20. században is példa lehetett, különösen azokon a tájakon, ahol működött, a Felvidéken. Fábry Zoltán így írt róla: „Kazinczy példaképünk lehetett: embermagyar, emberpolitikai állásfoglalás a barbár tekintetnélküliségekben.”

A *Tübingai pályaművében* írja Kazinczy: „A hazai nyelv a Nemzeti szeretetnek legszorosabb kapcsa még azoknál is, kiknek nemzetek különböző részekre szaggatott és egy testet többé nem téssen.” Bizony úgy hozták terhes idők, hogy nemzetünk immár egy testet nem téssen, így egyetlen kapcsa a nemzeti szeretetnek a nyelv maradt. Kazinczy örök kortársunk szellemi értelemben is, a példában, amelyet nekünk, mai magyaroknak, nekünk, kisebbségi magyaroknak mutat körös-körül a Kárpát-medencében. A bátorításban, hogy íme minden népközösség és töredék-nemzet számára adva van a felemelkedés, a fejlettebb társadalmú népek közé való besorolás lehetősége, ha legjobb-jaink megtalálják számunkra az emelkedés formuláját. Kazinczy ezt találta meg nekünk a szóban, a nyelvben. Ebben máig példánk, ebben kell őt követnünk. Tenni kell, tennünk kell nyelvünk egységéért, mert „nem merni, amit merni kell, gyalázat.”

Batai Ákos munkája

A szerző a somorjai gimnázium ny. iskolaigazgatója. A beszéd elhangzott Győrben, a Kazinczy Gimnáziumban 2009. április 17-én, a 44. szép magyar beszéd verseny megnyitóján.

Mint a könyvtár polcain a könyvek...

Beszélgetés Radványi Györggyel, A Magyar Nyelv Múzeuma tervezőjével

1994-ben Pásztor Emil nyelvész, a Kazinczy Társaság tagja vetette fel publikációjában a Magyar Nyelv Múzeumának ötletét. Sokan nem gondolták akkor, hogy ez az álom valóra válik. Mi volt első személyes élménye a múzeummal kapcsolatban?

A megvalósítás előzményei számomra a Kazinczy-émlékkerthez, a Kazinczy-mauzóleum épületéhez kötődnek. Az volt az első felnőttkori találkozásom ezzel a hellyel. A rekonstrukció során a *Fehér Józseffel*, a múzeum igazgatójával való találkozások hozták azt a jó pár alkalmat, amelyeken szó esett Pásztor Emil indítványának megvalósításáról is. Később, egy ilyen helyszíni bejárás során, a Műszaki Egyetem egyik hallgatói csoportja is elkísért. Így jártunk egy gyönyörű februári időben Széphalomban, most már azzal a szemmel, hogy a Kazinczy-émléksarnok közelében A Magyar Nyelv Múzeuma helyét megkeressük. Ezután nyílt lehetőség arra, hogy egy tanulmányterv, majd pedig egy konkrét terv szülessen A Magyar Nyelv Múzeumára.

Mi volt a tervezés fő irányvonala?

Először is egyfajta természetes emelkedettség kellett, hogy jellemezze a múzeumot, másodszor pedig a mindennapok világának megszólítására is tudnia kellett válaszolni. A program nem Kazinczy szellemiségének továbbvitele lett volna, ha a múzeum tereit csupán az épületen belülré képzelem el. Tehát a kerti programelemekből és az épületbe tervezett részekből áll össze tulajdonképpen az, amit a múzeum jelent.

Milyen fázisai voltak az építkezésnek?

A fizikai megvalósításnak, ha hosszú idő után is, de eljutottunk a végéhez, a múzeum kiépítése ugyanakkor még mindig tart. A könyvtár polcaira is egyenként rendeződnek a könyvek, nem méterben vásárolva vesszük

őket. A múzeumépítési munka komoly lendületet kíván. Emellett fontos, hogy a múzeum az akciók tereként is működjön, és végképp lebontsa azt a képet, amely a nagy jelentőségű kulturális intézményeink megjelenését fémjelzte: a múzeum a csend, az elmélyült figyelem, a pissenésnyi megszólalás nélküli körülnézés világa.

Ha jól tudom, van egy olyan terem is, amelyet Kazinczy vázlatai, tervei alapján építettek fel...

Így van, ez a helyiség az Akadémiai terem. Kazinczy rajzai és írásai sorában első helyre került az a vázlat, amely a Magyar Tudós Társaság első összehívását egy kis vázlattal örökíti meg. Ez a rajz minden résztvevő nevét és a tervezett ülésrendet is feltünteti. Ennek a Kazinczy indította gondolatnak kísérletem meg teret adni a programon belül. Az Akadémiai terem a múzeumépület egyik központi terévé vált.

Az Ön egyik kutatási területe a szabadidős tevékenységek építészete. Ez hogyan jelent meg a tervekben?

Már Kazinczynak is kedves gondolata volt a park, a környezet kiépítése. Egyrészt a kertben kialakított nyelvsaládfaliget éppen annak nyit teret, ami rengeteg vitának a középpontjában áll. Másrészt egy technikailag egyszerű fogást valósítottunk meg: a tetőfelületről gyűjtött vízből annak a kis tóvidéknek a kialakítását, amely apránként nyeri el formáját, és amely köré apróbb események szervezhetők. Kazinczy általában gyalog tette meg Újhe-

Nagy Richárd munkája

lyig az oda- és visszautat. A ma fogalmaival élve ez volt az a regenerációs lehetőség, amelyet zseniálisan kigondolt magának.

Mennyi ideig tartott a kivitelezés az „első kapavágástól” az átadásig?

Egy évünk volt rá. Kilenc hónap volt az építési-kivitelezési idő, és kb. három és fél hónap, amit „simogatásokra” lehetett szánni.

Felmerült-e Önben a kérdés, hogy miért éppen egy múzeumot építenek a magyar nyelvnek? Hiszen a múzeum – mint klasszikus értelemben vett intézmény – az elmúlt értékek megőrzését tűzi ki célul.

A múzeum szó már a nyelvészek körében is jó pár fordulóban kérdéseket vetett föl a kezdet kezdetén: vajon helyes-e ez a megnevezés? Szerintem a múzeum valójában a múzsák otthona, ahonnan inspirációt merít az ember.

Pölcz Ádám

Radványi György (DLA) építészmérnök, a Budapesti Műszaki Egyetem docense, Sátoraljaújhely város főépítésze, A Magyar Nyelv Múzeuma tervezője. Kutatási területe a szabadidős tevékenységek építészete, illetve a középület-tervezés elmélete és gyakorlata. A Magyar Építész Kamara és a Magyar Építőművészek Szövetsége tagja. Munkásságát 1988-ban az Év Lakóháza-nívódíjjal, 1998-ban Ybl Miklós-díjjal jutalmazták.

Az interjú teljes terjedelmében a www.e-nyelv.hu honlapon olvasható.

A Kazinczy-emlékév eseménytörténete

2009 tavasza

A magyar nyelv hete. A 43. magyar nyelv hete megnyitó rendezvényét Kiss Jenő és Balázs Géza előadásával 2009. április 24-én pénteken, Széphalomban, a Magyar Nyelv Múzeumban tartották. A rendezvénysorozathoz kapcsolódott Széphalomban az első magyar tájnyelvi vetélkedő és konferencia, valamint előadások Sopronban, Vácott, Győrben, Vonyarcvashegyen.

Kazinczy-emléktúra. Fiatalokra szükség van, hiszen később ők viszik tovább azt, amit az elődök rájuk hagytak, így az emlékeket, a hagyományokat. A Magyar Irodalmi Hagyományörzők Országos Egyesülete május 17–31. között Kazinczy-emléktúrát szervezett – kifejezetten fiataloknak, hogy életben tartsa Kazinczy irodalmi-nyelvújítói munkásságát, s mindezt a fiatalok megszólításával tegye. Véleményük szerint Kazinczy irodalmi jelentősége nem eléggé hangsúlyozott a magyartanításban, s így a diákok csak felszínesen ismerik meg az életművet.

A Szép és a Jó. „A Szép és a Jó” címmel nyílt kiállítás május 26-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban (PIM). A kiállítás bemutatja Kazinczy életpályájának főbb állomásait, a korabeli öltözködést, illetve hogy milyen volt az akkori művészetfelfogás. A tárlaton többek között Canova, Maulbertsch művei, Piranesi és Van Dyck rézmetszetei, Ferenczy István szobrai, Kisfaludy Károly festményei láthatók, de kiállították még a Kazinczy-családot és az író kortársait ábrázoló festményeket, valamint a Kazinczy által kiadott könyveket is. A tárlat tervezője az interaktivitásról is gondoskodott, hiszen például a második kiállítási teremben a látogatók árnyképeket rajzolhatnak egymásról, illetve memóriajátékok játszhatnak a Kazinczyék által létrehozott szócsinálmányokkal. A tárlat 2010. február 10-ig látogatható.

2009 nyara

A Magyar Nyelv Múzeuma. Az évek óta népszerű Múzeum éjszakája rendezvényhez ebben az évben a Magyar Nyelv Múzeuma is csatlakozott. Június 20-án este 7 órától éjfélig változatos programokkal várták az érdeklődőket. A széphalmi rendezvényt egy emlék-istentisztelet nyitotta. Ezt követően zenés-tán-

cos programokon (*Petőfisek Vegyeskara, Halom Dalkör, néptáncgyűttesek*) vehettek részt a jelenlévők, de egész napos kézműves foglalkozások és táncház is várta az érdeklődőket.

Nyelvet öltünk! De hogyan lehet megszólítani azokat, akik csak az iskolában találkoznak Kazinczy nevével, és nem jutnak el például egy Kazinczy-emléktúrára vagy Budapestre a Petőfi Irodalmi Múzeumba? Ismerjük a mondást: ha a hegy nem megy Mohamedhez... A PIM és a Balassi Intézet közös szervezésében indult útnak a Nyelvet öltünk! – Interaktív utazókiállítás, azaz a „nyelvbusz”. A mozgótárlat elsősorban a fiatalabb generációk megszólítására törekszik, és nem titkolt célja, hogy felkeltse érdeklődésüket anyanyelvünk iránt. A tematikusan berendezett járművön változatos és interaktív programok várják az érdeklődőket, például székely nyelvleckéket vehetnek, de nyelvújítási ismereteiket is kipróbálhatják. A térképekkel, érintőképernyős játékokkal, ábrákkal felszerelt busz az év végéig járta az országot.

Szósavazó.hu. 2009 júliusában indult el az a honlap (www.szoszavazo.hu), ahol mindenki hagyhat maga után egy szót; azt, amelyik a legkedvesebb, legszebb számára. A felhívás is ezt a címet viseli: „Hagyj egy szót magad után!” A kezdeményezést Lauter Éva, a Balassi Bálint Intézet főigazgatója és Balázs Géza nyelvész, az ELTE mai magyar nyelvi tanszékének vezetője mutatta be a július 15-én tartott sajtótájékoztatón.

A szósavazás 2009. november 30-ig tartott. December 2-án a Spinoza kávéházban ismertették az eredményt. A szavakat 2009 utolsó hónapjában óriásplakátokon is hirdették. (Lásd még keresetelsírunkat!)

Teljesítménytúra. 2009. július 17-én vállalkozó szellemű versenyzők gyűltek össze Széphalomban, hogy teljesítménytúrával tisztelegjenek a nyelvújító emléke előtt. Az indulókat Fehér József, a Kazinczy Társaság elnöke, a Magyar Nyelv Múzeuma igazgatója köszöntötte, s emlékeztette őket arra, hogy Kazinczy mindkét oldalát érdemes megismerni: a magyar nyelv ügyéért dolgozót és a természetközeli embert is. A túrázók különböző hosszúságú és nehézségi fokú pályákon próbálhatták ki állóképességüket; a leghosszabb – 200 km-es – távot végül a 115 indulóból 11-en teljesítették.

Találkozásaim az anyanyelvvél

Gondolatok a Kazinczy-év alkalmából

Első, még óvodáskori, nem tudatos találkozásomat Erdmindszenten Ady Endre szülőháza jelentette, majd különlegesnek nevezhető (gyermek)sorsom folytán megérinthezt Kölcsey szelleme, és általános iskolásként sokat hallhattam Kazinczy Ferenc nyelvújító szerepéről, amikor is gyakran láthattam érsemjéni szülőházát és mellszobrát. Arany János Toldija pedig kitörölhetetlen nyomot hagyott emlékezetemben a földrajzi közelség miatt is. Az érsemjéni iskolában tártott szájjal hallgatott költemény nádas-jelenetének egy-egy részét eljátszhattuk a valóságban is („Az éren és nádon Miklós bújosik vala”). A Toldi páratlanul gazdag nyelvezetéről szintén hallhattam már abban az időben magyartanárnagybátyámtól. Később következett a nyelvjárások, tájszavak ismergetése. Visszaemlékezésem szerint ilyenformán kezdődött: Tessék megmagyarázni – kértem bátyámat –, miért mondják egy-egy helyen, például Biharban vagy Szatmárban úgy, hogy *disznóu, tallu, lú, szíp, mír, kik*, és máshol, mint – mondjuk – Székelyudvarhelyen úgy, hogy *disznó, toll, ló, szép, mért* vagy *miért, kék?* A kellő magyarázat, természetesen, nem maradt el.

Az egyik legemlékezetesebb találkozásom a *csóró* szóhoz fűződik. Nem tudtam, hogy a Székelyföldön a *csóró* 'legény(ké)'-t is jelenthet, csak 'szerencsétlen, elesett, nyomorult' értelemben talákoztam korábban vele. Amikor az udvarhelyi Sétatéren a velem egykorú második gimnazistáktól így hallottam: Vegyük be a *csórot* a focicsapatba! – hirtelen az jutott eszembe, vajon honnan tudják már ezek a szá-

cok, hisz alig néhány napja érkeztem Udvarhelyre, hogy az államosításkor mindenünket elvettek, a lakásunkból is kivetettek, kényszerlakhelyre hurcoltak bennünket, s azért vagyok *csóró*...

E kis történet után a középiskolában még inkább figyeltem a tájszavak világára, majd következtek a felejtethetlen szótani és mondattani elemzések. Az anyanyelv viszonylagos tisztaságának megőrzésére, a káros idegen – főként román – nyelvi hatásokra szintén a középiskolában, a mai Tamási Áron Gimnáziumban kezdtem jobban figyelni magyartanáromnak köszönhetően. És nem volt akkor már ismeretlen számomra Lőrincze Lajos Édes anyanyelvünk című műsora sem a Kossuth rádióból. Ilyen előzmények után következett – a szokásostól eltérő módon – a tudományos ismeretek szerzésének, a nyelvészeti búvárkodásnak, majd a rendszeres nyelvvelő munkának a mai napig tartó időszaka. Mely munkában a semjéni/széphalmi Mesterre ma is érdemes figyelni, ugyanis Kazinczy-nak a nyelvújítás történetéből ismert törekvése, hogy a nyelv feleljen meg a szépirodalom, költészet, tudomány, társas élet kívánalmainak, összhangban van itt következő vallomásával: „A nyelv egyik legfőbb kincse, egyik legfőbb dísz a nemzeteknek, s a nemzeti léleknek mind igen szép képe, mind hív fenntartója s ébresztője.”

Születésének 250. évfordulója alkalmából gondoljunk rá kegyelettel, alázatos tisztelettel.

Komoróczy György

A Kazinczy-émlékév eseménytörténete

2009 ősz

Kazinczy és kora. Október 15–17. között Debrecenben került sor a „Kazinczy és kora” című tudományos konferenciára. Az előadások három fő téma köré csoportosultak: nyelv- és stílusújítás, kultúra és életmód, valamint nemzet és identitás. Ezekhez kapcsolódott a negyedik témakör: a Kazinczy-textológia. A konferencia egyik célja a Kazinczy Ferenc életművét vizsgáló tudományok közötti párbeszéd elmélyítése és ezáltal az együttgondolkodás előmozdítása volt. A konferencián Debreczeni Attila professzor bemutatta a 13 kötetesre tervezett Kazinczy kritikai életműkiadás első három kötetét.

A Magyar Nyelv Múzeuma. Akadémiai terem, kiállítások. A Magyar Nyelv Múzeumának Akadémiai terme Kazinczy vázlatai alapján készült. Kazinczy egy ovális teremben, ovális asztal körül, konkrét ülésrenddel képzelte el a Magyar Tudós Társaság első ülését. Radványi György, a múzeum építész is ezt a vonalat követte a tervezés folyamán, ez a terem vált a múzeum központi terévé. A terem ünnepélyes megnyitóját Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulóján, október 27-én tartották, ezen Odor Ferenc, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei közgyűlés elnöke mondott köszöntőt. Az Akadémiai terem felavatásán kívül a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumban megnyílt a magyar nyelvújítást, valamint a beszéd- és nyelvművelő mozgalmakat bemutató kiállítás.

Magyar nyelvemlékek. Október 29-én Sólyom László köztrésasági elnök nyitotta meg a Mohács előtti magyar nyelvemlékekből rendezett kiállítást az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK). A „reprezentatív nagykiállítás” – ahogyan Monok István, a könyvtár főigazgatója nevezte a tárlatot – a kódexekben fennmaradt magyar nyelvemlékek mintegy 90 százalékát mutatja be, köztük a Tihanyi alapítólevelet, a Halotti beszéd és könyörgést, az Omagyar Mária-siralmat, illetve a híres Huszita biblia három különböző korú kéziratát. A kiállítást megtekintő érdeklődők a szórványemlékek korszakától eljuthatnak a magyar irodalmi nyelv kialakulásának – a nyomtatás elterjedésének – koráig. A nagyszabású kiállítás, amely három teremben vonultatja fel a nyelvemlékeket, 2010. február 28-ig látogatható. (Lásd még keretes írásunkat!)

A Nemzeti Kulturális Alap (NKA) támogatásával számos, a magyar nyelv évéhez kapcsolódó program valósulhatott meg. A legfontosabbak: Vácott A Magyar Nyelv Barátainak Egyesülete rendezett előadásokat és kirándulást Kazinczy nyomában iskolások számára. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága október 16-án Széchalomban szervezett konferenciát A magyar nyelv helyzete a világban címmel; ennek anyaga a Nyelvünk és Kultúránk 2009/4. számában olvasható. Az Anyanyelv-ápolók Szövetsége számos program mellett november 20–22. között Egerben fiatalok számára tartott találkozót. Az egeri Eszterházy Károly Főiskola november 21-én médianyelvi tanácskozást szervezett, pályázatot írt ki középiskolásoknak, és megindította a médianyelv.com honlapot. A sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum széphalmi képeslapokból rendezett kiállítást, és előkészítette a Busa Margit Könyvtár Kazinczyra vonatkozó anyagának bemutatását is. A Nemzetek Háza a Collegium Fenn-Ugricummal Badacsonytomajban november 6-án nemzetközi eszmecsere szervezett a magyar nyelvstratégiáról, amelynek anyagát közéleti és politikai személyiségeknek is eljuttatták. A záhonyi Tiszakönyök Kulturális Egyesület októberben és novemberben egész Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére kiterjedő rendezvénysorozatot tartott. A Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központja Szombathelyen november 30-án és december 1-jén Hálózatok címmel rendezett interdiszciplináris konferenciát, amelynek része volt a „Vas megyei nyelvújítók hálózata” című szekció is. A konferencia anyaga kötetben is megjelenik.

2009 tele

„Hadarva írok.” A Balassi Bálint Intézet ezzel a címmel hirdetett pályázatot a 21. századi magyar nyelv lehetőségeit is felvilágosító sms-történetekre. A több mint 400 pályázatból kiderült, hogy az új nyelvi kifejezési mód valóban alkalmas a szépirodalmi megnyilvánulásra. Ifjúsági kategóriában Pálinkás Máté és Zsiros Gabriella, felnőtt kategóriában Tóth Annamária, Nyilas Attila és Garaczi László kapott első díjat. A legjobb munkákból Margócsy István szerkesztésében kötet jelenik meg.

Szószavazó.hu

Hagyj egy szót magad után! jelszóval a magyar nyelv éve kapcsán nyártól egészen november 30-ig a szószavazó.hu honlapon lehetett megjelölni a legszebb magyar szavakat. A szavazás tehát lezárult, az eredmény pedig a következő lett: mintegy 170 ezren szavaztak főleg Magyarországról, de például Németországból, Romániából, Szlovákiából, az USA-ból és Angliából, Japánból és Kanadából is. Csaknem 15 ezer szóra érkezett javaslat. Az első tíz a következő, bátran mondhatjuk, hogy 2009-ben ezek a legfontosabb szavak egy magyar ember számára: *édesanya, lenolaj, édesem, fricska, cipőfűző, szerelem, pillangó, guriga, szeretlek, alkony...*

Ha egy kicsit elemezzük a szavakat, három kategóriát különböztethetünk meg. Az elsőbe a valóban szép, érzelmes jelentésű magyar szavak tartoznak: ilyen az *édesanya*, egyébként ez a szó szinte minden szépségversenyben élen jár, valamint ide sorolhatjuk az *édesem*, a *szerelem*, a *szeretlek*, az *alkony* és a *pillangó* szavakat. Egy újabb kategóriát képeznek a nyelvi tudatosságot mutató szavak, vagyis azok, amelyeknek a hangalakja kellemes, de jelentése nem különösebben érdekes. Erre a jelenségre már Kosztolányi is fölhevítette a figyelmet, és a *filolaj* szót hozta példának. Talán ezért is szerepel az első tíz között a *lenolaj*. Lenolaj létezik, a szótár szerint: „lenmagból sajtolt, gyorsan száradó olaj”. Tehát a lenolaj a hangalakja miatt kerülhetett az első tíz szó közé. Gyanítom, hogy a *guriga* is ezért sorolódott ide. A gurigáról többnyire a toalett- vagy közönségesen vécépapír juthat az ember eszébe, az idősebbeknek pedig ez a jelentés: „gurítható, hengeres tárgy, például cénaorsó, játékszer...” Már majdnem ennyiben maradtam a *guriga* jelentését illetően, amikor a műsor előtt látókörmbe került a szlengblog.hu, s benne bizony ott van a *guriga*, új jelentéssel: egymillió forint. A példamondat pedig ez: „Van egy gurigám, majd meglátom, mibe

fektetem.” Tehát nem is biztos, hogy a *guriga* a hangalakja, hanem sokak álma, az egymillió forintos jelentés miatt került a tíz legszebb magyar szó közé. És hátra van még a *fricska*... A *fricska* nekem tréfálgózás, bosszantás. Eredetileg: „Az összeszorított mutató- és hüvelyujj pattintásával orra, füle adott kis ütés.” A *fricskát ad* vagy *kap* talán a szószavazónak szólt: meglehet számítógépes kalózok, hekkerek támadásának tudható be, hogy 3539-en választották, s ezzel jelentős helyezést ért el.

Egyébként az első ötven között találunk még ilyen szavakat: *citadella, sün, vackor, magyar, gomba, Ferencváros, gyöngy, hajnal, kurbli, haza, tündér, Magyarország, mosoly, szív, isten, angyal, csók, hazaszeretet, szex, szenvedély, naplemente, buborék, esthajnalcsillag, kenyér, százsorszép...*

Érdekes, hogy egy tájszót 231 szavazattal bejuttattak az első ötven szép szó közé. Ez pedig a *főtör*. Azt jelenti: „baromfi a porban hentereg, esetleg fürdik...”

Válogassunk még a további, szépeknek ítélt szavak közül: *természet, örökké, fény, feleség, imádlak, könny, palacsinta, tulipán, hajnalcsillag, olajbányász, vér, lepke, pille, fiam, szépség, kamilla, kocka, rekettye, világbéke, jövő, magyarság, ingyen, nagymama, szülőföld, gyémánt, puha, számítógép, harang, szempilla, nyuszifül, könyv, viola, mazsola, nő...*

Végül bemutatjuk azokat a szavakat is, amelyeket semmiképpen sem szeretnének maguk után hagyni a szavazók. A rovat címe ez volt: kuka. *Celeb, izé, projekt, deviszont, lúzer, beinvesztál, igazándiból, tevőleges, ténykérdés, szapul.*

Hogy utóbbival mi a baj, nem is tudom... Mindenesetre a kukába szánt szavak egy részét akár egy nyelvművelő műsorban is hallhattuk volna...

Balázs Géza

A Kazinczy-émlékév eseménytörténete

→ **Kazinczy nyomdokain.** December 2-án és 3-án A nyelvújítástól a nyelvi tervezésig alcímmel Balázs Géza és Pomozi Péter szervezésében, a Reguly Társaság, az ELTE, a Balassi Bálint Intézet és a Finnugor Népek Világkongresszusának támogatásával konferenciát rendeztek az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Az előadók között volt Kassai Ilona, Bańcerowski Janusz, Juhász Dezső, Pusztay János, Péntek János, Pajusalu Karl, Kozmács István, Kuznetsov Nikolai, Szili Katalin és a már említett szervezők. A konferenciát Csúcs Sándor, a Reguly Társaság elnöke és Dezső Tamás, az ELTE BTK dékánja nyitotta meg.

Záró rendezvény. 2009. december 10-én a Nemzeti Színház Gobbi Hilda színpadán tartották a záró rendezvényt Alföldi Róbert rendezésében. A műsort az emlékévi díjazott színházi produkcióiból állították össze, pl. Jókai Mór Teszpisz kordéjából adott elő egy részt a Pont Műhely, de szerepelt még a KoMa, a Forte, a Hoppart társulat is. Az év egyik eseménye volt a szószavazó.hu honlap, amelyen mintegy 170 ezren szavaztak csaknem 15 ezer szóra. Az első tíz szó a következő lett: *édesanya, lenolaj, édesem, fricska, cipőfűző, szerelem, pillangó, guriga, szeretlek, alkony...* Volt egy „kuka” rovat is, ebben a meg nem őrzendő szavakat lehetett gyűjteni. Ennek a tízes listája a következő: *celeb, izé, projekt, deviszont, lúzer, beinvesztál, igazándiból, tevőleges, ténykérdés, szapul...* A másik pályázatot Hadarva írok... címmel hirdették meg. Ennek anyagából kötet jelenik meg hamarosan. A nemzeti színházi rendezvényen az év sikeres közreműködői közül többen vehettek át emlékermet, így az ASZ részéről Grétsy László és Balázs Géza.

A Szósztól Kazinczy boráig. Mint minden visszaemlékezés, ez a rövid írás sem lehet teljes. Számos olyan kisebb-nagyobb rendezvény zajlott 2009-ben Magyarorszá-

Sebestyén Dóra munkája

gon, amelyeket érdemes még megemlíteni, így például a győri Kazinczy Gimnázium október 22-én tartott nagyszabású Kazinczy-émlékünnepélyét vagy a minden évben megrendezett Szép magyar beszéd versenyeket. Az emlékévhöz számos pályázat is kapcsolódott, így például 2009. június 1. és december 31. között a Nemzeti Kulturális Alapprogram meghívásos pályázata a magyar nyelv éve kapcsán, illetve a Balassi Intézet Nemzeti Évfordulók Titkársága által kiírt pályázat a magyarországi kulturális, egyházi és oktatási intézmények számára.

Ugyancsak az ünnepi eseményekhez tartozik az is, hogy a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda elindította E-nyelv Magazin című elektronikus folyóiratát (amelynek második száma Kazinczyval

foglalkozik, elsősorban elméleti megközelítésben). A Magyar Televízióban a Szósz! című népszerű ismeretterjesztő műsor is a magyar nyelvvel foglalkozott (a műsor anyaga kötet formájában is megjelent), de voltak óriásplakátok, Kazinczy-pólok, -jelvények, -mappák, -táskák, sőt A Magyar Nyelv Múzeumában már kapható Kazinczy bora is.

A magyar nyelv éve, a Kazinczy-émlékév számos színes kulturális és kikapcsolódási lehetőséget biztosított az érdeklődőknek országszerte. A fiatalok és az idősebbek is megtalálhatták a nekik tetsző, őket megszólító programokat, és ezen felbuzdulva talán nem túlzás azt állítani, amit Kazinczy írt a magyar nyelvről: *„Megfoghatatlan dolog előttem, hogy Herder ennek mint jövendőlkett elenyészést.”* Tartsuk hát meg ezt a nyelvet úgy (is), hogy méltó módon emlékezzünk azokra, akik a legtöbbet tették érte!

Összeállította: **Pölcz Ádám**

A teljes beszámoló olvasható a www.e-nyelvmagazin.hu oldalon.

Látjátok feleim...

Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. századig

A kiállítás 2009 októberétől 2010. február 28-ig látható az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK). A kiállításhoz kapcsolódik egy nyelvemlék-honlap (nyelvemlekek.oszk.hu) is, melyen több nyelvemlék digitalizált változatát, szakbibliográfiákat, a tudományos szövegkiadások listáját teszik közzé, és amelyen további érdekességek olvashatók 16 kiemelkedően fontos nyelvemlékünkéről.

A kiállítás tehát a kezdetektől a 16. századig mutatja be nyelvemlékeinket, az első magyarul lejegyzett szavaktól egészen addig, amíg meg nem jelentek az első magyar nyelvű nyomtatványok. A nyelvemlékek túlnyomó többsége eredetiben tekinthető meg a kiállításon, az OSZK munkatársai által tett erőfeszítések eredményeként. A kiállítás valóban felöleli nyelvemlékeinket. Látható itt többek között a Halotti beszéd és könyörgés, az Ómagyar Mária-siralom, a Königsbergi töredék és szalagjai, a Jókai-kódex, a Münchener Kódex, az Apor-kódex, a Festetics-kódex, a Margit-legenda, a Peer-kódex, a Jordánszky-kódex, az Érdy-kódex, a Kazinczy-kódex.

Madas Edittől és a kiállítás ismertetőiből sok érdekességet, információt tudhattunk meg, és tudhat meg a jövőbeni látogató is. Így például, hogy a katolikus vallás „könyvvalás”, így tehát Szent Istvánnak nemcsak a letelepedés, az állam adminisztrálása miatt kellett a latin írás mellé állnia, hanem a bevezetendő új vallás miatt is. Az első törvények, Szent István Intelvei is latin nyelvűek. Megtudtuk továbbá, hogy a Tihanyi alapítólevél karoling minuszkulája tulajdon-

képpen a mi mai kisbetűnk. Bepillantást nyertünk abba is, hogyan kerültek vissza nyelvemlékeink országunkba: az Ómagyar Mária-siralomért flamand nyomtatványokat adtunk; a szófejtései okán invenciózus nyelvésznek tekinthető Anonymus Gesta Hungarorum a velencei egyezmény segítségével került vissza 1932-ben Bécsből, a Jókai-kódexet pedig 1925-ben egy londoni árverésen sikerült visszaszerezni 1450 fontért.

A Gyulafehérvári sorok párizsi ferencesek prédikációit tartalmazza; ezekben úgynevezett rimes divíziók, kiemelhető, szabad elemek találhatók, melyek a prédikációra való felkészülést voltak hivatva segíteni. Az iskoláskönyvek, tankönyvek segítségével láthatjuk, hogy az iskolában szorosan érintkezett a latin és a magyar: egymás mellett élt a latin nyelvű írásbeliség és a magyar nyelvű szóbeliség. A szent olvasnivalóra vágyó apácák hagyatékaként megtekinthető a Ráskai Lea-féle Margit-legenda, és Sövényházi Márta keze vonását őrzi az Érsekújvári Kódex. Mindkettőjükre jellemző, hogy alkalmanként személyes, illetve a kolostor életére vonatkozó megjegyzéseket tesznek. Külön érdemes még megemlíteni a Könyvecske a szent apostolok méltóságáról c. nyelvemlékünket, melyben egyrészt az első magyar hexameter szerepel, másrészt itt olvashatunk először egy sort Dante Isteni színjátékából.

Miután az ország három részre szakadt, új korszak következett el. De ez már egy másik kiállításra tartozik.

Veres Anna

Szellemi vetélkedő Kazinczy Ferencről

Veszelszki Ágnes összeállítása

1. Ha Kazinczy Ferenc anagrammája Zafyr Czenczi(nek), akkor kinek az anagrammája:

Fás idol jön.	
Segédgerely.	
Lemezes pár.	
Fröccs, nyelek-e?	
Hm, ily örv sör, atyám!	

2. Oldja meg a tesztet!

- Melyik név nem Kazinczy Ferenc baráti köréhez tartozó nő neve?
a) Chloe b) Czenczi c) Lilla d) Lotte e) Lisolina
- Melyik állítás igaz a három tulajdonnévvel kapcsolatban? *Orpheus, Fichtenbaum Kálmán, Zafyr Czenczi*
a) Egy kivételével mind Kazinczy Ferenc álneve.
b) Egyiket sem használta Kazinczy Ferenc álnévként.
c) Mindhárom Kazinczy Ferenc álneve.
d) Mindhárom nevet Kazinczy Ferenc ellenfelei alkották.
e) Van közte legalább egy Kazinczy Ferenc-álnév.
- Kinek a regényét fordította Kazinczy Ferenc németről magyarra?
a) Batsányi János b) Bessenyei György c) Csokonai Vitéz Mihály d) Kis János e) Versegly Ferenc
- Ki választotta írói álnevét Kazinczy Ferenc feleségének nevére, a Török Sophie-t?
a) Babits Mihályné Tanner Ilona b) Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona
c) Karinthy Frigyesné Böhm Aranka d) Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni
e) Batsányi Jánosné Baumberg Gabriella

Megoldás:

1.	2.	3.	4.

3. Rendezze időrendbe a magyar nyelvújítási mozgalom történéseit! A betűjeleket összeolvasva egy Kölcsey Ferencet és Kazinczy Ferencet összekötő idegen szó lesz a megfejtés. Mit jelent a szó?

sorszám	betűjel	műcím/folyóiratcím
	U	A magyar helyesírás és szóragasztás szabályai
	P	Bessenyei György: Magyarság
	G	Felelet a Mondolatra
	I	Kazinczy Ferenc: Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél
	L	Kazinczy Ferenc: Tövisek és virágok
	M	Magyar Nyelvőr
	Á	Mondolat

Megoldás: _____

A szó jelentése: _____

4. Mit jelentenek az alábbi nyelvújítás kori szavak?

- angyalbőr
1 tarka papiros 2 tésztaféle X áttetsző, finom bőr
- mesterszó
1 bölcs beszéd 2 példázat X szakszó, műszó
- képmutató
1 portré, festmény 2 képviselő X álszent
- lábtyú
1 cipőfajta 2 harisnya X tyúkszem
- napirmány
1 napilap 2 csillagászat X iskolai lecke

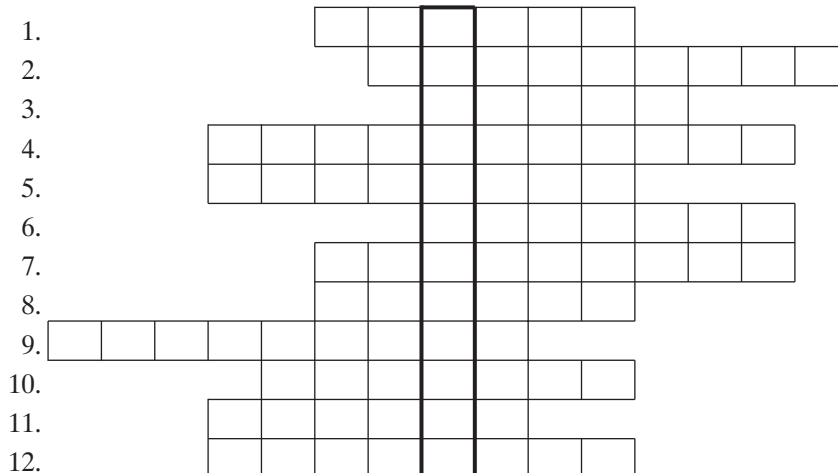
5. Hogyan hangzik ez a szöveg a nyelvújítás szavaival?

(A Mondolat szójegyzéke alapján írt fiktív szöveg.)

Leipzigből egy annales érkezett Auftragba. Az Inhalt után lévő appendixben találtam egy egyárkusnyi történetet. Megpróbálom életre hozni a casust.

Egy Austriacus bajnok találkozott egy kellemetes fehérszeméllyel, akinek az arca csupa Reiz volt. A Klavier mellett ülő kellemetes fehérszemély álorcával sem tudta fedni sensusait, amelyeket a kezdetben komor bajnok iránt táplált. Mikor beállt a napnyugot, a bajnok is kifejezte sensusait. A férfi pedig pátensre erőltetve a kellemetes fehérszemélyt, egy statuát ajándékozott neki. Így aratott diadalmat a sensus.

6. Mondolat-keresztrejtvény

1. Ezen az állaton ülve ábrázolták Kazinczyt a Mondolat címlapján.
2. Ilyen kötésű az eredeti Mondolat.
3. Kazinczy feleségének családneve.
4. A magyar jakobinus összeesküvés vezetője.
5. Kazinczy Ferenc szülőhelye.
6. Kazinczy folyóiratának címe.
7. Ezt a falut kapta anyai örökségbe Kazinczy.
8. A Mondolat feltételezett szerzőjének keresztnéve.
9. Itt található a Kazinczy emléket őrző Magyar Nyelv Múzeuma.
10. Egyik művének címe: Fogságom...
11. A ... Museum folyóiratnál is dolgozott.
12. Raboskodásának egyik helyszíne.

Megfejtés: _____

7. Kinek melyik művéből származik a szállóigévé vált idézet?

Jót s jól! Ebben áll a nagy titok.

Fogy az élet, s nemsokára / Szép korom majd elrepül...

Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.

[A] Szép mesterségek produktumai közt igen nem-szép, ami nem igen-szép...

Szólj, s ki vagy, elmondom. – Ne tovább! ismerlek egészen.

Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.

Brekeke!
Brekeke! brekeke!
Kloáx! Tuú!
Brekeke, brekeke,
Brekeke! Kloáx! Brekeke! Tuú!

Brekeke, brekeke, brekeke,
Brekeke, brekeke, brekeke, brekeke!
Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!
Brekeke! Tuú, tuú!

8. Mi a kapcsolat Poussin 17. századi festő képe és Kazinczy Ferenc között?

Poussin: Árkádiai pásztorok
(Et in Arcadia ego, első változat,
Devonshire Collection, Chatsworth, 1630)

Poussin: Árkádiai pásztorok
(Et in Arcadia ego, Louvre, Párizs, 1650–55)

9. Párosítsa a szakszót és értelmezését!

ipszilonista, jottista, neológus, ortológus, xénia

	a nyelvet „fokról fokra művelés által” (KF) emelni szándékozó nyelvújító
	a nyelvújításban „a nyelv elváltozásától rettegő” (KF) hagyományörző
	a Révai Miklós-féle, szóelemző, j-s írásmód (<i>látja</i>)
	a Versegly Ferenc javasolta, a kiejtés elve szerinti írásmód, y-nal (<i>láttya</i>)
	az irodalmi-művészeti életet polemikus szándékkal bíráló epigrammaváltozat

10. Kiknek a találkozását örökíti meg Orlai Petrich Soma az 1859-es festményén?

+ 1. Mi a címe a Petőfi Irodalmi Múzeum Kazinczy-kiállításának?

- a) A Jó és a Szép b) A Szép és a Jó c) Jót s jól! d) Szépet és Jót! e) Jó és Szép!

A megoldásokat **2010. március 31-ig** kell beküldeni a szerkesztőség címére. A helyes megoldásokat és a nyertesek nevét a lap júniusi száma közli.

A MAGYAR NYELV ÉVE 2009. • AZ ÉDES ANYANYELVÜNK KAZINCZY-ÉV MELLÉKLETE

Szerkesztette: Balázs Géza
(balazs.geza@due.hu)

Szerzők: Balázs Géza, Kazinczy Ferenc,
Komoróczy György, Kovács László,
Kováts Dániel, Pölcz Ádám,
Veres Anna, Veszelszki Ágnes

Szerkesztőség:
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A. 240.
Telefon: 411-6500/5353

Kiadja: az Anyanyelvapolók Szövetsége
1053 Budapest, Károlyi Mihály u. 16.
Telefon: 317-3062, 317-3611/208

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(www.anyanyelvapolo.hu)
Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

A melléklet képanyagát
a Kazinczy Ferenc
Általános Iskola és Alapfokú
Művészetoktatási Intézmény
(4031 Debrecen, Margit tér 19.
Honlap: www.kazinczy-debr.sulinet.hu)
tanulóinak a sátoraljaújhelyi
Kazinczy Múzeumban megrendezett
kiállítása anyagából válogattuk.

KAZINCZY
DEBRECEN

A melléklet megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap
Ismeretterjesztő és
Környezetkultúra Kollégiumának
pályázata tette lehetővé.

Együttműködő partnerek:
Inter Kultúra-,
Nyelv- és Médiakutató
Központ Nonprofit Kft.,
Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda,
Magyar Nyelvstratégiai
Kutatócsoport

nka
Nemzeti Kulturális Alap

MAGYAR NYELVI SZOLGÁLTATÓ IRODA
KUTATÓCSOPORT